

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**Το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών *gastarbeiter*
στην Κεντρική Ευρώπη τις δεκαετίες 50'-70' και η ερμηνεία
του.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κούρας Γεώργιος

Τριμελής εξεταστική επιτροπή

Ι. Ψημμένος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Επιβλέπων

Δ. Παπαδοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Χ. Μπάγκαβος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Αθήνα Σεπτέμβριος 2015

Copyright © Γεώργιος Κούρας, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Στην Ανατολή Αρουτσίδου και τον Κυριάκο Σιβίλογλου

Δυο από τους πρώτους γκασταρμπάιτερ

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από τις λίγες αυτές γραμμές, κάποιους ανθρώπους, χωρίς τη συνδρομή των οποίων, θα ήταν αδύνατη η υλοποίηση και ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Αρχικά την οικογένειά μου, για όλη την στήριξη που μου παρείχε όλο αυτό το διάστημα, τη βοήθεια της στο κομμάτι των συνεντεύξεων, καθώς και για τη συνεχή παρότρυνση της για νέες προκλήσεις.

Στη συνέχεια, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον καθηγητή μου Ιορδάνη Ψημμένο, γιατί υπήρξε εμπνευστής και αρωγός αυτής της προσπάθειας. Μέσα από τις παρατηρήσεις του, με βοήθησε να γίνομαι όλο και καλύτερος και να εμπλουτίζω το θεωρητικό μου υπόβαθρο.

Ευχαριστώ θερμά τον Κωνσταντίνο Τζιδημόπουλο για την άμεση και πολύ σημαντική του βοήθεια για όλες τις συνεντεύξεις. Τον Χριστόφορο Γκούμα για το ενδιαφέρον του για την έρευνά μου, καθώς και για την παραχώρηση του φωτογραφικού υλικού. Επίσης όλους τους μετανάστες-εργάτες, που μας έδωσαν τις εμπειρίες τους και μοιράστηκαν μαζί μας τις δικές τους ιστορίες ζωής.

Τέλος θέλω να ευχαριστήσω τη Βασιλική Χαραλαμπίδου, για όλη την ψυχολογική στήριξη σε όλο το προηγούμενο διάστημα, καθώς και συνολικά για τη βοήθειά της, για την ολοκλήρωση αυτής της πορείας στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών.

Περιεχόμενα	
Περίληψη	6
Εισαγωγή	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Ο θεωρητικός προβληματισμός	10
1.1 Το Θεωρητικό πρόβλημα των gastarbeiter	10
1.2 Ιστορικό για τους gastarbeiter	17
1.3.1 Σχολή του Σικάγο -Μικρο-κοινωνιολογική προσέγγιση	29
1.3.2 Μαρξιστική-Κριτική προσέγγιση	37
1.3.3 Βεμπεριανή-Θεσμική προσέγγιση	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η μεθοδολογία της έρευνας	53
2.1 Ο σχεδιασμός της έρευνας	53
2.2 Μορφολογία του πληθυσμού στην έρευνα	54
2.3 Η δομή των συνεντεύξεων	55
2.4 Ανάλυση των θεματικών ενοτήτων.....	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Ανάλυση των δεδομένων της έρευνας	59
3.1 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά πριν από τη μετανάστευση	59
3.2 Το ιστορικό της μετανάστευσης	61
3.3 Εργασία και καθημερινότητα στις χώρες υποδοχής	67
3.4 Διαφορές μεταξύ των μεταναστών και σχέσεις με τους γηγενείς πληθυσμούς .	74
3.5 Αξιολογικά στοιχεία.....	77
Συμπεράσματα	80
Βιβλιογραφία	83
Ελληνική	83
Ξενόγλωσση	84
Διαδικτυακή	87
Παράρτημα	88
Το λεξικό των gastarbeiter	88
Οδηγός Συνέντευξης (Gastarbeiter)	90
Φωτογραφικό Υλικό	93
ABSTRACT	98

Περίληψη

Μέσα από τη διπλωματική μας εργασία, θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών (*gastarbeiter*) και την ερμηνεία του. Πρόκειται για τη μελέτη ενός συστήματος εργασίας και μετανάστευσης, το οποίο εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην Ευρώπη τις δεκαετίες του 50'-70'. Το συγκεκριμένο φαινόμενο, παίρνει μοναδικά χαρακτηριστικά για τα μέχρι τότε δεδομένα. Αποτελεί συνέχεια του φορντικού συστήματος οργάνωσης και αναπαραγωγής της εργασίας, και είναι απόλυτα προσαρμοσμένο στο νέο τρόπο λειτουργίας της βιομηχανικής παραγωγής.

Με τη μελέτη μας, θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τα αίτια εμφάνισης του φαινομένου των φιλοξενούμενων εργατών, καθώς και τον τρόπο λειτουργίας του στο καπιταλιστικό σύστημα. Μέσα από τη βιβλιογραφία, αναλύουμε τις διαφορετικές θεωρητικές πτυχές του και εξετάζουμε γιατί αποτελεί ένα αξιομνημόνευτο αλλά και επίκαιρο κοινωνιολογικό πρόβλημα στις μέρες μας.

Στο επίκεντρο αυτής της μελέτης, είναι το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό, που αποτέλεσε το «μέσο» για την υλοποίηση αυτού του συστήματος. Σημαντικό ρόλο σε αυτό, έπαιξε ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας και η ανάγκη για φθινό εργατικό δυναμικό, σε συνδυασμό με την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής. Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, εξετάζουμε την περίπτωση των Ελλήνων μεταναστών-εργατών, οι οποίοι αποτέλεσαν έναν από τους πέντε βασικούς μεταναστευτικούς πληθυσμούς αυτού του συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: γκασταρμπάιτερ, σύστημα μετανάστευσης και εργασίας, διεθνής καταμερισμός εργασίας, φορντισμός, κοινωνικός αποκλεισμός, καπιταλιστικός έλεγχος, φθινό εργατικό δυναμικό

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία, εξετάζουμε και μελετούμε το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών (*gastarbeiter*)¹ στην Κεντρική Ευρώπη τις δεκαετίες 50'-70', την ανάδειξη του συγκεκριμένου φαινομένου, τη διατήρηση και αναπαραγωγή του συγκεκριμένου όρου, καθώς και την ερμηνεία του.

Αυτό που παρατηρούμε στην παρούσα εργασία, είναι η ανάδειξη ενός νέου συστήματος μετανάστευσης και εργασίας, με τη δημιουργία νέων συνθηκών εργασίας και διαβίωσης, για εκατομμύρια μετανάστες. Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό, αποτέλεσε μια φθηνή λύση στα χέρια των αναπτυσσόμενων κρατών και των βιομηχάνων (Άλεν:2004:270). Οι μετανάστες εργάτες θα είναι αυτοί που θα υποστηρίξουν κατά κύριο λόγο το νέο ρυθμό οργάνωσης και λειτουργίας της βιομηχανίας και τους ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης και παραγωγής των χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Πρόκειται στην ουσία, για τη δημιουργία ενός βιομηχανικού στρατού εφεδρείας, ο οποίος είναι προσωρινός και εναλλάσσεται. Παράλληλα, εργάζεται μέσα σε φορντικά² πρότυπα παραγωγής και καπιταλιστικής οικονομικής ανάπτυξης. Ο βιομηχανικός αυτός στρατός, ζει και εργάζεται μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο ανάπτυξης της οικονομίας και μαθαίνει τον καπιταλιστικό τρόπο οργάνωσης της εργασίας (Braverman:1974:71), (Cohen:1988:125).

Η μαζική μετακίνηση των φιλοξενούμενων εργατών (*gastarbeiter*), στις χώρες της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης στις δεκαετίες 50'-70', αποτέλεσε τομή για τα δεδομένα της διεθνούς οργάνωσης και αναπαραγωγής της οικονομίας. Το νέο σύστημα μετανάστευσης, έπαιξε ρόλο στη διαμόρφωση των νέων εθνικών μειονοτήτων, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα (Castles κ.ά.:1984). Αποτέλεσε κομμάτι του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας, παράλληλα με την μείωση του κράτους πρόνοιας.

Η αθρόα είσοδος του μεταναστευτικού δυναμικού στην αγορά εργασίας, έπαιξε σημαντικό ρόλο στο διαχωρισμό της εργασίας και αφορμή για την

---

¹Στο Παράρτημα παρατίθεται Λεξικό για την ερμηνεία των ξενόγλωσσων όρων.

²Ο *Henry Ford*, συστηματοποίησε την παραγωγή καθιερώνοντας τη γραμμή παραγωγής στη βιομηχανία. Χαρακτηριστικό επίσης του φορντισμού, είναι η διαίρεση της παραγωγής σε χειρωνακτική και πνευματική εργασία, ειδικευμένη και ανειδίκευτη (Άλεν:2004:311-315).

αναπαραγωγή φυλετικών και εθνοτικών διαφορών μεταξύ γηγενών και μεταναστών. Παράλληλα, αποτέλεσε μοχλό πίεσης από την πλευρά των εργοδοτών, για την διατήρηση σε χαμηλό επίπεδο, ή ακόμα και μείωση των μισθών (Castells:1979:361-372).

Η μελέτη μας, προσανατολίζεται στο να αναδείξει τους λόγους για τους οποίους αναπτύχθηκε και εφαρμόστηκε το *guest worker system*. Θα προσπαθήσουμε να συνδέσουμε τις αιτίες αυτές με τη σημερινή εποχή και την αυξανόμενη ανάγκη των εργοδοτών και των κυβερνήσεων για εντατικοποίηση της εργασίας και αύξηση κέρδους.

Η χρήση ενός μεταναστευτικού δυναμικού, εγγυάται στους εργοδότες, την συνέχιση της αυξημένης παραγωγής τους και παράλληλα τη διατήρηση των μισθών σε χαμηλά επίπεδα. Σημαντικό ρόλο παίζει η υποβάθμιση της εργασίας (*degredation of work*), με τη χρησιμοποίηση ενός ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού με μηδενικές δυνατότητες επαγγελματικής ανέλιξης (Braverman:1974), (Beynon:1975).

Μέσα από τη μελέτη μας, κατανοούμε τον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης του καπιταλιστικού τρόπου ανάπτυξης και αναπαραγωγής στη σημερινή εποχή. Αυτός επιτυγχάνεται με την εισροή ενός ανειδίκευτου μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, το οποίο είναι λιγότερο οργανωμένο και δεν έχει υψηλές κοινωνικές και οικονομικές αξιώσεις. Επίσης, οι μετανάστες είναι αποκομμένοι από τον τόπο τους, είναι φθηνότερο εργατικό δυναμικό και είναι πιο εύκολο να προσληφθούν και να απολυθούν (Cohen:1988:123).

Έτσι λοιπόν, σε εποχές που το κράτος πρόνοιας συρρικνώνεται και οι συνθήκες εργασίας υποβαθμίζονται, η είσοδος ενός μεταναστευτικού δυναμικού, δημιουργεί την εντύπωση μιας ελίτ μέσα στην εργασία. Οι γηγενείς εργάτες λοιπόν, λογίζονται ως μια εργατική αριστοκρατία (*labour aristocracy*), σε σχέση με τους μετανάστες εργάτες (Cohen:1988:136).

Το *guest worker system*, μπορεί να αποτελέσει ένα παράδειγμα, για το πώς λειτουργεί το καπιταλιστικό σύστημα σε συνθήκες κρίσης, όπως οι σημερινές. Μέσω της προσωρινότητας της εργασίας, επιτυγχάνεται το χαμηλότερο δυνατό κόστος για τους εργοδότες. Το κόστος της στρατολόγησης των φιλοξενούμενων εργατών, ισοσκελιζόταν από την αυξημένη παραγωγή (Cohen:1988:131).

Συνοψίζοντας, το *guest worker system* είναι σημαντικό για να κατανοήσουμε τις φυλετικές διαμάχες και το διαχωρισμό της εργατικής τάξης και στη σημερινή

εποχή. Τα αποτελέσματα από τον καταμερισμό της εργασίας και το διαχωρισμό μεταξύ των εργατών, εκμεταλλεύονται οι εργοδότες, για να κρατούν χαμηλά τους μισθούς, να αποκόπτουν τους εργάτες από τον κοινωνικό τους ιστό, αλλά και να προωθούν την εντατικοποίηση της εργασίας (Cohen:1988:129).³ Όπως αναφέρει ο Braverman (1974:72-73), ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας, υποδιαιρεί την κοινωνία και ο λεπτομερής καταμερισμός της εργασίας, υποδιαιρεί τον άνθρωπο.

Στην εργασία μας, θα εστιάσουμε κυρίως στους όρους και τις συνθήκες που καθιστούν μοναδικό το σύστημα των φιλοξενούμενων εργατών, καθώς και στο βίωμα των *gastarbeiter*, μέσα από τις μαρτυρίες που συλλέξαμε και την ανάλυση των ερευνητικών μας δεδομένων.

Σκοπός της έρευνάς μας, είναι να κάνουμε γνωστές τις συνθήκες κάτω από τις οποίες επιλέγονταν, μετακινούνταν, εργαζόταν, διέμεναν, περνούσαν την καθημερινότητά τους και αντιμετώπιζονταν από τους γηγενείς πληθυσμούς οι φιλοξενούμενοι εργάτες. Επίσης, εξετάζουμε τη λογική και τις επιδιώξεις αυτού του εγχειρήματος, την πορεία του μέσα στο χρόνο, καθώς και τα αποτελέσματά του στη σημερινή εποχή.

Μέσα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε, θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τα προσωπικά βιώματα των μεταναστών. Με τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις, επιχειρούμε να συλλέξουμε πληροφορίες και μαρτυρίες ζωής από τους ανθρώπους που έζησαν ως μετανάστες-εργάτες.

Οι ερωτήσεις μας, αφορούν όλα όσα θα προσπαθήσουμε να διαλευκάνουμε στο θεωρητικό μας κομμάτι. Την μετακίνηση, τις εργασιακές συνθήκες, τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των εργατών. Στην τελευταία μας ενότητα, επιχειρούμε να κάνουμε μια σύνδεση με την σημερινή κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα της κρίσης.

---

³Άλλωστε, στη φιλοσοφία του *Henry Ford*, ήταν ότι όταν είσαι στη δουλειά, πρέπει να είσαι αποσιωπημένος σε αυτήν (*When we are at work, we ought to be at work*). Βλέπε: (Beynon:1975:26).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Ο θεωρητικός προβληματισμός

1.1 Το Θεωρητικό πρόβλημα των *gastarbeiter*

Ποιο είναι το ερώτημα που μας οδηγεί σε αυτή την αναζήτηση; Ποια είναι η αφορμή που μας κάνει να ερευνήσουμε και να αναζητήσουμε απαντήσεις γύρω από αυτό το θέμα; Και τελικά ποιο είναι το θεωρητικό πρόβλημα όλων όσων εξετάζουμε στην παρούσα εργασία; Ποιες είναι οι πτυχές αυτού του φαινομένου και που οδηγούν μέσα από το βίωμα της μετανάστευσης; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά αυτού του συστήματος μετανάστευσης και πως διαμορφώνουν την προσωπικότητα και τη ζωή των μεταναστών; Γιατί το φαινόμενο των *gastarbeiter*⁴, αποτελεί παράδειγμα για να κατανοήσουμε το σήμερα;

Μέσα από αυτή μας την αναζήτηση, ελπίζουμε να δώσουμε μια σαφή αποτύπωση των πεπραγμένων γύρω από την ανάδειξη μιας νέας μορφής μετανάστευσης, η οποία απέκτησε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και εφαρμόστηκε κάτω από νέους για τα μέχρι τότε δεδομένα στη μετανάστευση όρους. Ήταν ένα οργανωμένο σχέδιο αξιοποίησης και εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης και του εργατικού δυναμικού.

Το θεωρητικό μας πρόβλημα, έχει να κάνει με την μοναδικότητα του φαινομένου. Για πρώτη φορά στην Ευρώπη, χρησιμοποιείται μαζικά ένα φθηνό μεταναστευτικό δυναμικό, για να καλύψει το νέο ρυθμό ανάπτυξης και οργάνωσης της βιομηχανικής παραγωγής. Η είσοδος αυτή, θα παίξει καταλυτικό ρόλο, στη βιομηχανική οργάνωση και αναπαραγωγή της εργασίας. Μας απασχολούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προβλήματος, παράλληλα με τις διαστάσεις που πήρε.

Το φαινόμενο των *gastarbeiter*, θα παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Το μελετάμε, γιατί μέσα από αυτό μαθαίνουμε πως λειτουργεί ο καπιταλισμός σε συνθήκες οικονομικής κρίσης. Μαθαίνουμε πως προσπαθεί το καπιταλιστικό μοντέλο αναπαραγωγής, να αυξήσει τα κέρδη του, με την υποβάθμιση της εργασίας και το διαχωρισμό των εργατών.

Όπως αναφέρει ο Mandel (1978:170), χωρίς τη μαζική είσοδο του μεταναστευτικού δυναμικού στην εργασία και την κοινωνία στις χώρες υποδοχής, ο καπιταλισμός θα είχε τεράστια μείωση στα ποσοστά κέρδους του. Οι μετακινούμενοι εργάτες, κάλυψαν εργασίες όχι μόνο στον βιομηχανικό τομέα, αλλά και σε άλλα

---

⁴Στο Παράρτημα παρατίθεται Λεξικό για την ερμηνεία των ξενόγλωσσων όρων.

επαγγέλματα, όπως οι υπηρεσίες, η καθαριότητα, η φύλαξη. Όλα αυτά, θα ήταν αδύνατο να γίνουν με τόσο χαμηλό κόστος από τους γηγενείς εργάτες. Αυτόν ακριβώς το ρόλο, έπαιξε η είσοδος του φθηνού μεταναστευτικού δυναμικού στην αγορά εργασίας. Διαμορφώθηκε ένας φθηνός στρατός εφεδρείας, ο οποίος θα αναλάμβανε εργασίες που κατά τους γηγενείς είναι χαμηλού κύρους.⁵

Σημαντικό ρόλο, παίζει το πώς οργανώθηκε γενικά αυτό το εγχείρημα. Αναδεικνύουμε συγκεκριμένα τους *gastarbeiter*, γιατί αποτελούν στην ουσία ένα παράδειγμα σύνδεσης της μετανάστευσης με την εργασία. Οι φιλοξενούμενοι εργάτες, αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο η ανάγκη εύρεσης εργασίας, οδηγεί στη μετανάστευση. Επιλέγουμε τους φιλοξενούμενους εργάτες, γιατί μέσα από αυτούς αναδεικνύεται η προσωρινότητα και η αβεβαιότητα στην εργασία.

Προσπαθούμε να αναδείξουμε τις πτυχές που είχε αυτό το εγχείρημα και στην κοινωνική ζωή. Πως διαμορφώθηκαν οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των εργατών. Ποιες ήταν οι σχέσεις μεταξύ γηγενών και εργατών. Πως συνδέονται τα κοινωνικά δίκτυα με την εργασία.

Παρατηρούμε το διαχωρισμό του εργάτη από την οικογένειά του. Την αφοσίωσή του αποκλειστικά στη μισθωτή εργασία. Την ανάγκη διατήρησης της μισθωτής του εργασίας, για την εξεύρεση πόρων για την οικογένεια.⁶ Την εργασία κάτω από αυστηρό καπιταλιστικό έλεγχο, στα πρότυπα του φορντικού μοντέλου αναπαραγωγής. Εξάλλου, ο ίδιος ο *Ford*, είχε προχωρήσει στη χρησιμοποίηση μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού στις Η.Π.Α., για να μπορέσει να κρατήσει χαμηλά το κόστος και να αυξήσει την παραγωγή (Cohen:1988:128). Την ίδια πρακτική βέβαια, ακολούθησε και στις βιομηχανικές μονάδες που διατηρούσε στην Ευρώπη.

Οι φιλοξενούμενοι εργάτες, ή αλλιώς οι *gastarbeiter*, σαφώς και υπήρξαν μετανάστες. Σαφώς και άφησαν τη χώρα τους, όπως εκατομμύρια άλλοι άνθρωποι ανά τον κόσμο, με σκοπό την εύρεση εργασίας και ενός καλύτερου μέλλοντος, μακριά από τη χώρα προέλευσης. Αυτό που κάνει μοναδικό όμως το φαινόμενο των

---

⁵Βλέπε επίσης την ανάλυση της Rogers (1985:41-44), για τη δημιουργία του συμπληρωματικού εργατικού δυναμικού.

⁶Για την ασφάλεια που προσφέρει η μισθωτή εργασία στους εργαζομένους και το κοινωνικό κύρος που αποκτά ο εργαζόμενος από τον μισθό του, βλέπε τη μελέτη των Theo Nichols και Peter Armstrong (1976:30-31), στο *Workers Divided-A Study in Shopfloor politics*.

φιλοξενούμενων εργατών, είναι ότι το μεταναστευτικό αυτό κύμα, απέκτησε από την αρχή συγκεκριμένα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Χαρακτηριστικά, τα οποία δεν απαντώνται σε άλλου είδους μετανάστευση και δεν μπορούμε να διακρίνουμε, παρά μόνο στο *guest worker system*. Σύμφωνα με τον W. M. Spellman (2008), πρόκειται στην ουσία για μια ομαδική στρατολόγηση ξένου και φθηνού εργατικού δυναμικού, με σκοπό την κάλυψη των ολοένα και αυξανόμενων αναγκών της βιομηχανίας και κοινωνίας των αναπτυσσόμενων χωρών της Κεντρικής Ευρώπης (Δυτική Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Ελβετία).⁷

Η πρώτη λοιπόν συνθήκη που δημιουργείται από αυτό το είδος της μετανάστευσης, είναι η αντικειμενική-δομική του πτυχή. Η αναπαραγωγή ενός φθηνού εργατικού δυναμικού, που το οδηγεί στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η πραγματικότητα που βιώνουν οι φιλοξενούμενοι εργάτες, είναι η αποτύπωση ενός καλά οργανωμένου σχεδίου, το οποίο τους θέλει στο περιθώριο και αποσκοπεί στην προσωρινή τους διαμονή και αργότερα στην επιστροφή τους στις χώρες προέλευσης.

Σύμφωνα με τον Nichols (1980:129), σημαντικό ρόλο σε αυτό, παίζει η προσωρινότητα της εργασίας, η αποκοπή από την οικογένεια, η μηδαμινή κοινωνική κινητικότητα, τα ανύπαρκτα πολιτικά δικαιώματα αλλά και η αδυναμία έκφρασης και συνεννόησης λόγω της άγνοιας της γλώσσας. Όλα αυτά είναι βασικά δομικά χαρακτηριστικά, που αναπαράγονται για τους φιλοξενούμενους εργάτες μέσα από αυτό το σύστημα εργασίας και τους οδηγούν στην διατήρηση της παρούσας κατάστασής τους.

Η έλευση βέβαια και αναπαραγωγή του συγκεκριμένου εργατικού δυναμικού, οδηγεί την άρχουσα τάξη στη δημιουργία ενός βιομηχανικού στρατού εφεδρείας, του οποίου τα χαρακτηριστικά διαφέρουν από τους ντόπιους εργάτες. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα του διαχωρισμού μεταξύ των δυο αυτών εργατικών ομάδων, με την εντύπωση ότι το ντόπιο εργατικό δυναμικό εργάζεται σε καλύτερες συνθήκες, δίνοντας την εντύπωση μιας ελίτ μέσα στην εργασία.⁸

---

⁷Για τον όρο φθηνό εργατικό δυναμικό, βλέπε: (Μαντζουράνης:1974:13), (Martin and Miller:1980:Vol. 33, No. 3, April, pp. 315-330), (Cohen:1987), (Μουσούρου:1993:23).

⁸Για την περιθωριοποίηση των *gastarbeiter* και την αντιμετώπισή τους μόνο ως εργαζομένους και όχι ως κοινωνικά άτομα, ή πρόσωπα, βλέπε: (Μουσούρου:1993:23).

Είναι η πρώτη φορά λοιπόν, που κάποιες χώρες στέλνουν με διμερή συμφωνία μάλιστα, το πιο υγιές και νεανικό ανθρώπινο δυναμικό τους, σε μια άλλη χώρα. Αποσκοπούσαν στα εμβάσματα των μεταναστών αυτών, στην ειδίκευσή τους στη βαριά βιομηχανία, αλλά και αδυνατούσαν να τους εξασφαλίσουν μια σίγουρη και καλά αμειβόμενη εργασία εντός των συνόρων, λόγω και του διαφορετικού τρόπου ανάπτυξης της οικονομίας. Οι περισσότερες από τις χώρες αποστολής, βασιζόταν στην αγροτική οικονομία.

Ένα άλλο βασικό δομικό χαρακτηριστικό της στρατολόγησης των φιλοξενούμενων εργατών, αποτέλεσε η προσωρινότητα της παραμονής τους στις χώρες υποδοχής, καθώς και ο άμεσος ορίζοντας επιστροφής τους στις χώρες προέλευσης.⁹ Όπως τόνιζαν χαρακτηριστικά οι κυβερνήσεις των κρατών υποδοχής, καθώς και οι εργοδοτικές ενώσεις στα μέσα της δεκαετίας του 60' (όταν δηλαδή η στρατολόγηση των ξένων εργατών ήταν σε πλήρη εξέλιξη και ολοένα και αυξανόταν), οι φιλοξενούμενοι εργάτες θα επέστρεφαν στις χώρες τους, όταν η οικονομία δεν θα είχε πια την ανάγκη στρατολόγησης έμψυχου δυναμικού (Chin:2009), (Castles and Miller:2009).

Βασικό χαρακτηριστικό λοιπόν της μετανάστευσης και της παραμονής και εργασίας των φιλοξενούμενων εργατών, ήταν οι προσωρινές άδειες εργασίας και παραμονής. Στους φιλοξενούμενους εργάτες δίνονταν άδειες περιορισμένης παραμονής στη χώρα (συνήθως ενός έτους), μόνο στην περίπτωση που είχαν εξασφαλισμένη εργασία για ορισμένο χρόνο και σε συγκεκριμένους χώρους εργασίας, που είχαν ήδη επιλεγεί, ενώ παράλληλα οι εργοδότες και γενικά η πολιτική αντιμετώπισης των φιλοξενούμενων εργατών, είχε καθαρά προσωρινό και περιορισμένο χαρακτήρα (Castles and Miller:2009:100).¹⁰

Η παραχώρηση των αδειών παραμονής, εκδίδονταν ανεξάρτητα από τις άδειες εργασίας. Βέβαια δεν ίσχυαν σε περίπτωση που έληγε το συμβόλαιο εργασίας, ή ο εργαζόμενος έμενε για πάνω από τρεις μήνες εκτός της χώρας υποδοχής.¹¹ Η προσωρινότητα αυτή δεν εμπόδισε τους εργάτες να μετακινηθούν στις χώρες

---

⁹Βλέπε: Welcome to Germany.info (2003): *History of the Guest Workers-Immigration of Foreign Workers*, German Missions in the United States, pp. 1-4.

¹⁰Βλέπε ακόμα για την προσωρινότητα των *gastarbeiter*: (Morris:1994:147), (Ψημμένος:1999:93).

¹¹Βλέπε: (Schmid:1983), όπως παραπάνω, *Population Research and Policy Review* 2, pp. 233-252.

υποδοχής, καθώς θεωρούσαν πως οι συνθήκες εργασίας και παραμονής τους στο εξωτερικό, θα ήταν σίγουρα καλύτερες από αυτές που ήδη αντιμετώπιζαν στις χώρες προέλευσης. Από την άλλη όμως, βίωναν καθημερινά την αγωνία της απόλυσης από τους χώρους εργασίας, ή ακόμα και της απομάκρυνσης από τις χώρες υποδοχής.

Όπως πολύ εύστοχα σημειώνει ο John Berger (1975) στο έργο του *A Seventh Man*, αυτό που ξεχωρίζει αυτό το είδος μετανάστευσης από άλλα είδη μετανάστευσης που συναντήσαμε στο παρελθόν, είναι η προσωρινότητα διαμονής και εργασίας, αλλά και η παραδοχή του ότι ο μετανάστης επιτελεί ένα συγκεκριμένο είδος δουλειάς, μια συγκεκριμένη εργασία για την οποία και αμείβεται.

Δεν έχει δικαιώματα, διεκδικήσεις, απαιτήσεις ή πραγματική ζωή πέρα από την εργασία του. Ο μοναδικός λόγος παραμονής του στη χώρα υποδοχής, είναι η εκπλήρωση αυτής της εργασίας, ενώ σε αντίθετη περίπτωση στέλνεται πίσω στη χώρα προέλευσης. Στην ουσία λοιπόν οι μετανάστες-εργάτες, επιτελούν τον ρόλο των μηχανών. Των μηχανών της βιομηχανικής παραγωγής και ανάπτυξης. Η κατανομή της εργασίας μέσα στα εργοστάσια, είναι οργανωμένη κατά το φορντικό μοντέλο. Κάθε εργάτης, επιτελεί μια συγκεκριμένη εργασία, χωρίς να ειδικεύεται κάπου.

Ο ρόλος τους είναι συνυφασμένος με μια μηχανή, γιατί πολύ απλά οι εργάτες δεν επιτελούν κάποιον άλλο ρόλο πέρα από την εργασία τους.¹² Δεν είναι σύζυγοι, γονείς, πολίτες ή πατριώτες (Berger and Mohr:1975:62). Στο συγκεκριμένο είδος μετανάστευσης λοιπόν, παρατηρούμε πως έχουμε μια μετανάστευση εργασίας και όχι μια μετανάστευση ανθρώπινου δυναμικού.

Πριν τη μετακίνηση, όλοι οι υποψήφιοι, περνούσαν από ιατρικά τεστ. Οι εξετάσεις γινόταν από γιατρούς της χώρας υποδοχής, που έλεγχαν εξονυχιστικά όλους τους υποψήφιους εργάτες. Προφανώς απέρριπταν περιπτώσεις τις οποίες θεωρούσαν ακατάλληλες για εργασία. Για παράδειγμα, τραυματισμούς, χρόνιες παθήσεις κ. λ. π. (Berger and Mohr:1975:57-61). Η μετακίνηση λοιπόν, θα έπρεπε να είναι νόμιμη και ελεγχόμενη από τους εργοδότες.¹³ Έπρεπε να είναι υγιέστατοι και

---

¹²Για την εξάρτηση των εργατών από τη μισθωτή εργασία, και το δέσιμο με αυτήν (*bound to work*), βλέπε τη μελέτη του Norman Dennis (1969:28-29), για τους Βρετανούς ανθρακωρύχους του Yorkshire, στο *Coal is Our Life-An Analysis of a Yorkshire mining community*.

¹³Στο Παράρτημα παρατίθενται οδηγίες των εργοδοτών προς Έλληνες εργαζομένους.

ικανοί να αναλάβουν σκληρές και δύσκολες εργασίες της βαριάς βιομηχανίας (κατασκευαστικός τομέας, ορυχεία, αυτοκινητοβιομηχανίες).¹⁴

Πέρα όμως από τους παραπάνω περιορισμούς και κανόνες, υπήρχαν και άλλες συνθήκες και συνέπειες αυτού του είδους της μετανάστευσης, οι οποίες και επηρέαζαν σοβαρά την ψυχολογία του μετακινούμενου εργάτη. Μια από αυτές, ήταν ότι οι *gastarbeiter*, θα έπρεπε να στερηθούν την οικογένειά τους. Να την αφήσουν πίσω στη χώρα προέλευσης, μην έχοντας τη δυνατότητα να αποκτήσουν το δικαίωμα της επανασύνδεσης με αυτήν, τουλάχιστον αρχικά, καθώς οι συνθήκες της προσωρινής τους εργασίας, δεν επέτρεπαν κάτι τέτοιο.¹⁵

Αυτή ήταν και μια βασική επιδίωξη των εργοδοτών, με σκοπό την εκμετάλλευση της εργασίας τους και παράλληλα τη δυνατότητα του επαναπατρισμού των εργατών πριν αυτοί μπορέσουν να αποκτήσουν δεσμούς και ρίζες στις χώρες υποδοχής. Η αποκοπή λοιπόν του εργάτη από την οικογένεια, προσδοκούσε σε διπλό όφελος. Αφενός το άμεσο κέρδος, δηλαδή την αύξηση της παραγωγής και την απρόσκοπτη ενασχόληση των εργατών με την εργασία τους, καθώς βρισκόταν μακριά από τις οικογένειές τους. Αφετέρου, το έμμεσο κέρδος, που ήταν και πιο μακροπρόθεσμο, την παρεμπόδιση της μόνιμης εγκατάστασης των εργατών αυτών, καθώς η ανάγκη επανένωσης της οικογένειας, θα οδηγούσε αργά ή γρήγορα τους εργάτες στον επαναπατρισμό τους.

Ένα ακόμα βασικό χαρακτηριστικό του *guest worker system*, το οποίο αποτελεί τομή για τα δεδομένα της εποχής, είναι ότι οι φιλοξενούμενοι εργάτες, επιλέγονταν από τους ίδιους τους εργοδότες τους. Έφευγαν οργανωμένα και κατευθυνόμενα από τη χώρα προέλευσης στη χώρα υποδοχής και στον τόπο εργασίας. Είχαν ήδη υπογράψει το λεγόμενο συμβόλαιο ή αλλιώς σύμβαση εργασίας, το οποίο στην ουσία ήταν η σύμβαση ορισμένου χρόνου (συνήθως ενός έτους), με τον εργοδότη τους.

Ήταν η γέννηση ενός νέου στρατού εργατών, που θα επιτελούσε έναν και μοναδικό σκοπό, θα πρόσφερε την εργασία του στις ανερχόμενες οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών (Berger and Mohr:1975:68). Η οργάνωση και μετακίνηση των εργατών στους χώρους εργασίας, ήταν αποκλειστική ευθύνη των εργοδοτών, ενώ

---

¹⁴Βλέπε: Welcome to Germany.info (2003): όπως παραπάνω, pp. 1-4.

¹⁵Βλέπε: Deutsche Welle (2011): όπως παραπάνω, DW.COM pp. 1-3.

οι χώρες αποστολής δεν είχαν πλέον καμία εξουσία ή δικαιοδοσία πάνω στους μετακινούμενους εργάτες.

Παρατηρούμε λοιπόν πως για τα μέχρι τότε δεδομένα της Ευρωπαϊκής ιστορίας και μετανάστευσης, το σύστημα των φιλοξενούμενων εργατών, εισάγει νέες έννοιες και νέες συνθήκες στα όσα γνωρίζαμε μέχρι τότε για την μετανάστευση και το εργατικό δυναμικό.

Τα χαρακτηριστικά που προαναφέραμε, κάνουν το φαινόμενο αυτό μοναδικό και παράλληλα μας κινούν το ενδιαφέρον για την ανάλυση των ζητημάτων που προκύπτουν μέσα από αυτό. Το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του σύγχρονου ευρωπαϊκού χώρου όπως τον γνωρίζουμε σήμερα, ταυτόχρονα με την ανάδειξη των ισχυρών οικονομιών του σημερινού Δυτικού κόσμου.

Παράλληλα, η μετανάστευση των φιλοξενούμενων εργατών, με τα νέα και μοναδικά χαρακτηριστικά της, μας δίνει μια εικόνα για τον τρόπο λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος και την προσαρμογή στις εκάστοτε δυσκολίες που αυτό αντιμετωπίζει. Όπως για παράδειγμα στη σημερινή εποχή, όπου έχουμε την πλήρη υποβάθμιση της εργασίας και την μείωση των μισθών και του κράτους πρόνοιας.

Το παράδειγμα που μπορεί να μας δώσει για το σήμερα το *guest worker system*, είναι πως ο καπιταλιστικός τρόπος ανάπτυξης της οικονομίας, επιτυγχάνει το διαχωρισμό των εργατών. Με την αθρόα είσοδο ενός ξένου εργατικού δυναμικού, δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για την αύξηση των κερδών του και τις μειωμένες παροχές σε συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής.

Τέλος, παρατηρούμε πως οι εργοδοτικές ενώσεις, προωθούσαν από τότε την προσωρινότητα της εργασίας και τις ελαστικές συνθήκες εργασίας και διαβίωσης. Το πρόβλημα αυτό, εντείνεται σήμερα, με τη μείωση των μισθών και την εποχική εργασία. Η διαμόρφωση της τότε ελίτ των γηγενών εργατών, μέσα στα εργοστάσια, μας δίνει μια εικόνα για το πώς αντιλαμβάνονται σήμερα την εργασία οι εργαζόμενοι και κυρίως οι νέοι. Με τις νέες εργασιακές συνθήκες που διαμορφώθηκαν μέσα στην κρίση, οι εργαζόμενοι έχουν μειώσει τις απαιτήσεις τους (τα στάνταρντ τους). Πλέον, θεωρούν αξιοπρεπείς χαμηλούς μισθούς, ενώ παράλληλα το κόστος διαβίωσης, παραμένει υψηλό.

1.2 Ιστορικό για τους *gastarbeiter*

Ο όρος *gastarbeiter*¹⁶, προερχόμενος από τη γερμανική γλώσσα και πιο συγκεκριμένα από τη λέξη *gast*, που θα πει φιλοξενούμενος, εισήχθη για να χαρακτηρίσει τους εργαζόμενους που στρατολογήθηκαν από τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης (Δυτική Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Ελβετία, Αυστρία). Σκοπός ήταν η κάλυψη των αναγκών της βιομηχανικής παραγωγής, με τη ραγδαία αύξησή της, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Περισσότεροι από τους μισούς φιλοξενούμενους εργάτες, στρατολογήθηκαν στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ελβετία (Martin κ.ά.:2006:88). Το δεύτερο συνθετικό της λέξης, προέρχεται από τη γερμανική λέξη *arbeiter* που σημαίνει εργάτης. Η έννοια λοιπόν του όρου *gastarbeiter*, είναι ο φιλοξενούμενος εργάτης ή στην αγγλική βιβλιογραφία, *guest worker*.

Αρχικά, μπορούμε να πούμε πως η στρατολόγηση των φιλοξενούμενων εργατών, από χώρες του Μεσογειακού νότου (Ιταλία, Ελλάδα, Τουρκία, Πορτογαλία, Γιουγκοσλαβία, Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία), ξεκίνησε με τις διμερείς συμφωνίες ανταλλαγής μεταξύ των δυο εμπλεκόμενων χωρών (*Bilateral Agreements*). Προβλεπόταν η μετακίνηση ενός νεανικού και υγιέστατου εργατικού δυναμικού από τις χώρες προέλευσης, στις χώρες υποδοχής κατά την Chin (2009:1).

Ήταν η προσπάθεια του μαζικού ανεφοδιασμού της βιομηχανικής ανάπτυξης και παραγωγής με ξένο και φθινό εργατικό δυναμικό. Αυτή η στρατολόγηση, θα κάλυπτε με ανθρώπινο δυναμικό, το νέο τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της βιομηχανίας, στην αγορά εργασίας των χωρών υποδοχής μετά τον καταστροφικό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η κάλυψη των αναγκών αυτών βέβαια, ήταν αδύνατο να γίνει με τη χρησιμοποίηση ντόπιων εργατών. Αφενός λόγω του περιορισμένου αριθμού τους που δεν επαρκούσε και αφετέρου λόγω της ύπαρξης ενός διαθέσιμου και φθινού στρατού εργατών (Cohen:1988).

Οι *gastarbeiter* στηριζόταν αποκλειστικά στη βιομηχανική παραγωγή, όπως και το αντίστροφο. Κατά τον Castles (1984:3), η Δυτική Γερμανία δεν είχε σκοπό να εντάξει τους εργάτες αυτούς στην κοινωνία, όπως και οι ίδιοι οι εργάτες ενδιαφέρονταν μόνο για τη μισθωτή τους εργασία. Οι φιλοξενούμενοι εργάτες ήταν κομμάτι ενός συστήματος, του καπιταλιστικού. Ήταν κομμάτι του εργοστασίου τους, του χώρου εργασίας τους, της ίδιας τους της εργασίας. Ήταν το ανώτερο

---

¹⁶Στο Παράρτημα παρατίθεται Λεξικό για την ερμηνεία των ξενόγλωσσων όρων.

δημιούργημα του καπιταλισμού. Οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν όπως προείπαμε αυτόν τον όρο υποτιμητικά και με χλευασμό και οι Έλληνες μαζί με άλλους λαούς του νότου, όπως Τούρκοι, Σέρβοι, Ισπανοί και οι Ιταλοί το βίωσαν αυτό έντονα.

Σύμφωνα με τον Μαντζουράνη (1974:14), ο όρος *gastarbeiter*, ή αλλιώς *guest worker* στην αγγλική βιβλιογραφία (Castles κ.ά.:1984)¹⁷, έγινε στο πέρασμα του χρόνου, όρος υποτιμητικός. Ταυτόσημος με τον παρακατιανό, τον προλετάριο, τον φτωχό και υπάκουο εργάτη που προέρχονταν κυρίως από τις υπανάπτυκτες χώρες του νότου και το μόνο που είχε να προσφέρει στους γίγαντες της ευρωπαϊκής βιομηχανίας ήταν τα εργατικά του χέρια, δηλαδή η εργατική του δύναμη.¹⁸

Πολλές είναι οι αιτίες μετανάστευσης ανά τους αιώνες και εκατομμύρια άνθρωποι ανά τον κόσμο, οδηγήθηκαν σε αυτή. Στον εικοστό αιώνα όμως και δη στην περίοδο που μελετάμε (δεκαετίες 50'-70'), η μετανάστευση δεν έγινε για αναζήτηση νέων πλουτοπαραγωγικών πηγών, εξαιτίας ενός πολέμου, ή για πολιτικά αίτια.

Είναι μια μετανάστευση εργασίας, μια μετανάστευση εργατικών χεριών που λογίζονται μόνο ως μονάδες στη βιομηχανία, ως οι μονάδες που θα αντικαταστήσουν τις μηχανές. Τα χαρακτηριστικά και το μέγεθος που πήρε αυτό το τεράστιο κύμα μετανάστευσης είναι πρωτοφανή. Περίπου τριάντα εκατομμύρια άνθρωποι, πέρασαν τα σύνορα των Δυτικών ευρωπαϊκών χωρών ως εργάτες ή ως εξαρτώμενοι από τους εργάτες, κάνοντας το μεταναστευτικό αυτό κύμα, ένα από τα μεγαλύτερα στην ανθρώπινη ιστορία (Castles κ. ά. :1984).¹⁹

Να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο, ότι οι φιλοξενούμενοι εργάτες, προερχόταν κατά ένα τεράστιο ποσοστό από αγροτικές περιοχές των χωρών προέλευσης. Δεν είχαν αποκτήσει τη βασική εκπαίδευση και ήταν δεκτικοί ακόμα και σε μια προσωρινή εργασία και διαμονή σε μια ξένη χώρα, για να αντιμετωπίσουν τη

---

¹⁷Βλέπε ακόμα για *guest workers*: (Rogers:1985), (Herbert:1990), (Chin:2009).

¹⁸Βλέπε τη μελέτη του Leicester University για τους *guest workers*, στην οποία δίνεται ένας σύντομος ορισμός (*definition*), του όρου.[<http://www.le.ac.uk/.../Ch%204%20Guestworker>: pp. 1-5].

¹⁹Κατά τον Castles, το τεράστιο αυτό μεταναστευτικό κύμα, οδήγησε στην εγκατάσταση των μεταναστών της δεύτερης γενιάς και στη δημιουργία νέων εθνικών μειονοτήτων (*new ethnic minorities*), που κατοικούν σήμερα στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, βλέπε: (Castles κ.ά.:1984:159-161).

φτώχεια και τη δυσμένεια που είχαν συναντήσει στις πατρίδες τους (W. M. Spellman:2008:24).

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τους Έλληνες μετανάστες, το ποσοστό που προερχόταν από αγροτικούς πληθυσμούς, ανερχόταν σε 85% επί του συνολικού πληθυσμού των μεταναστών, ενώ μόνο το 15% διέμενε ή εργαζόταν σε αστικές περιοχές και κατά ένα ποσοστό είχε εργαστεί σε εργοστάσια ή βιοτεχνίες (Μαντζουράνης:1974:96). Η εργασία λοιπόν στη βαριά βιομηχανία, το ωράριο, οι συνεργασίες, η συναδελφικότητα ή ακόμα και οι συνήθειες ή ο τρόπος λειτουργίας μιας εργοστασιακής μονάδας, ήταν παντελώς άγνωστα στους φιλοξενούμενους εργάτες. Αυτό ίσως να ήταν και ένα από τα βασικά στοιχεία πάνω στα οποία πόνταραν και οι δυο εμπλεκόμενες στη μετανάστευση και μετακίνησή τους χώρες.

Μεγάλο κομμάτι σε αυτό το μεταναστευτικό πληθυσμό, αποτέλεσαν οι Έλληνες εργάτες, τις μαρτυρίες των οποίων θα δούμε στο δεύτερο κεφάλαιο, στο κομμάτι της έρευνάς μας. Ο ελληνικός λαός ταλαιπωρημένος και κατεστραμμένος από δυο συνεχόμενους πολέμους (Β΄ Παγκόσμιος και Εμφύλιος) αναζητούσε στην πατρίδα του τα βασικά. Η Ελλάδα όμως είχε τεράστια προβλήματα ανάπτυξης, μεγάλο δημογραφικό πρόβλημα, ανύπαρκτη βιομηχανική παραγωγή, μεγάλη ανεργία και έλλειψη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και έτσι δεν μπορούσε να καλύψει ούτε τις βιοποριστικές ανάγκες στους μόνιμους κατοίκους της (Βεντούρα:1999).

Ο δρόμος λοιπόν που διάλεξαν κάτι παραπάνω από 1.000.000 Έλληνες ήταν αυτός της μετανάστευσης. Η χώρα προέλευσης, δηλαδή η Ελλάδα δεν στάθηκε εμπόδιο σε αυτό. Ήδη από το 1960 είχε επισυνάψει διμερείς συμφωνίες για την αποστολή Ελλήνων εργατών σε χώρες της κεντρικής Ευρώπης όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ολλανδία, το Βέλγιο. Για τη μαζική μετακίνηση ελληνικού εργατικού δυναμικού, για το κοινό οικονομικό συμφέρον των δυο χωρών όπως ειπώθηκε.²⁰

Πράγματι αυτό περιείχε μια αλήθεια, καθώς η ελληνική πλευρά αποσκοπούσε στην αποστολή των εμβασμάτων των μεταναστών για τη βελτίωση της οικονομίας της. Για την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του ελληνικού πληθυσμού, όπως επίσης και την εξειδίκευση των Ελλήνων εργατών στη βαριά βιομηχανία, που θα αποσκοπούσε

---

²⁰Στο Παράρτημα παρατίθεται ολόκληρη η διμερής συμφωνία(*Bilateral Agreement*) μεταξύ Ελλάδας-Δυτικής Γερμανίας, βλέπε: (Μαντζουράνης:1977:7).

στη μετέπειτα χρησιμοποίηση αυτής της εξειδικευμένης γνώσης στην ελληνική οικονομική αγορά και βιομηχανία.

Οι φιλοξενούμενοι εργάτες, ως κύρια χαρακτηριστικά είχαν ότι προερχόταν από αγροτικές περιοχές, δεν είχαν εργαστεί ξανά σε βαριά βιομηχανία και πολλές φορές δεν είχαν δει καν εργοστάσιο στη ζωή τους. Το κυριότερο όλων, δεν γνώριζαν τη δουλειά που θα κάνουν στη χώρα υποδοχής, το εργοστάσιο που θα εργαστούν και προφανώς τίποτα για το που θα μείνουν και κάτω από ποιες συνθήκες. Το κίνητρό τους όμως παρέμενε ισχυρό γιατί πίστευαν πως στην κεντρική Ευρώπη θα βρούνε κάτι καλύτερο από αυτό που τους προσέφερε η πατρίδα τους.

Το καλύτερο, θα ήταν ένας σίγουρος μισθός, προερχόμενος από ώρες σκληρής, επίπονης και δύσκολης εργασίας στις φάμπρικες και τα ανθρακωρυχεία και ένα μικρό κατάλυμα στα *χάιμ*²¹ των εργοστασίων. Ακόμα και έτσι ονειρεύονταν πως είτε κάποια στιγμή θα μπορέσουν να επιστρέψουν στις πατρίδες τους. Έχοντας κάνει κάποια χρήματα, είτε θα μπορέσουν να ενισχύουν με εμβάσματα τις οικογένειές τους, είτε θα μπορέσουν να φέρουν στη χώρα υποδοχής και την οικογένειά τους με μια πιο μόνιμη προοπτική.

Η έννοια των *guest workers* δεν ήταν άγνωστη σαν ιστορικό παράδειγμα στη διεθνή βιβλιογραφία. Ήδη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, είχαν στρατολογήσει Κινέζους και Ιάπωνες ως εποχικούς εργάτες σε αγροτικές εργασίες. Μέχρι το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η στρατολόγηση αυτή είχε συνεχιστεί με Μεξικανούς εργάτες, με τα προγράμματα *Bracero*. Η πρακτική των *Bracero's* συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καθώς και μετά το τέλος αυτού.

Με την εισροή 4,5 εκατομμυρίων εργατών από το Μεξικό, οι οποίοι απασχολούνταν αποκλειστικά στις γεωργικές εργασίες και κάλυψαν τις ανάγκες σε έμπυχο δυναμικό, που προέκυψαν λόγω του πολέμου (Martin κ.ά.:2006:94-95)²². Με την πάροδο του χρόνου βέβαια, οι Μεξικάνοι εργάτες απέκτησαν βαθιές ρίζες μέσα στη χώρα υποδοχής, πράγμα που οδήγησε σε άλλου είδους μεταναστευτική ροή από το Μεξικό προς τις Ηνωμένες Πολιτείες.

---

²¹Στο Παράρτημα παρατίθεται Λεξικό για την ερμηνεία των ξενόγλωσσων όρων.

²²Για την εφαρμογή των προγραμμάτων *Bracero's* στις Η.Π.Α., βλέπε ακόμα: (Cohen:1988), (Cornelius κ.ά.:1994), (Alston κ.ά.:1999).

Επίσης γνωστό είναι το παράδειγμα των αφρικανικών κρατών, τα οποία μετά την ανεξαρτητοποίησή τους από διάφορες χώρες της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης (Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Πορτογαλία, Βέλγιο), έπρεπε να καλύψουν τις ανάγκες τους για ανθρώπινο εργατικό δυναμικό. Όντας αποικίες άλλων χωρών, είχαν χάσει σημαντικό ενεργό κομμάτι του εργατικού τους δυναμικού. Έτσι, ακολουθώντας βέβαια προηγούμενες πολιτικές των αποικιακών δυνάμεων, προέβαιναν στην στρατολόγηση εργατών από άλλες αφρικανικές χώρες, με προσωρινές άδειες εργασίας και παραμονής στη χώρα και βίζες και διαβατήρια με προσωρινή διάρκεια (W. M. Spellman: 2008:94-95).

Για πρώτη φορά λοιπόν στην Ευρώπη, το *guest worker system*, εφαρμόζεται σε μια ευρεία κλίμακα, με τη συμμετοχή πολλών χωρών και η μετακίνηση εκατομμυρίων εργατών-μεταναστών παίρνει κάποια ιδιαίτερα και μοναδικά χαρακτηριστικά. Δέκα μόλις χρόνια μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η χώρα που υπέστη μεγάλες καταστροφές και ήττα στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Δυτική Γερμανία, συνάπτει την πρώτη συμφωνία για στρατολόγηση ξένου εργατικού δυναμικού με την Ιταλία (1955), [Chin:2009:10].²³

Στη συνέχεια βέβαια θα ακολουθήσουν και άλλες χώρες από τον υπανάπτυκτο και δοκιμαζόμενο νότο, όπως η Ελλάδα(1960), η Ισπανία(1960), η Τουρκία(1961), η Πορτογαλία(1964), η Γιουγκοσλαβία(1968) και σε μικρότερο βαθμό οι βόρειες αφρικανικές χώρες όπως το Μαρόκο, η Αλγερία, η Τυνησία(1965). Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα προχώρησε σε διμερείς συμφωνίες μετανάστευσης, με τη Γαλλία (1954), το Βέλγιο (1957), τη Δυτική Γερμανία (1960) και στη συνέχεια με την Ελβετία (Βεντούρα:1999:90).

Στην ουσία επρόκειτο για την μετακίνηση ενός πολύτιμου και υγιέστατου εργατικού δυναμικού από τις φτωχές χώρες, στις πλουσιότερες (Berger and Mohr:1975:72). Χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία, ή η Ολλανδία, κάλυψαν τις ανάγκες τους για φθηνό εργατικό δυναμικό, από τις δικές τους αποικίες.

Η ανάπτυξη βέβαια και εξέλιξη της οικονομίας των Δυτικών χωρών και κυρίως της Δυτικής Γερμανίας, που δέχτηκε τον μεγαλύτερο όγκο των ξένων εργατών, θα ήταν αδύνατη χωρίς τη στρατολόγηση αυτού του εργατικού δυναμικού (Cohen:1988). Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στη Δυτική Γερμανία, παρατηρούμε

---

²³Βλέπε ακόμα για τις διμερείς συμφωνίες στρατολόγησης φιλοξενούμενων εργατών (Bilateral Agreements) : (Rogers:1985:159), (Martin κ.ά:2006:88-90).

το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης, κυρίως από την Ανατολική Γερμανία, όπου οι συνθήκες για την ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας δεν ήταν ιδανικές, λόγω και του διαφορετικού τρόπου αντιμετώπισης της οικονομίας και του διαφορετικού τρόπου ανάπτυξης.

Μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού της Ανατολικής Γερμανίας, κατέφυγε στις μεγάλες βιομηχανικές ζώνες και τα εργοστάσια της Δυτικής Γερμανίας, πριν βέβαια από την κατασκευή του τείχους του Βερολίνου το 1961. Η Δυτική Γερμανία, κάλυψε έτσι τις ανάγκες της για νέο εργατικό δυναμικό με την απορρόφηση περίπου δέκα εκατομμυρίων εργατών από την Ανατολική Γερμανία (Μαντζουράνης:1974:13). Η εισροή βέβαια εργατικού δυναμικού από την Ανατολική Γερμανία σαν μια μορφή εσωτερικής μετανάστευσης, σταμάτησε απότομα μετά και την κατασκευή του τείχους του Βερολίνου. Αποτέλεσμα ήταν, οι Γερμανοί βιομήχανοι κυρίως, αλλά και οι Γερμανοί πολιτικοί να στραφούν σε άλλες μεθόδους για την κάλυψη των αναγκών της αγοράς εργασίας.

Οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην ανάγκη της στρατολόγησης ενός μεγάλου όγκου εργατικού δυναμικού από τις χώρες του Μεσογειακού νότου, ήταν κυρίως κοινωνικοί και πολιτικοί. Για παράδειγμα, η μείωση των ωρών εργασίας, το νεαρό της ηλικίας του εγχώριου εργατικού δυναμικού και αργότερα η κατασκευή του τείχους του Βερολίνου, δημιούργησαν την έλλειψη εργατικού δυναμικού (*labor force shortage*) [Chin:2009].

Σε αυτό το σημείο όμως, αξίζει να σταθούμε στη μοναδικότητα και την ιδιαιτερότητα που είχε αυτός ο νέος «στρατός εργατών». Οι μετανάστες παύουν να είναι μετανάστες με την έννοια που ήταν παλαιότερα και παύουν να έχουν πολλά από εκείνα τα χαρακτηριστικά. Ο όρος φιλοξενούμενος εργάτης είναι συνυφασμένος με κάτι καινούργιο. Κάτι τελείως εξωπραγματικό και νέο ακόμα και για τα δεδομένα του σύγχρονου καπιταλισμού και της ανερχόμενης παγκόσμιας βιομηχανίας.

Οι *gastarbeiter*, αποτελούν μια από τις ανώτερες κατακτήσεις του καπιταλιστικού συστήματος και του τρόπου ανάπτυξης και αναπαραγωγής του. Οι καπιταλιστές εντόπισαν την ανάγκη για ολοένα και περισσότερη αύξηση της παραγωγής, σε συνδυασμό με το ότι η παραγωγή ήταν κερδοφόρα και έτσι προχώρησαν στη στρατολόγηση ενός φθηνού εργατικού δυναμικού, το οποίο θα κάλυπτε το νέο ρυθμό οργάνωσης και λειτουργίας της αγοράς (Castles κ.ά.:1984:21).

Οι φιλοξενούμενοι εργάτες, αποτελούν στην ουσία μια εφεδρεία εργατικού δυναμικού, αλλά η είσοδος και η απασχόληση τους στις χώρες υποδοχής, επιτρέπεται κάτω από την προϋπόθεση ότι η παρουσία τους θα είναι προσωρινή (Rogers:1985:159). Επίσης, όπως παρατηρούν οι Martin και Miller (1980:315-330), ο όρος *gastarbeiter*, ή στα αγγλικά *guest worker*, αναφέρεται στην πολιτική των χωρών υποδοχής. Οι οποίες εισάγουν στην αγορά εργασίας ένα ξένο εργατικό δυναμικό με την προσδοκία αυτό το εργατικό δυναμικό, να μην αποκτήσει βασικά πολιτικά δικαιώματα και συνεπώς να επιστρέψει κάποια στιγμή στη χώρα προέλευσης.

Σε μεγάλη κλίμακα, το νέο εργατικό δυναμικό, προερχόταν από χώρες με αγροτική παραγωγή και οι προηγούμενες εργασίες των *guest workers*, ήταν σε ένα μεγάλο ποσοστό γεωργικές. Επομένως, η απασχόληση των εργατών αυτών στη βιομηχανία, γινόταν ως ένα ανειδίκευτο ή ημι-ειδικευμένο προσωπικό, κυρίως σε τομείς της βιομηχανίας, που αποκαλούμε βαριές ή βρώμικες εργασίες (Chin:2009:39).²⁴ Εξάλλου, όπως έγραψαν οι Miller, Abella και Kuptsch (2006), οι φιλοξενούμενοι εργάτες, είναι το ξένο εργατικό δυναμικό που συμπληρώνει τις δουλειές που αποκαλούνται με τα τρία d (*dirty, dangerous, difficult*), δηλαδή βρώμικες, επικίνδυνες και δύσκολες εργασίες.

Οι γερμανικές αρχές δεν θέλησαν ποτέ να παραδεχτούν ότι η Γερμανία είναι χώρα υποδοχής μεταναστών. Με τη δικαιολογία της προσωρινότητας των ξένων, απέφυγαν να τους αναγνωρίσουν οποιοδήποτε δικαίωμα (Μαντζουράνης:1977:11), (Rogers:1985:159-160). Έτσι λοιπόν για τους φιλοξενούμενους εργάτες, απουσίαζαν τα βασικά δικαιώματα, τα οποία καθιστούν κάποιον πολίτη. Η παρουσία τους στη χώρα, είχε ένα και μοναδικό σκοπό, την εργασία τους και την απόλυτη εφαρμογή των κανόνων της βιομηχανικής παραγωγής.

---

²⁴Όπως παρατηρεί η Rogers (1985:41-44), το ξένο εργατικό δυναμικό, παίζει έναν συμπληρωματικό ρόλο, μια συμπληρωματική λειτουργία (*complementary function*), στην αγορά εργασίας. Αυτό γίνεται γιατί, το ξένο μεταναστευτικό δυναμικό, εργάζεται σε δουλειές χαμηλού κύρους, οι οποίες παράλληλα είναι μη-ελκυστικές (*unattractive*) και επικίνδυνες. Παράλληλα όμως, οι ελκυστικές δουλειές (*attractive jobs*), καλύπτονται από το ντόπιο και υψηλών προσόντων (*high-skilled*), εργατικό δυναμικό. Σε συνθήκες αυτοματοποίησης της παραγωγής και αύξησής της, η ύπαρξη αυτού του συμπληρωματικού δυναμικού, εγγυάται την ύπαρξη και λειτουργία των *attractive jobs*.

Για τις χαμηλού κύρους εργασίες, βλέπε ακόμα: (Χαντζαρούλα:2012:171-175), (Φούσκας:2012:116), (Ξυπολυτάς:2013:89).

Ωστόσο, είχε γίνει ολοφάνερο, πως η ύπαρξη και η συνεχώς αυξανόμενη παρουσία των φιλοξενούμενων εργατών μέσα στο εργατικό δυναμικό και τη γερμανική κοινωνία, δεν ήταν επιθυμητή από τους ντόπιους πληθυσμούς. Οι μετανάστες-εργάτες, είχαν συνδέσει το όνομά τους με τον υποτελή και υποδεέστερο μέσα στην κοινωνία. Η ίδια η κοινωνία μέσα στην οποία ζούσανε, είχε φροντίσει να σταθεροποιήσει και να προσδιορίσει τον υποτελή τους ρόλο, περιθωριοποιώντας τους και στερώντας τους τα βασικά πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα (Berger and Mohr:1975:144).²⁵ Όπως παρατηρεί ο Philip Martin(1991:72), ένας παράγοντας που έπαιξε το ρόλο του στην αντίδραση της γερμανικής κοινωνίας, απέναντι στους φιλοξενούμενους εργάτες, ήταν ότι ο δείκτης ανεργίας των ξένων εργατών, ήταν μικρότερος από τον συνολικό δείκτη ανεργίας, μέχρι και το 1974.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τη δημιουργία των κατοικιών στις οποίες διέμεναν οι φιλοξενούμενοι εργάτες, τα κοινόβια των εργοστασίων, ή αλλιώς *χάϊμ* (*heim*). Η οργάνωση και η διαμόρφωση αυτών των κατοικιών, ήταν τέτοια, που οι *guest workers* δεν μπορούσαν να φέρουν σε αυτά την οικογένειά τους. Οι κοιτώνες ήταν χωρισμένοι σε ανδρικούς και γυναικείους, ενώ και τα ίδια τα σπίτια, δεν επέτρεπαν κάτι τέτοιο, όντας διαμορφωμένα σε στρατιωτικά πρότυπα (Abadan-Uhat:2011:12).²⁶ Για παράδειγμα σε ένα δωμάτιο, διέμεναν τέσσερις εργάτες, με ένα κοινό μπάνιο και ένα κοινό κουζίνακι. Συνθήκες οι οποίες καθιστούν αδύνατη τη μόνιμη εγκατάσταση, ακόμα και ενός εργάτη χωρίς οικογένεια και προσιδιάζουν σε στρατιωτικού τύπου οργάνωση.

Η ύπαρξη και η λειτουργία αυτών των κοινοβίων, των λεγόμενων *χάϊμ*, θύμιζε στο στήσιμο και στην οργάνωση τους, τα στρατόπεδα στα οποία διέμεναν οι αιχμάλωτοι πολέμου, κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και αξιοποιούνταν από το Τρίτο Ράϊχ στη βαριά βιομηχανία (Ford, General Motors), για τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του πολέμου (Billstein κ.ά:2000:146). Βέβαια οι *Prisoners of War*(POW), οδηγούνταν στα γερμανικά εργοστάσια από τις υπό γερμανική κατοχή χώρες, για εξαναγκαστική εργασία (*forced labor*). και κάτω από αντίξοες συνθήκες εν μέσω πολέμου.

---

²⁵Για την περιθωριοποίηση των μεταναστευτικών ομάδων και για την απομόνωσή τους από τον κοινωνικό ιστό, βλέπε: (Ι. Ψημμένος:2004:108-112).

²⁶Στο Παράρτημα παρατίθεται η Σύμβαση εργασίας με τις οδηγίες για τη στέγαση των εργαζομένων.

Ωστόσο, η ανάπτυξη και εφαρμογή του *guest worker system*, μπορεί να μας οδηγήσει σε ένα συμπέρασμα. Ναι μεν ο πόλεμος είχε τελειώσει, αλλά οι εργοδότες, οι κυβερνήσεις, αλλά και ο τρόπος λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος, οδήγησαν τους φιλοξενούμενους εργάτες σε έναν εκβιαστικό εξαναγκασμό, προσφέροντας λίγα για να κερδίσουν πολλά, με την απαραίτητη βέβαια προσαρμογή τους στα σύγχρονα μεταπολεμικά δεδομένα (Μαντζουράνης:1974:61).

Οι φιλοξενούμενοι εργάτες είχαν διαφορετικά χαρακτηριστικά από άλλους μετανάστες και η μετανάστευσή τους διέφερε από αυτή των υπερπόντιων χωρών (Κασιμάτη:1992), (Βεντούρα:1999). Εκτός από την προσωρινότητα τους, οι φιλοξενούμενοι εργάτες, δεν είχαν το δικαίωμα, τουλάχιστον αρχικά να έχουν μαζί τους την οικογένειά τους. Εργαζόταν λοιπόν και ζούσαν, αποκομμένοι από την πατρίδα και τα παιδιά τους, συνθήκες που καθιστούσαν ακόμα δυσκολότερη τη μόνιμη εγκατάστασή τους στη χώρα υποδοχής. Ο σκοπός της μετανάστευσης, ήταν κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό προσωρινός και ο αρχικός στόχος των φιλοξενούμενων εργατών, ήταν να αποκτήσουν κάποια χρήματα ώστε να μπορέσουν να βοηθήσουν την οικογένειά τους και κάποια στιγμή να επαναπατριστούν (Castles and Kosack:1985), (Herbert:1990).

Όλα αυτά τα στοιχεία, μας δείχνουν τη διαφορετικότητα, αλλά και τη μοναδικότητα του όρου φιλοξενούμενος εργάτης. Η μετανάστευση όμως των εργατών αυτών εισήχθη αργότερα σε μια δεύτερη φάση. Αυτή της προσπάθειας επανένωσης της οικογένειας (Castles κ.ά.:1984). Πολλοί εργάτες διαπίστωσαν με την πάροδο των χρόνων, ότι δεν μπορούσαν να κάνουν τις οικονομίες που θα ήθελαν, ή δεν βοηθούσαν όσο θα έπρεπε τις οικογένειες τους. Κατά συνέπεια, προσπάθησαν με τη διαδικασία της πρόσκλησης, να φέρουν την οικογένειά τους στη χώρα στην οποία εργαζόταν. Αυτή η επιλογή βέβαια τους έφερε αντιμέτωπους με άλλα διλήμματα και προκλήσεις, όπως ήταν η αποκατάσταση της οικογένειας και η διαμονή τους σε μια μόνιμη κατοικία και στη συνέχεια η εκπαίδευση των παιδιών τους.

Τα παιδιά των μεταναστών, ήρθαν αντιμέτωπα με ιδιαίτερες συνθήκες όσον αφορά την εκπαίδευσή τους και την ένταξη στη γερμανική κοινωνία. Για παράδειγμα, έπρεπε να ξεπεράσουν το κοινωνικό *status* και την κοινωνική κατάσταση των γονέων τους, οι οποίοι ήταν βιομηχανικοί εργάτες και να χαράξουν τη δική τους πορεία μέσα στην κοινωνία και την εκπαίδευση (Castles and Kosack:1985:208). Πολλές φορές βέβαια, αυτή ήταν και μια απόφαση συνεπικουρούμενη και καθοδηγούμενη από τους

γονείς. Αυτοί αποφάσιζαν αν τα παιδιά τους θα ακολουθήσουν το ντόπιο σχολείο, ή θα ενσωματωθούν σε τμήματα απαρτιζόμενα αποκλειστικά από παιδιά μεταναστών, μαθαίνοντας τη μητρική τους γλώσσα.

Σύντομα όμως, η μαζική εισροή φιλοξενούμενων εργατών, έφτασε στο τέλος της και η στρατολόγηση ξένου εργατικού δυναμικού, σταμάτησε. Αιτία ήταν η παγκόσμια πετρελαϊκή κρίση και οι συνέπειες της, που οδήγησαν στον τετραπλασιασμό της τιμής του πετρελαίου κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 70' (Abadan-Unat:2011:13-14).²⁷ Κατά συνέπεια, η αυξανόμενη ανεργία, οδήγησε τις κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών κρατών, στη διακοπή κάθε είδους εισροής ξένου εργατικού δυναμικού.

Αυτό όμως είναι και το σημείο που η πολιτική της στρατολόγησης των φιλοξενούμενων εργατών, έρχεται σε μια αντίφαση και εν τέλει αποδεικνύεται αποτυχημένη. Οι γερμανικές αρχές δήλωναν ότι η Δυτική Γερμανία, δεν είναι και ούτε πρόκειται να γίνει ποτέ χώρα υποδοχής μεταναστών και ότι η απαγόρευση εισόδου στη χώρα μεταναστών από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι απαραίτητη για την κοινωνική ευημερία και ενσωμάτωση του ήδη υπάρχοντος μεταναστευτικού δυναμικού. Εντούτοις, οι φιλοξενούμενοι εργάτες, είχαν ήδη βάλει τις βάσεις για μια πιο μόνιμη διαμονή τους στις χώρες υποδοχής (Cornelius κ.ά.:1994:189-190).

Οι φιλοξενούμενοι εργάτες λοιπόν και οι οικογένειες τους, θέλησαν η εγκατάσταση τους στη χώρα υποδοχής, να αποκτήσει κάποια πιο μόνιμα χαρακτηριστικά. Έθεσαν το στόχο της επανένωσης της οικογένειας, πριν τεθούν σε ισχύ τα σχέδια των κυβερνήσεων για παύση της εισροής νέου μεταναστευτικού δυναμικού.²⁸ Οι κυβερνήσεις λοιπόν, μαζί με τις εργοδοτικές ενώσεις, διαπιστώνουν πως ο πληθυσμός των μεταναστών, όχι μόνο δεν μειώνεται σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, αλλά αντιθέτως αυξάνεται. Φτάνοντας στο σύνολό του να είναι

---

²⁷Για τις συνέπειες που είχε η πετρελαϊκή κρίση (Νοέμβριος 1973), στην απότομη διακοπή της εισροής φιλοξενούμενων εργατών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (*halting immigration*), βλέπε ακόμα: (Castles κ. ά.:1984), (Castles and Kosack:1985), (Rogers:1985), (Martin κ.ά.:2006).

²⁸Koontz C., Review of Chin R.(2008) :*The Guest Worker Question in Postwar Germany*, H-German, H-Net Reviews, pp. 1-3.

αυξημένος κατά 1 εκατομμύριο το 1980, από ότι ήταν το 1972 (Herbert:1990:235).²⁹ Λίγο καιρό δηλαδή πριν από την κρίση και την απότομη διακοπή στρατολόγησης των φιλοξενούμενων εργατών.

Οι κυβερνητικές αρχές και οι εργοδοτικές ενώσεις λοιπόν, οδηγήθηκαν σε ένα αδιέξοδο, από το οποίο δύσκολα θα μπορούσαν να ξεφύγουν. Αυτό τους οδήγησε στην παραδοχή της διαμορφωθείσας κατάστασης, όπου σαν προτεραιότητα μπήκε η ευημερία και η συνέχιση της δικής τους κερδοφορίας και του δικού τους συστήματος απασχόλησης και διατήρησης του εργατικού δυναμικού. Διαπίστωσαν λοιπόν πως ενδεχόμενες αποχωρήσεις του παρόντος εργατικού δυναμικού και η ανανέωσή τους με νέους ανειδίκευτους εργάτες, θα είχε μεγαλύτερο κόστος (Castles κ.ά.:1984:14). Επίσης, μεγάλο ρόλο έπαιξε η επιθυμία των *guest workers* για επανένωση με τις οικογένειες τους (*re-unification*), η οποία πλέον ήταν αναπόφευκτη.

Το κόστος της μαζικής αποχώρησης των φιλοξενούμενων εργατών, θα μπορούσε να δημιουργήσει πολλές ζημιές στους εργοδότες, αλλά και στις ίδιες της χώρες υποδοχής. Οι συνεχώς αυξανόμενοι ρυθμοί της παραγωγής, σε συνδυασμό με την πίεση για κάλυψη αυτών των αναγκών, δεν θα επέτρεπε την έλευση ενός νέου ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, θα έπρεπε να καλυφθεί το κενό που είχε δημιουργηθεί μεταξύ του συνολικού αριθμού των ξένων εργατών και του αριθμού των ξένων κατοίκων (Herbert:1990:235).

Τέλος, ως επίλογο στην αναδρομή μας στο *guest worker system*, θα μπορούσαμε να πούμε, πως η μετανάστευση των φιλοξενούμενων εργατών, μπαίνει στην τελευταία της φάση. Αυτή της ενσωμάτωσης στους ντόπιους πληθυσμούς στην τοπική κοινωνία (*integration*) και της μόνιμης πλέον εγκατάστασης στις χώρες υποδοχής, με τη δημιουργία εθνικών ομάδων και μειονοτήτων (Castles κ.ά.:1984:15).³⁰

Ενώ δηλαδή παρατηρούμε την μείωση της εισροής εργατών μετά και την διακοπή των διμερών συμφωνιών, εντούτοις, ο συνολικός αριθμός των μεταναστών αυξάνεται, λόγω της επανένωσης των οικογενειών. Παράλληλα, αυξάνεται ο αριθμός του μη εργαζόμενου ξένου δυναμικού, αλλά και οι αιτήσεις για μόνιμη στέγαση και

---

²⁹Για την αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού στη Δυτική Γερμανία, παρά την διακοπή της στρατολόγησης εργατικού δυναμικού, βλέπε επίσης: (Rogers:1985:159-166).

³⁰Βλέπε επίσης: (Ι. Ψημμένος:2004:107-108), για τη δημιουργία του περιφρακτικού χώρου και τη διαμόρφωση εθνο-φυλετικών διακρίσεων σε βάρος των μειονοτήτων.

ένταξη στην εκπαίδευση (Schmid:1983:233-252).³¹ Γεγονότα που καταδεικνύουν την έλευση και των υπόλοιπων μελών των οικογενειών των *gastarbeiter* και την προσπάθεια ενσωμάτωσής τους.

Βέβαια, σε αυτήν την περίπτωση, θα πρέπει να εξετάσουμε τη δυσκολία την οποία συναντούσαν κυρίως τα παιδιά των μεταναστών της πρώτης γενιάς, στην απόκτηση της γερμανικής ιθαγένειας. Αυτό ήταν δύσκολο, ακόμα και μετά την εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας και την πλήρη απόκτηση της γερμανικής παιδείας. Μέχρι και το 2000, η πολιτογράφηση γινόταν με όρους *jus sanguinis* και όχι *jus soli*, συνθήκη που οδήγησε σε έναν ασυνήθιστα μεγάλο αριθμό κατοίκων που δεν ήταν Γερμανοί πολίτες (*non-citizens*) [Koontz:2008:1-3]. Πολλές φορές οι μετανάστες δεύτερης αλλά ακόμα και τρίτης γενιάς, αντιμετώπιζαν πρόβλημα στο να αποκτήσουν τη γερμανική ιθαγένεια.

Σαφώς η ενσωμάτωση των πληθυσμών των *guest workers* στη γερμανική κοινωνία, καθώς και η προσαρμογή των ίδιων και των οικογενειών τους στους ρυθμούς ζωής των χωρών υποδοχής, ήταν μια επίπονη και αργή διαδικασία. (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου:2003). Οι ίδιες οι χώρες υποδοχής δεν ήταν έτοιμες να δεχτούν την αλλαγή του κοινωνικού τους *status* από προσωρινό σε μόνιμο, με αποτέλεσμα αυτή η ιδέα να μην γίνεται δεκτή και πιστευτή από τους ντόπιους πληθυσμούς (Rogers:1985:159).

---

³¹Για την πρόσβαση των παιδιών των μεταναστών στην εκπαίδευση και την πολιτική αντιμετώπισης τους, από τα εκπαιδευτικά συστήματα, βλέπε επίσης: (Rogers:1985:163-169) (Abadan-Unat:112-117).

1.3.1 Σχολή του Σικάγο -Μικρο-κοινωνιολογική προσέγγιση

Η οπτική της Σχολής του Σικάγο, αποτυπώνεται ξεκάθαρα στην περίπτωση μας, αυτή των φιλοξενούμενων εργατών. Μέσα από την ανάλυση της συγκεκριμένης θεωρητικής σχολής, μπορούμε να κατανοήσουμε ζητήματα που αφορούν τους *gastarbeiter*, μα προπαντός να αναλύσουμε τους λόγους, τις σκέψεις, αλλά και την ίδια τη ζωή των μεταναστών μέσα στην κοινωνία.

Μέσα από αυτήν την οπτική, αναδεικνύεται ο ρόλος της κοινωνίας για την διαμόρφωση των συμπεριφορών και του ατόμου και πώς το ίδιο το άτομο διαμορφώνεται μέσα από την εσωτερίκευση της κοινωνικής διαδικασίας και την αλληλεπίδραση με άλλα άτομα και άλλες ομάδες. Πώς τα άτομα, μέσα από τη διάδραση, διαμορφώνουν ρόλους-νόρμες και κανόνες συμπεριφοράς σε ένα νέο κόσμο που ανοίγεται μπροστά τους.

Τα άτομα, δρουν ερμηνεύοντας μέσα από σύμβολα (διαμονή, εργασία, γλώσσα, χειραγία, διατροφικές συνήθειες, αγαθά). Μέσα από αυτά μπορούν να εισέλθουν σε μια νέα κοινωνική κουλτούρα και να μοιραστούν ένα σύνολο συμβόλων και αξιών, να γίνουν δηλαδή μέρος μιας κουλτούρας. Όπως αναφέρει ο (Veblen:1994:131), τα μέλη της κοινωνίας, διαμορφώνουν χαρακτήρες και συμπεριφορές μέσα στην κοινωνία και κατά συνέπεια επηρεάζονται από τις κοινωνικές δομές και αποκτούν συνήθειες που διαμορφώνουν την προσωπικότητα και το χαρακτήρα τους.

Η έλευση των φιλοξενούμενων εργατών στις χώρες υποδοχής ως ένα φθινό εργατικό δυναμικό, οδηγεί τους μετανάστες σε μια νέα κοινωνική δομή, σε ένα νέο σύνολο, σε μια νέα κουλτούρα. Η γνωριμία με τη νέα αυτή κουλτούρα είναι στην αρχή διστακτική και δύσκολη. Οι λέξεις, οι εκφράσεις, οι χειρονομίες των ξένων, είναι ακόμα άγνωστες και πιο πολύ μοιάζουν με διαταγές ή οδηγίες (Berger and Mohr:1975:122).

Μέσα όμως από την καθημερινή ζωή, ο μετανάστης-εργάτης, μαθαίνει τις συνήθειες και την καθημερινή ζωή της πόλης. Μαθαίνει τη ζωή ανάμεσα σε πολλούς αγνώστους που και ο ίδιος είναι άγνωστος. Μαθαίνει τη ζωή σε ένα αστικό κέντρο, τη ζωή στο εργοστάσιο και τις μεγάλες συνοικίες, τη ζωή στο εξωτερικό. Είναι μια ζωή που δεν είχε και που για πρώτη φορά μπαίνει στη διαδικασία να μάθει για να κερδίσει την επιβίωσή του.

Για τους φιλοξενούμενους εργάτες όμως, το σημαντικότερο δεν ήταν η γνωριμία με όλες αυτές τις καινούργιες συνθήκες. Το σημαντικότερο ήταν ότι οι ίδιοι εργαζόντουσαν μέσα σε ένα κόσμο γεμάτο από αφθονία και σπατάλες. Μέσα στον κόσμο των σύγχρονων μεγαλουπόλεων και εργαζόντουσαν με την ελπίδα ότι και οι ίδιοι κάποια στιγμή θα αποκτήσουν τις δυνατότητες που δεν είχαν στα χωριά τους (Berger and Mohr:1975:136).

Τη δυνατότητα να αποκτήσουν αγοραστική δύναμη, να μορφώσουν τα παιδιά τους, να βρουν μια μόνιμη κατοικία για τις οικογένειες τους, να έχουν μια σταθερή και αξιοπρεπή εργασία, να ενσωματωθούν μέσα στο νέο κοινωνικό σύνολο. Αυτή ακριβώς είναι και η οπτική της θεωρητικής Σχολής του Σικάγο.

Η μετανάστευση των φιλοξενούμενων εργατών, έγινε με γνώμονα την εργασία. Ο μετανάστης είναι στο επίκεντρο της σύγχρονης εμπειρίας και των εξελίξεων. Εστιάζουμε λοιπόν στο βίωμα του *gastarbeiter*. Στη δυνατότητα που απέκτησε να ζήσει και να συλλέξει εμπειρίες ζωής, που ο εργαζόμενος πληθυσμός των βιομηχανικών πόλεων ζούσε για χρόνια. Εστιάζουμε στην πορεία και την εξέλιξη μιας κοινωνικής ομάδας, αυτής των φιλοξενούμενων εργατών μέσα σε ένα σύστημα τελείως πρωτόγνωρο και άγνωστο για τους ίδιους.

Στην περίπτωση των *gastarbeiter*, βλέπουμε ότι κυριαρχούν συγκεκριμένες νόρμες. Σύμφωνα λοιπόν με την μικρο-κοινωνιολογική προσέγγιση, διαμορφώνονται συγκεκριμένοι ρόλοι και πρότυπα αναφοράς, τα οποία περιστρέφονται γύρω από τη ζωή τους, την καθημερινότητά τους, αλλά και το επάγγελμά τους. Στην προκειμένη περίπτωση δηλαδή, οι φιλοξενούμενοι εργάτες, γίνονται αντικείμενο μελέτης από μια διαφορετική σκοπιά και οπτική γωνία.

Το επάγγελμά τους, γίνεται η ζωή τους. Μιμούνται τις κινήσεις των εργατών γύρω τους, καθώς οι κινήσεις αυτές μέσα από την εργασία, θα τους φέρουν όλο και πιο κοντά στην οικογένειά τους (Berger and Mohr:1975:98). Η οικογένειά τους είναι πλέον μακριά και το μόνο που μπορεί και την θυμίζει είναι οι ατελείωτες ώρες εργασίας και η προσπάθεια για την αύξηση του μισθού και την αποστολή ενός ικανού εμβάσματος στην πατρίδα. Η διαδικασία της εργασίας, γίνεται συνήθεια. Ολοένα και περισσότερο οι *gastarbeiter*, γίνονται κομμάτι αυτής και νιώθουν την ανάγκη να εργάζονται όλο και περισσότερο και να διαμορφώνουν νέες οικονομικές συνθήκες για αυτούς και τις οικογένειές τους.

Η εικόνα αυτή των φιλοξενούμενων εργατών, εισάγει κάτι διαφορετικό για τα μέχρι τώρα δεδομένα στη μετανάστευση. Βλέπουμε λοιπόν, πως ενώ ο αρχικός στόχος των μεταναστών ήταν να εργαστούν για κάτι καλύτερο, για να βοηθήσουν τις οικογένειές τους, ο στόχος αυτός αλλάζει με την πάροδο του χρόνου. Οι μετανάστες θέτουν ως στόχο την επανένωση με τις οικογένειές του και την ενσωμάτωση στη νέα κοινωνία.

Βασικό μέλημά τους, γίνεται πλέον η κοινωνική ενσωμάτωση μέσα στην καινούργια κοινωνία στην οποία εργάζονται και διαμένουν, παρόλα τα εμφανή χαρακτηριστικά που τους διακρίνουν ως ομάδα, από άλλες κοινωνικές ομάδες, για παράδειγμα τους γηγενείς εργάτες (Sayad:2004:68). Όπως αναφέρει ο Abdelmalek Sayad(2004), στο έργο του *The suffering of the immigrant*, η μετανάστευση εργασίας (*labour immigration*), μετατρέπεται σε αποικιακή μετανάστευση (*settler immigration*).

Μέσα από την καπιταλιστική ανάπτυξη, οι οικογενειακοί δεσμοί χαλαρώνουν και για την ακρίβεια στην περίπτωση των φιλοξενούμενων εργατών αποκόπτονται τελείως. Οι *gastarbeiter* δεν έχουν τη δυνατότητα να έχουν μαζί τους, τουλάχιστον αρχικά, τις οικογένειές τους.³² Η ίδια η μετανάστευση όμως, θα οδηγήσει πιο κοντά αυτές τις οικογένειες, καθώς η μόνιμη επιθυμία και των δυο, είναι η επανένωση και η διατήρηση των οικογενειακών δεσμών (Thomas and Znaniecki:1996:23).

Ακόμα λοιπόν και όταν επέρχεται ο γεωγραφικός διαχωρισμός των οικογενειών, οι δεσμοί της οικογένειας δεν χαλαρώνουν. Οι εργάτες γράφουν γράμματα στα αγαπημένα τους πρόσωπα και εργάζονται σκληρά για να μπορέσουν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους να ζήσουν ξανά μαζί και με καλύτερες συνθήκες από αυτές που ήδη υπήρχαν στις πατρίδες τους.³³ Ο μετανάστης λοιπόν, προσπαθεί να κρατήσει στενούς δεσμούς με την πατρίδα και να μπορέσει κάποια στιγμή να φέρει κοντά του τους οικείους του, ή να επιστρέψει με κάτι καλύτερο σε αυτούς.

---

³²Ο Ξυπολυτάς (2013:91), σημειώνει ότι η εποχή που γράφτηκε το κλασικό έργο των Thomas and Znaniecki, *The Polish Peasant*(1920), χαρακτηρίστηκε από την απομάκρυνση του αγροτικού πληθυσμού από την γεωργική παραγωγή, τις παραδόσεις και τα έθιμα και την ταυτόχρονη ένταξή του στη βιομηχανική μισθωτή εργασία. Περίπτωση επομένως, παρόμοια, όσον αφορά αυτά τα χαρακτηριστικά, με αυτή των φιλοξενούμενων εργατών.

³³Στο παράρτημα παρατίθενται γράμματα φιλοξενούμενων εργατών από τη Γερμανία προς τις οικογένειές τους (Ελάτη Κοζάνης).

Βασικό χαρακτηριστικό στο οποίο εστιάζει η Σχολή του Σικάγο, είναι η συμβολική διάδραση. Πιο συγκεκριμένα, δεν είναι τα γενετικά και προσωπικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του ανθρώπου, αλλά τα χαρακτηριστικά που παίρνει από την ίδια την κοινωνία. Η συμβολική διάδραση χρησιμοποιεί σύμβολα για να διαδράσει. Το σύμβολο έχει νόημα στη ζωή, γιατί παίρνει μια κοινωνία και τις παραδόσεις της και τις μετατρέπει σε απεικονίσεις.

Φυσικά, κάθε κοινωνία έχει απεικονίσεις. Έτσι λοιπόν και στην περίπτωση μας. Οι φιλοξενούμενοι εργάτες, ανήκουν σε μια συγκεκριμένη ομάδα, η οποία είναι μοναδική και ξεχωρίζει για παράδειγμα από τους ντόπιους εργάτες. Η συγκεκριμένη ομάδα των μεταναστών-εργατών, επιτελεί μια συγκεκριμένη λειτουργία μέσα στην κοινωνία και έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι αντίθετα από αυτά των γηγενών πληθυσμών. Διαφορετική γλώσσα, διαφορετική θρησκεία, διαφορετική κουλτούρα, διαφορετικούς σκοπούς και επιδιώξεις, διαφορετικά αντικειμενικά προβλήματα (Berger and Mohr:1975:143). Στην σύγχρονη βιομηχανοποιημένη κοινωνία λοιπόν, μέσα στην οποία εργάζονται ντόπιοι και ξένοι εργάτες, έχουμε την απεικόνιση μιας συγκεκριμένης ομάδας με κοινά χαρακτηριστικά.

Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία διαφέρουν εξ' αρχής από αυτά των ντόπιων εργατών, κάνουν τους μετανάστες ξεχωριστούς μέσα στην κοινωνία. Η καταγωγή τους από υπανάπτυκτες χώρες, οι αγροτικές εργασίες που επιτελούσαν στις πατρίδες τους, η κοινωνική και οικονομική κατάσταση στην οποία ήταν και συνεχίζουν να είναι, το είδος της εργασίας το οποίο είναι αναγκασμένοι να κάνουν, οι συγκεκριμένοι όροι της παραμονής και εργασίας τους στις χώρες υποδοχής, ο διαχωρισμός από τους συγγενείς τους. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, διαμορφώνουν την προσωπικότητα και την μοναδικότητα αυτής της ομάδας και την κάνουν να διαφέρει μέσα στο σύνολο και μέσα στην κοινωνία ως μια μεταναστευτική ομάδα (Sayad:2004:68).³⁴

Το νόημα όμως της συμβολικής διάδρασης, είναι ότι η κοινωνία και οι ομάδες που την αποτελούν, έρχονται σε επαφή και αλληλεπιδρούν. Οι σχέσεις, τα πράγματα, αποκτούν νόημα μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα, με τη διάδραση

---

³⁴Βλέπε: (Ξυπολυτάς:2013), (Ψημμένος:2013).

μέσα στην κοινωνία (Μωϋσίδης και Παπαδοπούλου:20-21).³⁵ Στο πλαίσιο των σχέσεων εντάσσεται και η αγορά εργασίας, η οποία είναι ένα μόρφωμα, μια κοινωνική κατασκευή που δεν έχει να κάνει μόνο με την καπιταλιστική κοινωνία, αλλά και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ομάδων που ζούνε μέσα σε αυτήν.

Οι μετανάστες, αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους και μέσα στο ίδιο το επάγγελμα, το οποίο δημιουργείται μέσα από ήθη και έθιμα που κατασκευάζουν ρόλους, ταυτότητες και πρότυπα. Έτσι λοιπόν, αν και οι μετανάστες ανήκουν σε μια συγκεκριμένη ομάδα όπως προαναφέραμε, αλληλεπιδρούν μέσα στην κοινωνία και δημιουργούν σχέσεις με τους συναδέλφους τους ή με τους γείτονές τους. Για παράδειγμα, η μεγαλύτερη κατασκευή ενός επαγγέλματος, είναι τα ήθη και τα έθιμα του ίδιου του επαγγέλματος, που κατασκευάζουν ρόλους και ταυτότητες.

Οι απεικονίσεις-σύμβολα των εργατών έχουν πολύ μεγάλο νόημα στην περίπτωση μας. Είναι ένας δρόμος να κατανοήσουμε πως διαμορφώνονται οι σχέσεις των εργατών μέσα σε μια καινούργια κοινωνία με τελείως διαφορετικά χαρακτηριστικά από την προηγούμενη. Οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα που κουβαλούσαν οι εργάτες μεταξύ τους, δηλαδή οι εικόνες που είχαν από τις πατρίδες τους, παύουν να ισχύουν στη νέα τους εργατική-βιομηχανική κοινωνία, την κοινωνία του φιλοξενούμενου-εργάτη στα γκέτο, στα κοινόβια των εργοστασίων. Οι μετανάστες-εργάτες, πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα που περικλείουν την κοινωνία στην οποία τώρα διαμένουν (ατομιστική κοινωνία, ανταγωνιστικός κόσμος), αφήνοντας πίσω την αγροτική ζωή που ήταν βασισμένη στους στενούς οικογενειακούς δεσμούς και στην παραδοσιακή κουλτούρα (Thomas and Znaniecki:1996:11).

Οι *gastarbeiter* καλούνται να προσαρμοστούν σε νέα ήθη και έθιμα, αυτά που τους επιβάλλει ο νέος τους ρόλος. Ο ρόλος του μισθωτού εργάτη, που δεν έχει κάτι άλλο παρά μόνο την εργασία του. Η προσαρμογή του στο νέο σύστημα και στους νέους ρυθμούς πρέπει να γίνει γρήγορα και προσαρμοσμένα σε όλους τους τομείς που αφορούν τη ζωή του στη χώρα υποδοχής. Για παράδειγμα: η εύρεση καταλύματος, η πληρωμή των φόρων, η συμμετοχή τους στην κοινωνική ασφάλιση, η τήρηση των κανόνων στο χώρο εργασίας κ. λ. π. (Berger and Mohr:1975:142). Στο εργοστάσιο,

---

³⁵Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ξυπολυτάς (2013:89), τα ζητήματα της κοινωνικής οργάνωσης ή αποδιοργάνωσης δεν είναι τα αποτελέσματα κάποιων εγγενών τάσεων του ατόμου, αλλά πρέπει να ειπωθούν υπό το πρίσμα της ζωής μέσα σε μια συγκεκριμένη πόλη.

αλλά και στα *châim* ισχύουν άλλοι κανόνες, άλλοι νόμοι και δεν επιτρέπουν την παραμικρή παράβαση και αμφισβήτηση, γιατί το τίμημα είναι βαρύ. Απέλαση.

Οι νέες συνήθειες, οι νέες νόρμες και οι νέοι κανόνες συμπεριφοράς, επιβάλλουν έναν τελείως διαφορετικό τρόπο σκέψης και μια τελείως διαφορετική αντιμετώπιση των όσων βιώνουν οι μετανάστες-εργάτες. Μέχρι τώρα είχαν μάθει να λειτουργούν με στενούς κοινωνικούς-οικογενειακούς δεσμούς και κάτω από στενές φιλικές και πρόσωπο με πρόσωπο σχέσεις. Ο τρόπος λειτουργίας της βιομηχανικής κοινωνίας όμως, επιβάλλει έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης που έχει να κάνει με την οικονομία και με όρους αγοράς, ανταλλαγής και κατανόησης του ευρύτερου τρόπου λειτουργίας της οικονομίας (Thomas and Znaniecki:1996:13).³⁶ Οι φιλοξενούμενοι εργάτες, γνωρίζουν μια νέα κουλτούρα, μια νέα απρόσωπη κατάσταση, στην οποία δεν είχαν μάθει να λειτουργούν και δεν αντιπροσώπευε τη ζωή τους μέχρι τότε.

Η νέα αυτή κουλτούρα, προσδιορίζει τις βιομηχανοποιημένες κοινωνίες και συμβαδίζει με ορισμένες συμπεριφορές, οι οποίες και την χαρακτηρίζουν. Για παράδειγμα, η οικονομική ανάπτυξη επιβάλλει συνήθειες όπως είναι η κατανάλωση αγαθών, ή ακόμα και οι προσωπικές υπηρεσίες που αποτελούν δείγματα ευημερίας, πλούτου, ή γενικά καλής οικονομικής κατάστασης.³⁷ Αυτά τα χαρακτηριστικά, προσδίδουν ένα κύρος και καταδεικνύουν ένα κοινωνικό *status*, το οποίο οι φιλοξενούμενοι εργάτες δεν κατέχουν και στην ουσία αποτελεί προνόμιο μιας άλλης κοινωνικής ομάδας. Η ομάδα αυτή, κατά κάποιο τρόπο μιμείται και συντηρεί πρότυπα της αστικής τάξης του παρελθόντος, προσαρμοσμένα όμως στα νέα δεδομένα. Για παράδειγμα, όπως αναφέρει ο Veblen (1898:26-27), η απουσία-αποχή από την εργασία, θεωρούνταν για την αστική τάξη απόδειξη ευημερίας και καλού επιπέδου ζωής, που οδηγούσε σε μια συνεχιζόμενη τάση προς τον ελεύθερο χρόνο και τη δημιουργία στην ουσία μιας αργόσχολης τάξης (*leisure class*).

Ιδιαίτερη μνεία και ανάλυση αυτής της θεωρητικής σχολής γίνεται για την περιθωριοποίηση. Το θέμα είναι πως δημιουργείται η περιθωριοποίηση. Για να

---

³⁶Για τη μετατροπή της κοινοτικής οργάνωσης της οικονομίας σε μια πιο ατομιστική και ορθολογική, βλέπε: (Ξυπολυτάς:2013:93).

³⁷Όπως αναφέρει ο Veblen (1898:39-40), η κατοχή και διατήρηση δούλων και υπηρετικού προσωπικού, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ήταν απόδειξη ευημερίας και υψηλού κοινωνικού κύρους και μάλιστα όσο περισσότεροι, τόσο το καλύτερο (*the more numerous, the better*).

μπορέσουμε να καταλάβουμε πως αναπαράγεται ένα σύστημα, θα πρέπει να δούμε πως λειτουργεί στις περιθωριοποιημένες και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Για παράδειγμα, γιατί το σύστημα δεν αισθάνεται την ανάγκη να προσέξει τις αντιδράσεις του στην άσκηση βίας απέναντι σε κοινωνικά αποκλεισμένες και περιθωριοποιημένες ομάδες, όπως ληστές, ναρκομανείς κλπ.

Όταν λοιπόν κάνουμε ρόλο για περιθώριο, πρέπει να εντάξουμε και τους μετανάστες-φιλοξενούμενους εργάτες. Είναι μια περιθωριοποιημένη ομάδα, η οποία έχει τα δικά της χαρακτηριστικά και δημιουργήθηκε για κάποιο σκοπό. Αυτός δεν είναι άλλος από την οικονομική ανάπτυξη και αξιοποίηση της βιομηχανίας των αναπτυσσόμενων χωρών, προς όφελος φυσικά μιας συγκεκριμένης κοινωνικής και πολιτικής ελίτ. Τα κίνητρα δημιουργίας αυτών των ομάδων (*gastarbeiter*) από αυτές τις ελίτ είναι συγκεκριμένα. Το όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος για αυτούς, με τη μεγαλύτερη δυνατή απόδοση με την αύξηση της παραγωγής και την παράλληλη διατήρηση των μισθών σε χαμηλά επίπεδα με την εισροή ενός ξένου και φθηνού εργατικού δυναμικού (Berger and Mohr:1975:141).³⁸

Η περιθωριοποίηση των ατόμων αυτών, ή αλλιώς ο στιγματισμός τους, μπορεί να κατηγοριοποιηθεί και να συμπεριληφθεί στο στίγμα της φυλής, του έθνους, της θρησκείας (Goffman:1990:14).³⁹ Χαρακτηριστικών δηλαδή που οι ομάδες των μεταναστών-εργατών, αλλά και οι οικογένειές τους κατέχουν εξ' αρχής και τους διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες οι οποίες ζούνε στις χώρες υποδοχής. Όπως αναφέρει ο Erving Goffman (1990), η στιγματιζόμενη αυτή ομάδα, όπως και στα άλλα είδη στίγματος (φυσικές παραμορφώσεις και ψυχικές διαταραχές), έχει κάποια χαρακτηριστικά, τα οποία έλκουν την προσοχή των άλλων ομάδων. Η διαφορετικότητα η οποία χαρακτηρίζει αυτές τις ομάδες είναι συνήθως ανεπιθύμητη και για αυτό και οδηγεί τα άτομα αυτών των ομάδων στην περιθωριοποίηση.

Ωστόσο, τα άτομα που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες (στην περίπτωση μας οι *gastarbeiter*), τείνουν να εκφράζουν τις ίδιες πεποιθήσεις και την ίδια πίστη για έννοιες όπως η ταυτότητα, η προσωπικότητα, η διαφορετικότητα, με τους γηγενείς πληθυσμούς. Υπάρχει όμως ένα χάσμα απέναντι στην επιθυμία των φιλοξενούμενων

---

³⁸Βλέπε ακόμα: (Cohen:1988:117).

³⁹Όπως αναφέρει η (Χαντζαρούλα:2012:250-251), οι οικιακές εργάτριες, αντιμετωπίζονταν ως κίνδυνος για την υγεία της αστικής τάξης, και όπως εικαζόταν, μετέφεραν ασθένειες από τις οικογένειές τους, επικίνδυνες για τα παιδιά.

εργατών και στην πραγματικότητα. Αυτό το χάσμα έχει να κάνει με την αποδοχή τους, την αποδοχή από την κοινωνία που ζούνε και εργάζονται και την απόδοση του απαραίτητου σεβασμού (Goffman:1990:19). Η αντίδραση λοιπόν του στιγματιζόμενου ατόμου, θα είναι η προσπάθεια να ενστερνιστεί και να αποδεχτεί ορισμένες νόρμες συμπεριφοράς και να ακολουθήσει κανόνες που του επιβάλλονται από το νέο του περιβάλλον, με σκοπό την ενσωμάτωση του στα νέα κοινωνικά πρότυπα.

Το κοινωνικό στίγμα που αποκτούν οι εργαζόμενοι, είναι ότι ως φιλοξενούμενοι εργάτες, δεν μπορούν να κάνουν μακροχρόνια σχέδια. Η άδεια παραμονής τους, συνδέεται ξεκάθαρα με την απόδειξη εργασίας τους σε κάποιο εργοστάσιο, ενώ στην ίδια τους την εργασία ξεκινάνε ως ανειδίκευτοι εργάτες και ως επί το πλείστον, οι μετανάστες παραμένουν στην θέση που ήδη κατέχουν, γιατί δεν μπορούν να παρακολουθήσουν σεμινάρια τα οποία θα βελτιώσουν τις ικανότητες τους και την εξειδίκευσή τους.

Σε μια τέτοια αποκλεισμένη ομάδα λοιπόν, το σύστημα διαχείρισης της εξουσίας, όχι απλά δεν αισθάνεται την ανάγκη να εκχωρήσει δικαιώματα, αλλά θέτει τα όρια με συγκεκριμένο και αυστηρό τρόπο, δείχνοντας τη δύναμή του και ότι δεν θα ανεχτεί παραβατικές ή άλλες συμπεριφορές αντίδρασης ως προς αυτό. Το θέμα μας εδώ είναι πως και οι ίδιοι οι φιλοξενούμενοι εργάτες, μέσα από τη συμβολική διάδραση, διαμορφώνουν ένα νέο πρότυπο ζωής, το οποίο εντάσσει μέσα του όλα τα παραπάνω και στην ουσία οι επιταγές του συστήματος γίνονται αναγκαστικά αποδεκτές και διαμορφώνονται νέοι ρόλοι, που ελάχιστα θυμίζουν όσα είχαν αυτοί οι άνθρωποι στις χώρες προέλευσης.

Για να φέρει πιο κοντά τις εικόνες που είχε στην πατρίδα του, τον τρόπο ζωής, την οικογένεια του, τους φίλους, το μόνο που πρέπει να κάνει ο φιλοξενούμενος εργάτης, είναι να εργαστεί. Να προσφέρει την εργασία του, γιατί αυτή είναι η νέα του πραγματικότητα και με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να φέρει κοντά του, στην πραγματική του ζωή όσα στερείται και επιθυμεί (Berger and Mohr: 1975:175).

1.3.2 Μαρξιστική-Κριτική προσέγγιση

Η μαρξιστική προσέγγιση μας εξηγεί πως οι βασικές κοινωνικές δομές συνδέονται με την κοινωνική δράση των τάξεων. Οι κοινωνικές δομές είναι σχέσεις και συμπεριφορές που επαναλαμβάνονται. Αυτό που οδηγεί επομένως τους ανθρώπους στη μετανάστευση, δεν είναι αποκλειστικά και μόνο οι οικονομικές ανάγκες αλλά η κοινωνική δομή, το σύνολο των σχέσεων, των συμπεριφορών, το σύστημα οργάνωσης της ζωής και της εργασίας γενικότερα. Πάνω σ' αυτές τις δομές στηρίζονται πολλά πράγματα για την ανάπτυξη της κοινωνίας και υπάρχουν τρεις βασικές, που μας εξηγούν πως διαμορφώνεται η μετανάστευση.

-Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας και της απασχόλησης.

-Η διαμόρφωση του φθηνού εργατικού δυναμικού και ο ρόλος των μεταναστών.

-Η εσωτερικευση των επαγγελμαμάτων (*habituation*).

Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας εστιάζει στο πως κάποιοι άνθρωποι στην καπιταλιστική κοινωνία αποκóπτονται από την αγορά εργασίας. Πρόκειται για ιστορικό θέμα και όχι τόσο προσφοράς και ζήτησης, αλλά έχει να κάνει με τη δυσκολία εύρεσης μισθωτής εργασίας στον τόπο καταγωγής. Η εργασία έχει να κάνει με την κοινωνική στρωμάτωση και όχι με την οικονομία. Οδηγούμαστε σε αυτό που λέμε εκτοπισμό από την εργασία, γιατί ο εργάτης-εργαζόμενος έχει αποκλειστεί από μορφές επιβίωσης στον τόπο του. Έτσι λοιπόν, έχουμε την μεταφορά ενός ανθρώπινου δυναμικού από τις φτωχές χώρες στις πλουσιότερες, το οποίο εκλαμβάνεται ως πολύτιμος οικονομικός πόρος από τις χώρες υποδοχής (Castles and Kosack:1985:409).⁴⁰

Η μαρξιστική προσέγγιση θεωρεί τη μετανάστευση ως αποτέλεσμα της ανισομερούς οικονομικής ανάπτυξης του κέντρου και της περιφέρειας. Το κέντρο είναι ανεπτυγμένο, ενώ η περιφέρεια υποανάπτυκτη, οπότε δημιουργείται μια σχέση εξάρτησης. Το μεταναστευτικό φαινόμενο εντάσσεται στην όλη αντίληψη του διεθνούς οικονομικού συστήματος, της στρωμάτωσής του και της σχέσης κέντρου – περιφέρειας που αυτό ενέχει (Μουσούρου:1991:59-60).

---

⁴⁰Για τα οφέλη που είχε η χρήση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, βλέπε: (Cohen:1988:115-118).

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο μετανάστης μοιάζει να επιλέγει τη θέση του στη διεθνή αγορά εργασίας, δηλαδή την «εκούσια» μετανάστευσή του. Στην πραγματικότητα, όμως, η μετανάστευσή του (από την εξαρτημένη περιφέρεια στο «κέντρο») καθορίζεται από το σύστημα με τέτοιο τρόπο ώστε αυτή να καθίσταται αναγκαία (Μαντζουράνης:1974:14). Σύμφωνα, λοιπόν, με τη μαρξιστική ανάλυση, οι μετανάστες βρίσκονται στη χαμηλότερη κοινωνικό – οικονομική θέση και οι κρατικοί μηχανισμοί διαμορφώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζουν τη διατήρησή τους στη θέση αυτή.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα από τις διαπραγματεύσεις μεταξύ της ελληνικής και της βελγικής κυβέρνησης πριν από τη σύναψη της ελληνο-βελγικής συμφωνίας μετανάστευσης στα πρότυπα της μέχρι τότε ισχύουσας ιταλο-βελγικής. Η Τριμελής Επιτροπή της βελγικής κυβέρνησης (*Fedechar*), που ήταν επιφορτισμένη να εξετάσει τη διμερή συμφωνία, αρνήθηκε το αίτημα της ελληνικής πλευράς να επιλέγει η ίδια τις επαρχίες της ενδοχώρας από τις οποίες θα γίνεται η στρατολόγηση των εργατών, και ζήτησε να αποκλείονται από τη μετανάστευση κάτοικοι μεγάλων αστικών κέντρων (Βεντούρα:1999:151-152).

Γίνεται λοιπόν φανερή η πρόθεση των εργοδοτών να προσλάβουν ένα φθινό εργατικό δυναμικό, το οποίο όμως δεν θα έχει πρότερη εμπειρία στη βιομηχανία και γενικότερα σε αυτή τη μορφή μισθωτής εργασίας και διαβίωσης. Βλέπουμε επομένως τον τρόπο με τον οποίο οι εργοδοτικές ενώσεις, παράλληλα με τους κρατικούς μηχανισμούς, διαμορφώνουν το εργατικό δυναμικό, προσαρμόζοντάς το στις δικές τους ανάγκες και επιδιώξεις. Σε αυτή τη διαπίστωση βέβαια, μπορεί να προστεθεί, πως οι παραπάνω κοινωνικές ομάδες, ήδη έχουν αποκλειστεί από οποιαδήποτε μορφή εργασίας στον τόπο και τους και επιζητούν μια εργασία στα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και στο εξωτερικό.

Από την μετανάστευση των φιλοξενούμενων εργατών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, έχουμε τη δημιουργία ενός πλεονάζοντος πληθυσμού, ενός υπερπληθυσμού. Ο Μάρξ τον ονομάζει βιομηχανικό στρατό εφεδρείας και τον θεωρεί αποτέλεσμα, αλλά και προϋπόθεση του καπιταλιστικού τρόπου αναπαραγωγής (Marx, 1978:655).⁴¹

---

⁴¹Βλέπε: (Μουσουρού:1991:57).

Η ύπαρξη αυτού του βιομηχανικού στρατού εφεδρείας, δίνει στο κεφάλαιο τη δυνατότητα για αύξηση της παραγωγής, μέσα από την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης και παράλληλα ευελιξία για να τον χειριστεί ανάλογα με τα συμφέροντα και τις ανάγκες του (Braverman:1974). Εξάλλου, η πόλη και η συγκέντρωση σε αυτήν των μεγάλων παραγωγικών μονάδων, οδηγεί τους πληθυσμούς της υπαίθρου σε αναζήτηση ευκαιριών και εργασίας στα μεγάλα αστικά κέντρα. Παράλληλα, στην αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων και στη μείωση των μισθών (Engels:2012:23-24).

Στους κανόνες των προγραμμάτων των φιλοξενούμενων εργατών, ήταν ότι οι στρατολογούμενοι μετανάστες, θα δρουν ως ένα ρυθμιζόμενο εργατικό δυναμικό. Αυτό θα στρατολογείται όταν ο δείκτης ανεργίας είναι χαμηλός, και θα στέλνεται πίσω στο σπίτι, όταν ο δείκτης ανεργίας θα είναι υψηλός, κρατώντας παράλληλα χαμηλά το δείκτη της ανεργίας για τους γηγενείς πληθυσμούς (Martin κ.ά.:2006:88).

Πιο αναλυτικά, από την μαρξιστική ανάλυση προκύπτει πως για τη διατήρηση των μηχανισμών λειτουργίας και αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος και της διατήρησης των μονοπωλιακών ομίλων με σκοπό την συσσώρευση κεφαλαίων, είναι απαραίτητη η αгаστή συνεργασία με την πολιτεία. Η πολιτεία αναλαμβάνει να επενδύσει σε τομείς της κοινωνίας και της οικονομίας, με τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους και την πολιτική δύναμη που κατέχει. (Cohen:1988).⁴²

Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση μας, αυτή των φιλοξενούμενων εργατών. Η ολοένα και αυξανόμενη εισροή εργατικού δυναμικού, γινόταν σε απόλυτη συνεργασία μεταξύ των αρχών και των εργοδοτών. Οι αρχές εξασφάλιζαν όλα τα δημοσιονομικά μέτρα που έπρεπε να παρθούν για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού κύματος. Οι άμεσα ωφελούμενοι από την εργασία των μεταναστών και την αύξηση της παραγωγής, ήταν οι εργοδότες που αναλάμβαναν να παρέχουν μισθωτή εργασία σε όλο αυτό το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό.

Η εξάπλωση της μισθωτής εργασίας, οδηγεί στη μείωση της ανταλλακτικής αξίας των προϊόντων και κατ' επέκταση η μισθωτή εργασία οδηγεί στην απομόνωση. Εδώ εντάσσεται και ένα μεγάλο πλήθος Ελλήνων και Τούρκων εργατών που αναγκάζονται για αυτό το λόγο να μετακινηθούν από την υπαίθρο στις πόλεις ή στο εξωτερικό.

---

⁴²Βλέπε:(Burawoy and Skocpol:1982:124).

Η διαμόρφωση του εργατικού δυναμικού και ο ρόλος που παίζουν οι μετανάστες αφορούν δυο βασικά πράγματα:

1) Την κατανομή της εργασίας του εργατικού δυναμικού.

2) Τις διαδικασίες αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού.

Οι μετανάστες εξαναγκάζονται σε μορφές κοινωνικής υποταγής και χάνουν δικαιώματα που τυχόν είχαν στις χώρες προέλευσης. Η αντιμετώπισή τους είναι διαφορετική σε σχέση με τους γηγενείς πληθυσμούς. Όταν μιλάμε για κοινωνική υποταγή, μιλάμε για στέρηση στοιχειωδών ανθρωπίνων, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων (Chin:2009:5).⁴³ Για παράδειγμα, αρκετοί εργοδότες και βιομήχανοι, αναγνώρισαν μέσα από επίσημες δημοσιεύσεις τους σε άρθρα και εφημερίδες, όπως το *Der Arneitgeber*, πως η έλευση των φιλοξενούμενων εργατών, αποδείχθηκε κερδοφόρα για τους ίδιους. Το αρχικό κόστος της στρατολόγησής τους, καλύφθηκε από την προσφορά της εργασίας τους και από τα οφέλη που αποκόμισαν με την απαγόρευση της διεκδίκησης των ιατρικών οφειλών από τους εργάτες (Chin:2009:45).

Η περίπτωση των φιλοξενούμενων εργατών εντάσσεται στη δεύτερη δομή της μαρξιστικής ανάλυσης για το πώς διαμορφώνεται η μετανάστευση. Η πολιτική που ακολουθείται από τους εργοδότες, είναι η διάσπαση του κοινωνικού ιστού των εργατών και της κοινωνικής πρόνοιας. Για να πετύχουν το σκοπό τους απομονώνουν τους εργάτες από τη φυσική τους οικογένεια. Έτσι, οι εργαζόμενοι εξαναγκάζονται να εργάζονται περισσότερο και πιο εντατικά για να εξασφαλίσουν όχι μόνο τη δική τους επιβίωση, αλλά και για να καλύψουν τις ανάγκες των οικογενειών τους, τις οποίες στερούνται εξ' ορισμού (Μαντζουράνης:1974:73).

Για παράδειγμα, όπως αναφέρει ο Castells (1977:361-372), εισάγοντας έναν φυλετικό και εθνικό διαχωρισμό της εργασίας, εμποδίζουν την ταξική σύνθεση (*class composition*). Όρος που χρησιμοποιείται για να καλύψει, την οργάνωση, την ενσυναίσθηση και την αγοραστική δύναμη.⁴⁴ Αποτέλεσμα αυτού του διαχωρισμού

---

⁴³Ο Cohen(1988:128), περιγράφει τις δυσμενείς συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες, στα εργοστάσια, όπως ήταν η χαμηλή νομοθετική προστασία και οι άθλιες συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής.

⁴⁴Για το ρόλο της ενσυναίσθησης της εργατικής τάξης στο κέντρο της καπιταλιστικής παραγωγής, βλέπε: (Nichols and Beynon:1977:147).

(*segregation*), είναι η αλλοτρίωση του εργαζομένου κατά τον Beynon (1975). Η αλλοτρίωση λοιπόν του εργαζομένου, ως συνέπεια της εργασίας και της διοίκησής της, διαμορφώνει αντιλήψεις, συνήθειες και προσδοκίες, που δεν αφορούν μόνο την οικονομία, αλλά και τη γενικότερη κοινωνική οργάνωση της ζωής.⁴⁵ Όπως αναφέρει ο Beynon (1975), το φορντικό πρότυπο οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας διαπερνά τα «τείχη του εργοστασίου».

Όπως αναφέρουν οι Nichols και Beynon (1977:134-135), στο έργο τους *Living with Capitalism*, το να είναι κάποιος εργαζόμενος της εταιρείας, σημαίνει ότι πρέπει να βάζει τα δυνατά του, για ολοένα και μεγαλύτερη αύξηση της παραγωγής, κατά τα καπιταλιστικά πρότυπα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των εργατών σε εργοστάσιο χημικών της Αγγλίας (1970-1974), όπου οι εργοδότες, μιλούσαν ιδιαίτερος στους εργάτες ή τους έδειχναν βίντεο, σχετικά με το κόστος παραγωγής, το πρόβλημα της σπατάλης και τις ανάγκες του κεφαλαίου (Nichols and Beynon:1977:133). Η επιδίωξή τους, ήταν απλή. Να μπορέσουν να αποκόψουν τον εργάτη από τον κοινωνικό του ιστό και να τον κάνουν να θεωρήσει τον εαυτό του κομμάτι της εταιρείας.

Εξάλλου, ο σκοπός της στρατολόγησης των φιλοξενούμενων εργατών, ήταν βασισμένος πάνω σε ένα υψηλό επίπεδο κρατικής παρέμβασης. Η ιδέα του *guest worker system*, ήταν να υπάρχει μια συνεχόμενη εναλλαγή (*rotation*), των μεταναστών για ορισμένη όμως περίοδο, η απαγόρευση των δικαιωμάτων τους και η όσο το δυνατόν μικρότερη δυνατότητα επανένωσης με τις οικογένειες τους. Η Δυτική Γερμανία, όπως και άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, προσπαθούσαν να εισάγουν εργασία και όχι ανθρώπους.⁴⁶

Η μαρξιστική θεωρητική σχολή, εξετάζει πως διαμορφώνεται το φθηνό εργατικό δυναμικό. Η μέθοδος για να δημιουργηθεί ένα φθηνό εργατικό δυναμικό είναι η διάσπαση (*separation of the foreigner*). Η διάσπαση με την οικογένεια και η απομάκρυνση από αυτή δημιουργεί περισσότερο πειθήνια άτομα γιατί η οικογένεια είναι το εργαλείο για την αναπαραγωγή (Castles:2006:741-766). Η δημιουργία ενός πειθήνιου, υποτακτικού ατόμου που δημιουργείται από την αποκοπή από τη φυσική

---

⁴⁵Βλέπε: (Ψημμένος:2013:43).

⁴⁶Castles (2006): *Guestworkers in Europe: A Resurrection?*-*International Migration Review*, Vol. 40, No. 4, Winter 2006, pp. 741-766.

οικογένεια μειώνει την αξία του εργάτη γιατί ο εργοδότης πληρώνει αυτόν και όχι την οικογένεια του.

Η ύπαρξη του *rotation*, κατά τους Castles και Kosack(1985:463), εξασφαλίζει ότι αυτή η ομάδα εργατών, θα παραμείνει διαχωρισμένη. Οι μετανάστες, θα συνέχιζαν να έχουν τις χειρότερες δουλειές, τα φτωχότερα σπίτια και τα μεγαλύτερα κοινωνικά προβλήματα (Cohen:1988:135).

Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του συστήματος των φιλοξενούμενων εργατών. Μέσω της διάσπασης του οικογενειακού ιστού και της οικογενειακής πρόνοιας, ο εργαζόμενος μετανάστης είναι εξαρτημένος από την μισθωτή εργασία και τον εργοδότη του, ο οποίος είναι ο μοναδικός που του παρέχει κοινωνική προστασία αντί της οικογένειας. Επομένως, ο μισθός ορίζεται μικρότερος και μέσα από την εργασία και την διατήρηση της ικανότητας να δουλέψει βασίζει όλη του την επιβίωση.

Με την παραπάνω μεθόδευση επιτυγχάνεται πλήγμα στην κοινωνική αναπαραγωγή των μεταναστών. Οι εργάτες χάνουν ολοκληρωτικά την όποια προστασία ή στήριγμα μπορεί να έχουν και επειδή ακριβώς δεν έχουν την προστασία των μελών της οικογένειάς τους, έχουν και μικρότερο μισθό. Επιπρόσθετα, μέσα στα εργοστάσια, οι μετανάστες δεν μπορούν να μη δουλέψουν. Η επιβίωση τους στηρίζεται απόλυτα στη διάθεση της εργατικής τους δύναμης. Στην περίπτωση των φιλοξενούμενων εργατών, τα δυο βασικά στοιχεία της εσωτερικευσης της εργασίας, κάνουν την εμφάνισή τους και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό.

Οι *gastarbeiter* ήταν υποχρεωμένοι να δουλεύουν και να παράγουν συγκεκριμένη δουλειά σε συγκεκριμένο χρόνο εργασίας (το λεγόμενο *akkord*).⁴⁷ Η εργασία τους ως μισθωτή εργασία, ήταν ξεκάθαρα βασισμένη στους ρυθμούς παραγωγής και έτσι γινόταν η πληρωμή τους. Αν έπιαναν το όριο του *akkord* πληρωνόταν κανονικά, αν όχι ο μισθός κατέβαινε (Μαντζουράνης:1974:73).

Η συνήθεια όμως και ο τρόπος που κάνει την εμφάνισή του το *habituation* δεν αφορά μόνο τα προαναφερόμενα, αλλά το τι γινόταν στην πλειονότητα των φιλοξενούμενων εργατών και ανάμεσα τους σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των Ελλήνων, όταν αυτοί ξεπερνούσαν τις ώρες εργασίας. Ορμώμενοι λοιπόν από την ανάγκη για περισσότερα χρήματα, οι *gastarbeiter* εργαζόταν περισσότερο, με

---

⁴⁷Βλέπε στο Παράρτημα για την ερμηνεία των ξενόγλωσσων γερμανικών όρων.

εντατικούς και γρήγορους ρυθμούς, παράγοντας πολύ περισσότερα από αυτά που ζητούνταν.

Η συνήθεια τους λοιπόν, οδηγούσε σε αυξημένο ρυθμό αναπαραγωγής της εργασίας. Το αποτέλεσμα ήταν οι εργοδότες, για να μην αναγκάζονται να πληρώνουν περισσότερο, να ανεβάζουν τα όρια του *akkord*, κίνηση που είχε αρνητική επίδραση σε όλους τους εργαζομένους, οι οποίοι άθελά τους αναγκάζονταν να εργάζονται περισσότερο (Μαντζουράνης:1974:73-74). Οι σχέσεις μεταξύ γηγενών και *gastarbeiter*, πολλές φορές δεν ήταν ιδιαίτερα καλές, γιατί η κύρια αιτία διαμάχης μεταξύ τους ήταν η άνοδος του *akkord* που προερχόταν αποκλειστικά από αυτούς και οδηγούσε σε προστριβές μεταξύ των εργαζομένων.⁴⁸

Βέβαια η εντατικοποίηση της νόρμας εργασίας, δεν είχε ως συνέπεια μόνο την επιμήκυνση του ωραρίου των φιλοξενούμενων εργατών. Εμφανή ήταν και τα αποτελέσματα στα εργατικά ατυχήματα. Ολοένα και περισσότεροι ξένοι εργάτες, τραυματιζόνταν ακόμα και θανάσιμα κατά τη διάρκεια της εργασίας τους. Πράγμα που οφείλεται βέβαια και στην αυξημένη κόπωση που προερχόταν από την πίεση για την κάλυψη του *akkord*.⁴⁹

Χαρακτηριστικό είναι ότι τα περισσότερα από τα εργατικά ατυχήματα γινόταν στο τέλος της βάρδιας. Ο αριθμός θυμάτων των ξένων εργατών είναι πολύ μεγαλύτερος από αυτόν των γηγενών, γεγονός που οφείλεται όχι μόνο στην έλλειψη εμπειρίας σε βιομηχανικές μονάδες, αλλά και στις ελλειπείς γνώσεις της ξένης γλώσσας που είχαν οι ξένοι εργάτες, με αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζουν τις προειδοποιητικές σημάνσεις στους χώρους εργασίας (Μαντζουράνης:1974:73-74).

Με την εσωτερικευση των επαγγελμάτων, το λεγόμενο *habituation* το οποίο πρόκειται για τη συνήθεια ενός ατόμου σε μία δουλειά και σε ένα τρόπο ζωής προκύπτει ο έλεγχος (*control*). Οι μαρξιστές εστιάζουν στον έλεγχο και τον θεωρούν πρόβλημα. Ο έλεγχος διαμορφώνει αλλοτρίωση όχι μόνο μέσα από το σύστημα

---

⁴⁸Όπως αναφέρει ο Cohen (1988:135), το ευρωπαϊκό κεφάλαιο χρειαζόταν ένα προσωρινό στρώμα μη-προνομιούχων εργατών, που αναφέρεται με τον όρο *underclass* (περιθώριο) ή *sub-proletariat* (υπο-προλεταριάτο). Αυτό γιατί, το πλήθος αυτών των εργατών, θα ενίσχυε τη διάσπαση μεταξύ γηγενών-μεταναστών, σε τομείς όπως η εργασία, η διαμονή και οι κοινωνικές σχέσεις.

⁴⁹Schmid (1983), όπως παραπάνω, *Population Research and Policy Review* 2, pp. 233-252.

οργάνωσης της δουλείας αλλά και μέσα από τις προσωπικές επαφές (Beynon:1975:123-126).⁵⁰

Όσον αφορά την εσωτερίκευση, οι μαρξιστές εστιάζουν σε δυο βασικούς άξονες που δρουν και επηρεάζουν την εργασία και τις συμπεριφορές των εργαζομένων. Τον έλεγχο (*control*) και τη συνήθεια (*habituation*). Οι εργάτες συνηθίζουν σε ένα επάγγελμα, σε μια εργασία, σε έναν τρόπο ζωής. Η μαρξιστική σκέψη, κάνει λόγο για την αλλοτρίωση που διαμορφώνεται στους χώρους εργασίας και στους εργαζόμενους από τον αυξημένο καπιταλιστικό έλεγχο.

Η εσωτερίκευση των κανόνων λειτουργίας του εργοστασίου και τα πρότυπα εργασίας που συνοδεύουν αυτούς τους κανόνες, νομιμοποιούν τόσο την κοινωνική στρωμάτωση, όσο και τις μορφές αναπαραγωγής της (Ψημμένος:2013:43). Το κύριο σημείο όμως δεν είναι ο έλεγχος, αλλά η εσωτερίκευση της εργασίας. Οι εργάτες δηλαδή μην έχοντας άλλη επιλογή, παρά μόνο την εκτέλεση της εργασίας τους σε ένα ορισμένο χρόνο, αλλοτριώνονται. Σε συνδυασμό και με τις περιορισμένες έως ανύπαρκτες δυνατότητες που τους προσφέρει το σύστημα για να εξελιχθούν και να «ξεφύγουν» από τη μονοτονία της εργασίας (Nichols and Armstrong:1976:52).

Για τον έλεγχο, οι εργοδότες πλήρωναν υπαλλήλους με μοναδικό στόχο την επίβλεψη της εργασίας των *gastarbeiter*. Τις περισσότερες φορές οι προϊστάμενοι ήταν εργαζόμενοι του εργοστασίου με πολύ πιο λίγες ώρες εργασίας από τους φιλοξενούμενους εργάτες και πολύ μεγαλύτερους μισθούς (Beynon:1975:125). Ο καπιταλιστικός έλεγχος γινόταν σχεδόν αποκλειστικά από Γερμανούς εργάτες και ήταν αυστηρός και απόλυτα πειθαρχημένος στις επιταγές των αφεντικών των εργοστασίων.

Οι *gastarbeiter* δεν είχαν το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι και πολλές ακόμα απαγορεύσεις, όπως το κάπνισμα ή η διακοπή της εργασίας με οποιαδήποτε αφορμή. Για όλα τα παραπάνω υπεύθυνοι ήταν ο *vorarbeiter* (προϊστάμενος) και ο *meister* (ειδικός ή μαέστρος)⁵¹, οι οποίοι είχαν την καθολική ευθύνη για τη συμπεριφορά των εργατών και τηρούσαν τα προβλεπόμενα με αυστηρότητα, ενώ ήταν επιφορτισμένοι και με τον έλεγχο της αποδοτικότητας των εργατών (Μαντζουράνης:1974:67).

---

⁵⁰Βλέπε: (Nichols and Armstrong:1976:52).

⁵¹Βλέπε στο Παράρτημα για την ερμηνεία των ξενόγλωσσων όρων.

Η οργάνωση αυτή βέβαια, ήταν διαμορφωμένη κατά το φορντικό μοντέλο, όχι μόνο στη διαδικασία της παραγωγής, αλλά και αυτής του ελέγχου. Χαρακτηριστικά, όπως αναφέρει ο H.Beynon (1975:123-125), στο έργο του *Working for Ford*, ο αντίστοιχος ρόλος του *vorarbeiter* και του *meister*, ήταν ο *foreman* (προϊστάμενος-επιβλέπων). Όπως αναφέρουν μαρτυρίες εργατών, η δουλειά του *foreman* ήταν η χειρότερη μέσα στο εργοστάσιο, και θα έπρεπε πάντα να αποδέχονται όσα λέει το αφεντικό (Beynon:1975:124).

1.3.3 Βεμπεριανή-Θεσμική προσέγγιση

Η σχολή των Βεμπεριανών, με κύριο εκφραστή της τον Max Weber, αναφέρεται κυρίως σε θέματα κοινωνικού κύρους και κοινωνικού αποκλεισμού. Για τους θεωρητικούς της θεσμικής σχολής, η μετανάστευση κινείται μέσα στα πλαίσια καθιερωμένων προτύπων δράσεων και κοινωνικών σχέσεων, όπως είναι για παράδειγμα τα ήθη, τα έθιμα και η θρησκεία (Μωυσίδης και Παπαδοπούλου:2011:29)⁵² Προσεγγίζουν ζητήματα κοινωνικού αποκλεισμού και κοινωνικού κύρους. Γνωρίζοντας τα έθιμα των ατόμων μπορούμε να καταλάβουμε τι είδους μετανάστευση έχουμε από ποιους ανθρώπους και γιατί.

Οι ροές και οι σχέσεις των μεταναστών καθορίζονται από ένα θεσμικό πλαίσιο που εμπεριέχει και νομική και κοινωνική ισχύ. Οι έξω-οικονομικοί λόγοι διαμορφώνουν τις διάφορες αγορές εργασίας και διαδραματίζουν βασικό ρόλο στο ποιο εργατικό δυναμικό έλκουν ή απωθούν αντίστοιχα. Οι άνθρωποι μετακινούνται με βάση τα κοινωνικά τους δίκτυα. Αυτά τα δίκτυα μπορεί να είναι τα έθιμα, οι συνήθειες, η παράδοση και η θρησκεία αλλά παράλληλα η οικογένεια, η εκπαίδευση και ο κοινωνικός περίγυρος του ατόμου.

Η κοινωνική κλειστότητα (*social closure*) είναι ένας όρος που εισήχθη από τον Weber και πρόκειται για έναν μηχανισμό διαίωξης της εξουσίας. Μέσα από τον αποκλεισμό μίας κοινωνικής ομάδας από μία άλλη, οι πρώτοι μπορούν να διατηρήσουν «τα αξιώματά» τους. Αυτό που στερεί ο ένας στον άλλο είναι η πρόσβαση σε αγαθά. Δεν είναι μόνο η εργασία και η οικονομία που προσδίδουν σε μια κοινωνική τάξη το κύρος της αλλά και η δυνατότητα κατανάλωσης αγαθών (Morrison:1995:230).

Για να κατανοήσουμε τον κοινωνικό αποκλεισμό πρέπει να δούμε ποιοι είναι οι αποκλεισμένοι και ποιοι είναι αυτοί που τους αποκλείουν. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι συνδεδεμένος με την κοινωνική και οικονομική διάρθρωση στον καπιταλισμό. Κάνοντας λόγο για την αγορά εργασίας και τον κοινωνικό αποκλεισμό, μπορούμε να πούμε πως βλέπουν μια πολιτισμική ή άλλη ιεράρχηση μέσα στο ίδιο το επάγγελμα (και μεταξύ των εργαζομένων, αλλά και ανάμεσα στα ίδια τα

---

⁵²Βλέπε ακόμα το παράδειγμα της πρακτικής της πολυγαμίας των μουσουλμάνων μεταναστών. Ως πρόβλημα για την ενσωμάτωση των μεταναστών και την περιθωριοποίησή τους (Παπαδοπούλου:2011).

επαγγέλματα).⁵³ Αυτή είναι και η βασική διαφορά της θεσμικής, με την μαρξιστική προσέγγιση.

Πιο αναλυτικά, όσον αφορά την αγορά εργασίας, ο Weber, μας εξηγεί το πώς η άρχουσα τάξη οδηγεί τους εργαζόμενους στον κοινωνικό αποκλεισμό. Για παράδειγμα, μέσα από την ύπαρξη, την διατήρηση και ακόμα καλύτερα στα τελευταία χρόνια, την ενίσχυση του πνεύματος του καπιταλισμού (*spirit of capitalism*). Το πνεύμα του καπιταλισμού λοιπόν, οδηγεί σε συνεχώς αυξανόμενη επιθυμία για αύξηση του κεφαλαίου, και των πλουτοπαραγωγικών πηγών (Weber:1996:51). Μέσα σε αυτή τη λογική, εδραιώνεται η θέση όσων έχουν τον πλούτο και σαφώς αλλάζει η καθημερινότητα και η ζωή τους.

Το ίδιο τείνει να συμβεί και με τους εργαζόμενους, την εργατική τάξη που παράγει αυτόν τον πλούτο. Η εισαγωγή δηλαδή σε μια λογική της αγοράς, του χρήματος, των συνεχών αγορών και πωλήσεων και συνεπώς την εισαγωγή σε ένα νέο τρόπο ζωής, σε καινούργια έθιμα, στο πνεύμα του καπιταλισμού. Οι εργαζόμενοι, βρίσκουν ουσία στο χρήμα και στο κέρδος μέσα από την εργασία τους, με αποτέλεσμα αξίες όπως η προσωπική ζωή, η οικογένεια, να κινούνται γύρω από την απόκτηση ολοένα και περισσότερων χρημάτων και τη δυνατότητα για ολοένα και περισσότερες αγορές, που θα εξασφαλίζουν την ευημερία και το καλό βιοτικό επίπεδο (Weber:1996:52).⁵⁴

Οι εργαζόμενοι, όπως και όλα τα άτομα, γεννιούνται μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία και σαφώς αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια της. Δρουν και εργάζονται μέσα σε αυτήν και επηρεάζονται από τα ήθη και τα έθιμά της. Έτσι ακριβώς, συμβαίνει και με την καπιταλιστική οικονομία. Ένα άτομο γεννιέται μέσα σε αυτήν και πρέπει να ζήσει με τους κανόνες και τις νόρμες που αυτή του επιβάλλει, για παράδειγμα την ένταξη σε ένα σύστημα αγοραπωλησιών (Weber:1996:53). Εδώ ακριβώς όμως, μπαίνει ο ρόλος του ελεγκτή-κατόχου του πλούτου και η έννοια της κοινωνικής κλειστότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Όταν επομένως, ο εργαζόμενος δεν μπορεί να προσαρμοστεί στα νέα ήθη και έθιμα, δεν γίνεται κομμάτι αυτού του συστήματος αναπαραγωγής της εργασίας, αναπόφευκτα βγαίνει εκτός της

---

⁵³ Βλέπε: (Ψημμένος:2013:191-194).

⁵⁴Βλέπε ακόμα τη μελέτη του Newby (1977:289-297).

οικονομικής σκηνής, καθώς δεν προσαρμόζεται και δεν αποδέχεται τα νέα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα (Weber:1996:55).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός βέβαια, δεν αφορά μόνο κάθε άτομο ξεχωριστά, αλλά ολόκληρες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες επηρεάζονται από τα δεδομένα που επικρατούν μέσα στην κοινωνία. Η εφαρμογή βέβαια του πνεύματος του καπιταλισμού, έχει τις ρίζες της και στις προ-καπιταλιστικές-φεουδαρχικές κοινωνίες, αλλά οι άμεσα επηρεαζόμενοι από αυτές τις πολιτικές, δηλαδή η εργατική τάξη, πρέπει να δείξει αντοχές απέναντι στις ισχυρές δυνάμεις που χαρακτηρίζουν το πνεύμα του καπιταλισμού και τις νέες συνήθειες που αυτό επιβάλλει. Άλλωστε, οι κοινωνικές ομάδες, είναι μέρος ενός συστήματος παραγωγής και αναπαραγωγής της εργασίας, και αυτά τα δίκτυα αναπαραγωγής συμμετέχουν στις υποχρεώσεις, στις απαιτήσεις και στις δραστηριότητες των νέων οικονομιών (Jordan:1996:27).

Πιο συγκεκριμένα λοιπόν και όσον αφορά τη μελέτη μας, μπορούμε να πούμε πως οι *gastarbeiter* είναι αναπόσπαστο κομμάτι του κοινωνικού συνόλου και επομένως του κοινωνικού αποκλεισμού. Ο κοινωνικός αποκλεισμός των *gastarbeiter* δεν σταματάει για παράδειγμα αν κάποιος από αυτούς αποκτήσουν μια πιο μόνιμη βάση, ή αν εξασφαλίσουν κάποια «έγγραφα». Η κοινωνική τους στρωμάτωση παραμένει ενσωματωμένη μέσα στο σύστημα, γιατί ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι διαδικασία αναπαραγωγής του κοινωνικού συνόλου. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι συνυφασμένος με τον καπιταλισμό και η περίπτωση των φιλοξενούμενων εργατών είναι το καλύτερο παράδειγμα για να τον αντιληφθούμε.

Οι μετανάστες δεν είναι μια ρεζέρβα φθηνού εργατικού δυναμικού, αλλά χρησιμοποιούνται ως ρεζέρβα κοινωνικού κύρους. Οι Δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες, δεν ενσωμάτωσαν τους μετανάστες ως ίσους, αλλά ως οικονομικά μειονεκτούντες και ως φυλετικά διακριτές μειονότητες (Castles:2006:741-766), (Χαντζαρούλα:2012). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι μετανάστες, να εγκαθίστανται σε συγκεκριμένες γειτονιές, χαρακτηρισμένες από κατώτερες οικιακές δομές, ενώ στις περιοχές αυτές, αναπτύχθηκαν επιχειρήσεις, πολιτισμικές και κοινωνικές ενώσεις (Ψημμένος:2004), (Castles:2006:741-766).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για να κατανοήσουμε τον κοινωνικό αποκλεισμό που υφίστανται οι φιλοξενούμενοι εργάτες, με την πολιτική της μη-μετανάστευσης από τις χώρες υποδοχής (*no-immigration policy*), είναι η ένταξη στην κοινωνία και η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών. Η διατήρηση της εύθραυστης κατάστασης

γύρω από την συνθήκη της προσωρινής παραμονής των μεταναστών (μέσα της δεκαετίας του 70'), οδήγησε σε μια ανυπόφορη κατάσταση τα παιδιά των φιλοξενούμενων εργατών, τα οποία στην ουσία από τη μια δεν ενσωματώνονταν στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, αλλά παράλληλα έχαναν την επαφή με τη μητρική τους γλώσσα, καθώς δεν ήξεραν αν είναι πολίτες-κάτοικοι της μιας ή της άλλης χώρας (Abadan-Unat:2011) (Μωϋσίδης και Παπαδοπούλου:2011:28). Τα αποτελέσματα αυτών των πολιτικών, ήταν η δημιουργία στην ουσία μιας γενιάς δίγλωσσων αναλφάβητων (*bilingual illiterates*) (Herbert:1990:243).

Ακόμα πιο σαφής γίνεται ο κοινωνικός αποκλεισμός όσον αφορά την ομάδα των Τούρκων εργατών, για παράδειγμα στη Δυτική Γερμανία, όπου έχουμε και το μεγαλύτερο αριθμό Τούρκων μεταναστών. Αυτό γιατί, η κοινωνική αυτή ομάδα, θα έπρεπε να προσαρμοστεί σε νέα πολιτισμικά δεδομένα και σε έναν τελείως διαφορετικό τρόπο προσέγγισης της ζωής, της θρησκείας και της καθημερινής ζωής στο Δυτικό κόσμο (Martin:1991:84). Μέχρι το 1980, το 40% του τούρκικου πληθυσμού στις κοινωνίες των αναπτυσσόμενων χωρών (Δυτική Γερμανία, Ελβετία, Σουηδία, Νορβηγία), ήταν κάτω από την ηλικία των 18 ετών. Η συνθήκη αυτή, οδηγούσε τα παιδιά των μεταναστών στην απομόνωση, στη γκετοποίηση και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η ζωή τους βασιζόταν πλέον σε άλλα κοινωνικά δίκτυα, όπως οι φιλικές και οι οικογενειακές σχέσεις (Abadan-Unat:2011:17).⁵⁵ Αυτή η κατάσταση, ήταν αποτέλεσμα των πολιτικών των χωρών υποδοχής και της αποτυχημένης σε πρώτο στάδιο ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία.

Η άρχουσα τάξη στην προκειμένη περίπτωση (οι εργοδότες-βιομήχανοι), εφαρμόζουν κλειστότητα και κοινωνικό αποκλεισμό στους μετανάστες εργάτες με ξεκάθαρο όφελος από αυτούς την προσφορά εργασίας τους. Οι εργάτες μέσα σε ένα εργοστάσιο της Δυτικής Γερμανίας, δεν έχουν δικαιώματα, παρά μόνο υποχρεώσεις, δεν έχουν παροχές που να ανταποκρίνονται στις βασικές ανθρώπινες ανάγκες, παρά μόνο όσα τους είναι απαραίτητα για να εργαστούν. Η κοινωνικά αποκλεισμένη λοιπόν αυτή ομάδα, έχει συγκεκριμένη ιεράρχηση μέσα στο εργοστάσιο, δηλαδή του κατώτερου μισθού, του ανειδίκευτου εργάτη.

Χαρακτηριστικό είναι, ότι μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, μόνο το 11% των ξένων εργατών δήλωνε κάποια συγκεκριμένη ειδικευση που είχε αποκτήσει

---

⁵⁵Βλέπε: (Χαντζαρούλα:2012), (Φούσκας:2012), (Ξυπολυτάς:2013), (Ψημμένος:2013).

όσο εργαζόταν στις βιομηχανικές μονάδες (Herbert:1990:241). Βλέπουμε επομένως, πως το οικονομικό σύστημα αναπαράγει την ανειδίκευτη και ημι-ειδικευμένη εργασία, στερώντας τη δυνατότητα της επαγγελματικής ανέλιξης στους μετανάστες, ενώ παράλληλα αναιρεί και έναν από τους βασικούς υποτίθεται λόγους που επέλεξαν τη μετακίνησή τους οι χώρες αποστολής (επαγγελματική ειδίκευση).

Η άρχουσα κοινωνική τάξη, κλείνει την πρόσβαση σε πολλά αγαθά για τους *gastarbeiter*, γιατί πολύ απλά η παροχή των αγαθών δεν συμπεριλαμβάνεται στο «πακέτο», δεν είναι «μέρος της συμφωνίας». Η συμφωνία λοιπόν, η σύμβαση εργασίας που έχει υπογραφεί, δεν προβλέπει τίποτα άλλο πέρα από την αμειβόμενη εργασία και τη διαμονή στα κοινόβια των εργοστασίων.⁵⁶ Ο φιλοξενούμενος εργάτης, είναι ένα δείγμα ενός υποταγμένου εργάτη (*deferential worker*) κατά τον Norman Dennis (1969).

Πολλοί εργάτες, βλέπουν ως φυσιολογικό και αποδέχονται ότι οι εργοδότες βγάζουν κέρδος από την εργασία τους και ότι οι ίδιοι κερδίζουν χρήματα από το μισθό τους, θεωρώντας ότι η δουλειά είναι δουλειά (*business is business*) (Dennis κ.ά.:1969:32). Συμφωνά με τον Dennis (1969) λοιπόν, οι εργάτες έχουν ταξική συνείδηση όσον αφορά τη θέση τους μέσα στην εργασία και το διαχωρισμό με τον εργοδότη τους, αλλά δεν την έχουν με την πολιτική έννοια του όρου, που θα τους οδηγήσει στην ταξική συνείδηση και συνειδητοποίηση (*class-consciousness*).

Επομένως δίνεται βάση στο ότι η κοινωνική ιεράρχηση προκύπτει μέσα από το επάγγελμα και την ίδια την ιεράρχηση των εργαζομένων και στην εργασία, αλλά και στην κοινωνία. Η κοινωνική τάξη και η εργασία λοιπόν συνδέονται. Το βασικότερο ρόλο παίζουν τα κοινωνικά δίκτυα και οι διαμορφωμένες αγορές. Η εργασία όμως δεν είναι μόνο κοινωνική στρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα, είναι εικονοποίηση της κοινωνίας.

Μαθαίνουμε για τη ζωή των εργατών και για να την κατανοήσουμε καλύτερα, θα πρέπει να γνωρίσουμε τη ζωή τους πολύπλευρα. Να μάθουμε για τη στέγαση, τη διασκέδαση, τις νοοτροπίες τους. Η εξέταση αυτή, γίνεται πάντα υπό το πρίσμα της συλλογικότητας, της σφαιρικής εξέτασης των κοινωνικών ομάδων και της διάδρασής

---

⁵⁶Στο Παράρτημα, παρατίθεται μια σύμβαση εργασίας ενός φιλοξενούμενου εργάτη, γραμμένη στα γερμανικά.

τους, εξετάζοντας πάντα τις ομάδες αυτές, όταν δρουν μέσα σε οργανισμούς όπως η εργασία ή κοινωνία και όχι σαν ξεχωριστές μονάδες (Eldridge:1972:14).

Τα χαρακτηριστικά λοιπόν της μεταναστευτικής εργασίας (*immigration labour*), όπως στην περίπτωση μας, είναι ότι οι εργαζόμενοι αποκτούν συγκεκριμένη κοινωνική ταυτότητα και χαρακτηριστικά. Υπάρχει διαφορά γοήτρου από άλλες δουλειές και γενικά η εργασία γίνεται πολλές φορές πολιτιστικό θέμα ή θέμα γοήτρου. Μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο, αλλά και στο ίδιο το επάγγελμα, σημαντικό ρόλο παίζουν τα ζητήματα του κοινωνικού κύρους και της κοινωνικής δύναμης. Όταν λέμε δύναμη, δεν εννοούμε μόνο την οικονομική δύναμη, αλλά γενικότερα οποιαδήποτε άλλη ευκαιρία έχει ένα άτομο ή μια ομάδα ανθρώπων να αντιληφθεί τη δύναμη του, μέσα από συμμετοχή σε κοινές δράσεις και να αναδειξεί το κοινωνικό του στάτους (Runciman:1978:43).

Η οικονομική δύναμη, δεν είναι η μόνη βάση για την απόκτηση του κοινωνικού κύρους. Αντιθέτως, το κοινωνικό κύρος ή το κοινωνικό prestίτζ, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για την απόκτηση δύναμης (πολιτικής, οικονομικής κ. τ. λ.). Το ίδιο το σύστημα, μπορεί να εγγυηθεί για την απόκτηση και των δυο, αλλά σε κάθε περίπτωση η διανομή των ρόλων αυτών μέσα στην κοινωνία και η απόδοση των συγκεκριμένων όρων, μπορεί να αποδοθεί με τον όρο κοινωνική τάξη (*social order*) (Runciman:1978:43).

Σε κάθε περίπτωση, τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας ή μιας κοινωνικής τάξης, όπως και οι φιλοξενούμενοι εργάτες, αποτελούν μέλη ενός γενικότερου συνόλου, μιας κοινωνίας και από αυτήν δέχονται ερεθίσματα, επηρεάζονται και διαμορφώνονται. Ο Weber, προσδιόριζε την κοινωνική τάξη μέσα στα πλαίσια της αγοράς, λέγοντας πως μια κοινωνική τάξη, είναι μια ομάδα ανθρώπων, που έχει αιτιώδη σχέση με την αγορά, έχει δηλαδή τις ευκαιρίες της για την κατοχή αγαθών και για έσοδα κάτω από τις συνθήκες λειτουργίας της αγοράς (Morrison:1995:233). Σε κάθε κοινωνική τάξη, θα παρουσιαστούν οι ευκαιρίες μέσα στη ζωή τους και αυτές οι ευκαιρίες απορρέουν όταν τα άτομα πωλούν δεξιότητες και υπηρεσίες μέσα στην αγορά.

Ένας ακόμα βασικός διαχωρισμός του Weber από τη μαρξιστική θεωρία, είναι ο διαχωρισμός της κοινωνικής τάξης από το κοινωνικό στάτους. Η βασική διαφορά λοιπόν είναι, ότι το κοινωνικό στάτους, ορίζεται από μοτίβα καταναλωτισμού, του καθημερινού τρόπου ζωής και από τις συνήθειες των ατόμων, ενώ η τάξη, από τις

οικονομικές συνθήκες που απορρέουν από την αγορά και έχουν σχέση με την απόκτηση αγαθών ή την αξιοποίηση οικονομικών ευκαιριών (Morrison:1995:239). Το κοινωνικό στάτους, δίνει την ευκαιρία στα άτομα, να δρουν μέσα σε κοινωνικές ομάδες, που έχουν διαφορετικές δραστηριότητες, και μπορούν μάλιστα να αποκτήσουν και κοινωνικό κύρος μέσα από αυτές (Morrison:1995:239).

Στην περίπτωση των φιλοξενούμενων εργατών, έχουμε την εξάρτηση της μισθωτής εργασίας των εργαζομένων, σε απόλυτη συσχέτιση με την παραγωγή. Η παραγωγή βέβαια του εργοστασίου και η εξαγωγή αγαθών, στηρίζεται απόλυτα στην εργατική τους δύναμη. Για την διάθεση της εργατικής δύναμης, οι εργάτες λαμβάνουν ως αντάλλαγμα μισθούς, με τους οποίους αγοράζουν αγαθά για να συντηρήσουν τους ίδιους και τις οικογένειές τους, με συνέπεια να εμφανίζονται στην αγορά ως καταναλωτές και να αποτελούν κομμάτι της κοινωνικής αναπαραγωγής (Dennis κ.ά.:1969:28). Αυτή είναι στην ουσία και η συσχέτιση μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας, καθώς σπάνια οι εργαζόμενοι θα έρθουν σε επαφή με τον εργοδότη τους, παρά μόνο με τα αγαθά που παράγουν.

Οι *gastarbeiter* λοιπόν, αποτελούν ένα κλασικό παράδειγμα για την εξαρτημένη μισθωτή εργασία. Στην ουσία, αυτός είναι και ο λόγος της μετακίνησης τους και για αυτό το λόγο οι μετανάστες, προσπαθούσαν να κερδίσουν όσο περισσότερα χρήματα μπορούν, μέσα από το διευρυμένο ωράριο και την αύξηση του *akkord*. Όταν λοιπόν ένας εργάτης, λαμβάνει τους μισθούς του κανονικά και πολλές φορές μέσα από την εργασία του κερδίζει και περισσότερα, τότε ο εργαζόμενος είναι δεμένος και συνυφασμένος με την εργασία του (*bound to his work*) (Dennis κ.ά.:1969:28). Οι *gastarbeiter* λοιπόν, ήταν απόλυτα δεμένοι με την εργασία τους, γιατί έβλεπαν πως μέσα από αυτήν, θα μπορούσαν να φέρουν κοντά τις οικογένειές τους, να ζήσουν μια καλύτερη και πιο άνετη ζωή από αυτή στις πατρίδες τους, να μορφώσουν τα παιδιά τους και να αποκτήσουν μια μόνιμη κατοικία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η μεθοδολογία της έρευνας

2.1 Ο σχεδιασμός της έρευνας

Η έρευνά μας, κινήθηκε γύρω από ένα συγκεκριμένο άξονα. Αυτός δεν είναι άλλος από την ανάδειξη και εφαρμογή, ενός νέου για τα μέχρι τότε δεδομένα της Ευρώπης, συστήματος εργασίας και μετανάστευσης, αυτό των φιλοξενούμενων εργατών. Προσπαθούμε μέσα από τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε, να αναδείξουμε την προσωπική εμπειρία των πρωταγωνιστών, των μεταναστών που αποτέλεσαν το νερό που κύλησε το μύλο αυτού του συστήματος. Οι μετανάστες και η ταυτότητά τους, είναι στο κέντρο του ενδιαφέροντος της συγκεκριμένης έρευνας, ενώ μέσα από την εμπειρία τους, παρατηρούμε τις αλλαγές που δέχτηκε η κοινωνική και προσωπική τους ταυτότητα (Ψημμένος:2013:118).

Η έρευνα μας, βασίζεται κατά κύριο λόγο στην βιβλιογραφική ανάλυση. Χρησιμοποιήσαμε ελληνική και αγγλική βιβλιογραφία, για την θεωρητική ανάλυση του φαινομένου των φιλοξενούμενων εργατών, την ιστορική του καταγραφή και την ανάπτυξή του, μέσα από τις διαφορετικές οπτικές των κυριότερων θεωρητικών σχολών, προσπαθώντας να το εντάξουμε σε κάθε μια ξεχωριστά. Σε αυτό το κεφάλαιο, σκοπός μας είναι η οριοθέτηση του δείγματος, και η ανάλυση των αποτελεσμάτων των συνεντεύξεων, που μας οδηγούν στα συμπεράσματά μας.

Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, προσπαθούμε να κινηθούμε γύρω από το βίωμα του *gastarbeiter* και από θέματα που αφορούν τις αιτίες της μετανάστευσής του. Το ταξίδι, την εγκατάσταση και εργασία του στις χώρες υποδοχής, την καθημερινότητά του, τις σχέσεις με τους γηγενείς πληθυσμούς, τις σχέσεις μεταξύ των μεταναστών, τους λόγους της παραμονής ή επιστροφής του. Προσπαθήσαμε να εστιάσουμε στην εμπειρία της μετανάστευσης, τους λόγους που έγινε, τις επιδιώξεις που είχε, αλλά και αποτελέσματα σε κάθε άτομο ξεχωριστά.

Μέσα από την αναζήτηση μας και τις ερωτήσεις μας, προσπαθήσαμε να αναδείξουμε την εικόνα των φιλοξενούμενων εργατών, όπως αυτή αποτυπώνεται στη βιβλιογραφία και με τρόπο που να καταδεικνύει όχι μόνο το προσωπικό βίωμα του κάθε μετανάστη ξεχωριστά, αλλά και γενικότερα το βίωμα της οικογένειας του μετανάστη. Τις αντιδράσεις, τα συναισθήματα, τις προσδοκίες, την επικοινωνία, το χωρισμό, την επανένωση, τη διαβίωση, τις αναμνήσεις, τον απολογισμό. Άλλωστε,

σημαντικό κομμάτι της βιβλιογραφίας γύρω από το θέμα των φιλοξενούμενων εργατών, αφιερώνεται στην επανένωση (*re-unification*) και στην ενσωμάτωση (*integration*), των οικογενειών των μεταναστών.

Με τον τρόπο δόμησης και οργάνωσης των συνεντεύξεων μας, προσπαθούμε να αναδείξουμε τη μοναδικότητα του φαινομένου των *gastarbeiter*, να μάθουμε από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές τις λεπτομέρειες που το έκαναν ξεχωριστό, και να αναδείξουμε τα προσωπικά βιώματα των μεταναστών, γύρω από όσα χαρακτηρίζουν αυτό το σύστημα εργασίας και μετανάστευσης ως πρωτόγνωρο, για τα μέχρι τότε δεδομένα.

Το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών, αποτέλεσε τομή για την ανάπτυξη των σύγχρονων βιομηχανικών κρατών και συντέλεσε τα μέγιστα στην ανόρθωση και αναδιάρθρωση των οικονομιών των χωρών υποδοχής. Επίσης, με τη μετακίνηση και μετέπειτα την εγκατάσταση των φιλοξενούμενων εργατών σε αυτές τις χώρες, διαμορφώθηκαν τα σύγχρονα ευρωπαϊκά κράτη με τη σημερινή τους δομή και μορφολογία πληθυσμού. Για παράδειγμα, η Δυτική Γερμανία, η οποία αποτελεί τη χώρα που κυρίως εξετάζουμε, έγινε το 1990, η χώρα με το μεγαλύτερο αριθμό ξένου πληθυσμού (πέντε εκατομμύρια μετανάστες), στην Ευρώπη (Chin:2009:3).

2.2 Μορφολογία του πληθυσμού στην έρευνα

Οι Έλληνες, αποτέλεσαν για τις αναπτυσσόμενες μεταπολεμικές βιομηχανίες και οικονομίες, έναν από τους βασικούς πληθυσμούς που στελέχωσαν τα προγράμματα των φιλοξενούμενων εργατών. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι πληθυσμοί των μεταναστών από πέντε συγκεκριμένες χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Τουρκία, Ισπανία, Γιουγκοσλαβία), αποτελούσαν το 1971 το 74% του συνολικού πληθυσμού των ξένων στη Δυτική Γερμανία, τη χώρα δηλαδή που υποδέχτηκε το μεγαλύτερο όγκο των φιλοξενούμενων εργατών (Schmid:1983:233-252). Ανάμεσα στο συνολικό αριθμό των ξένων, οι Έλληνες αντιστοιχούν σε ένα ποσοστό της τάξης του 10% (407.600 μετανάστες), ενώ το ποσοστό των Ελλήνων στη Δυτική Γερμανία, είναι αρκετά μεγάλο (περίπου 5%) αναλογικά με τον τότε (1971) πληθυσμό της Ελλάδας (8.768.641), σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (1971).

Αναφέρουμε στοιχεία από τη Δυτική Γερμανία ως παράδειγμα, γιατί αποτελεί τη χώρα με το μεγαλύτερο αριθμό εισροής ξένων εργατών, ενώ και οι Έλληνες μετακινούνταν κυρίως προς τη Δυτική Γερμανία. Αναλογικά με το σύνολο των Ελλήνων μεταναστών στις χώρες του εξωτερικού, η Δυτική Γερμανία αποτελεί σημείο αναφοράς για τη μετακίνηση των Ελλήνων, σε ποσοστά που κυμαίνονται από 45% (21.352 μετανάστες), κατά το έτος έναρξης της διμερούς συμφωνίας (1960), μέχρι και 70% (73.343 μετανάστες) το 1964, ενώ τα νούμερα, εμφανίζουν συνεχώς αυξητικές τάσεις, με το αποκορύφωμα να είναι το 1971, όπως προαναφέραμε (Μαντζουράνης:1974:37).

Παρ' όλα αυτά, στο δείγμα μας, συμπεριλαμβάνονται και Έλληνες μετανάστες που έζησαν και εργάστηκαν στο Βέλγιο. Οι Έλληνες μετανάστες στο Βέλγιο, αποτελούν μικρό κομμάτι του ελληνικού μεταναστευτικού πληθυσμού, με ποσοστά που κυμαίνονται από 5,15% (4.325 μετανάστες), το 1962, μέχρι 7,33% (2.590 μετανάστες), το 1956 (Βεντούρα:1999:171). Χαρακτηριστικό είναι ότι η διμερής συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Βελγίου, υπογράφηκε τον Ιούλιο του 1957, δηλαδή τρία χρόνια νωρίτερα από την αντίστοιχη Δυτικής Γερμανίας-Ελλάδας, για αυτό και τα ποσοστά των Ελλήνων μεταναστών στο Βέλγιο, είναι αυξημένα μεταξύ 1956-1962, ενώ το 1970, αποτελούν μόλις το 0,25% (235 μετανάστες), επί του συνολικού ελληνικού μεταναστευτικού πληθυσμού (Βεντούρα:1999:171).

2.3 Η δομή των συνεντεύξεων

Για αυτούς τους λόγους λοιπόν, επιλέξαμε να πάρουμε συνεντεύξεις από Έλληνες, οι οποίοι μετανάστευσαν τις δεκαετίες 60' και 70' στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, έζησαν και εργάστηκαν σε αυτές και αποτέλεσαν έναν από τους βασικούς πληθυσμούς που στρατολογήθηκαν από τις χώρες υποδοχής, ενώ ορισμένοι, είναι μέλη των ελληνικών μειονοτήτων σε αυτές τις χώρες, ακόμα και σήμερα.. Γεωγραφικά, όλοι οι συμμετέχοντες στο δείγμα της έρευνάς μας (μη-στατιστικό δείγμα), κατάγονται από αγροτικές και ημι-αστικές περιοχές του Νομού Κοζάνης, ενώ ηλικιακά είναι από 69-82 χρονών. Από τους συμμετέχοντες στο δείγμα μας, συναντάμε αυτούς που κατοικούν μόνιμα πλέον στην Ελλάδα, αλλά και όσους διαμένουν μόνιμα στο εξωτερικό και επισκέπτονται τη χώρα μας για ορισμένο διάστημα.

Επιλέχθηκε η περιοχή της Κοζάνης, γιατί όπως συναντάμε και στη βιβλιογραφία (Βεντούρα:1999:83), η Δυτική Μακεδονία ανήκει σε ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα (Πελοπόννησος, Δωδεκάνησα τα άλλα δυο), με την μεγαλύτερη εξαγωγή μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, μετά το 1960, η Μακεδονία συνέβαλε κατά 36% στη συνολική μετανάστευση και κατά 44% στην ευρωπαϊκή. Σχεδόν το ½ δηλαδή του μεταναστευτικού πληθυσμού, προερχόταν από περιοχές της Μακεδονίας. Γενικότερα, οι κάτοικοι της Βόρειας Ελλάδας, κατευθύνθηκαν κυρίως προς τις ευρωπαϊκές χώρες (Κασιμάτη:1984:20).

Η τεχνική που επιλέξαμε για την καταγραφή του φαινομένου και την αποτύπωση όλων όσων καταγράφονται στη βιβλιογραφία, ήταν αυτή των συνεντεύξεων, οι οποίες είναι εν πολλοίς, μια ιστορία ζωής. Άλλωστε, αυτό που θέλαμε να πετύχουμε, είναι η καταγραφή του βιώματος του *gastarbeiter*, με την καταγραφή των προσωπικών εμπειριών των μεταναστών. Τα ιστορικά ζωής μπορούν να αποδειχθούν σε κεντρικά εργαλεία για την αποσαφήνιση της θεωρίας, μιας και παρέχουν πλούσιες λεπτομέρειες, ενώ μέσα από αυτές τις ιστορίες, αναδείξαμε και πολύτιμες προσωπικές μαρτυρίες γύρω από διάφορα θέματα (ενδο-οικογενειακές αντιθέσεις, πελατειακές σχέσεις κ.ά.).

Οι συνεντεύξεις που πραγματοποιήσαμε, ήταν ημι-δομημένες και περιείχαν και δημογραφικά στοιχεία (Ψημμένος:2004:125). Οι συνεντεύξεις, προτιμήθηκαν ως μέσο συλλογής των δεδομένων, γιατί ο βασικός μας στόχος ήταν να συλλέξουμε δεδομένα, μαρτυρίες και προσωπική καταγραφή στοιχείων, κάτι το οποίο είναι ευκολότερο μέσα από μια διαδραστική-χαλαρή μορφή συνέντευξης. Ένα πλεονέκτημα αυτής της μορφής συλλογής δεδομένων, αποτελεί και η προσωπική σχέση που υπήρχε ή αναπτύχθηκε στη συνέντευξη, καθώς και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ήρθαμε σε επαφή και εν τέλει συναντηθήκαμε με τους συνεντευξιαζόμενους.

Επίσης, θα ήταν δύσκολο να συλλέξουμε πληροφορίες για την έρευνά μας, μέσα από ερωματολογία, καθώς δεν θα ήταν δυνατόν να πάρουμε τα επιθυμητά αποτελέσματα μέσα από μονολεκτικές ή καταγεγραμμένες σε μια κλίμακα Likert απαντήσεις. Σημαντικό εμπόδιο επίσης για κάποια τέτοια καταγραφή, θα αποτελούσε και η ηλικία των ερωτώμενων.

Μέσα από την επιλογή των ημι-δομημένων συνεντεύξεων, για την καταγραφή των στοιχείων της έρευνάς μας, αποφεύγουμε τυχόν αμφισημίες ή μεροληψίες και

κακές διατυπώσεις που ίσως προέκυπταν μέσα από τα ερωτηματολόγια. Εξάλλου, οι ερωτήσεις των κοινωνιολόγων, παραπέμπουν σε μια πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα, η οποία δεν μπορεί να μπει σε μια τάξη και να κατηγοριοποιηθεί χωρίς αμφισημίες (Martin:2008:39). Μια τέτοια πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα, καταγράφεται και στην περίπτωσή μας, όπου ανακύπτουν πολλά υποκειμενικά ζητήματα, τα οποία θα ήταν δύσκολο να καταγραφούν με άλλο τρόπο.

Μέσα από τις ποιοτικές συνεντεύξεις, θα προσπαθήσουμε να συγκεντρώσουμε ποιοτικά δεδομένα τα οποία προκύπτουν από τη φύση των φαινομένων που μελετά η κοινωνιολογία: πρακτικές, γνώμες, αναπαραστάσεις, κοινωνικά χαρακτηριστικά και στάσεις (Martin:2008:58).

Ο σχεδιασμός των οδηγιών συνέντευξης⁵⁷ διαμορφώθηκε με βάση πέντε θεματικές ενότητες, οι οποίες όπως προαναφέραμε, είχαν ως κύρια κατεύθυνση την εκμείωση πληροφοριών σχετικές με το βίωμα του *gastarbeiter*. Πιο αναλυτικά, οι θεματικές μας ενότητες, χωρίστηκαν ως εξής:

- Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά πριν από τη μετανάστευση
- Το ιστορικό της μετανάστευσης
- Εργασία και καθημερινότητα στις χώρες υποδοχής
- Διαφορές μεταξύ των μεταναστών και σχέσεις με τους γηγενείς πληθυσμούς
- Αξιολογικά στοιχεία

2.4 Ανάλυση των θεματικών ενότητων

Η πρώτη ενότητα αφορούσε τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά των συνεντευξιαζόμενων με ερωτήσεις γύρω από το όνομα, την ηλικία, την καταγωγή, την οικογενειακή κατάσταση, αλλά και το μορφωτικό επίπεδο-εργασία στη χώρα προέλευσης. Η δεύτερη ενότητα, αφορά το ιστορικό της μετανάστευσης με ερωτήσεις γύρω από την επιλογή της χώρας μετανάστευσης, τον αρχικό τόπο διαμονής, την

---

⁵⁷ Στο Παράρτημα παρατίθεται ο Οδηγός Συνέντευξης που χρησιμοποιήσαμε στις συνεντεύξεις.

προετοιμασία, τις ενδο-οικογενειακές αντιδράσεις, το ταξίδι και τέλος τις προσδοκίες γύρω από αυτή τη μετακίνηση.

Στην τρίτη ενότητα επικεντρωνόμαστε στην εργασία και στην καθημερινότητα στις χώρες υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, στον τόπο διαμονής, στις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας, στα εργασιακά δικαιώματα, στο ωράριο, στην αμοιβή και στον ελεύθερο χρόνο. Στην τέταρτη ενότητα, εξετάζουμε τις σχέσεις μεταξύ των μεταναστών μεταξύ τους, αλλά και των μεταναστών με τους γηγενείς πληθυσμούς. Προχωράμε σε ερωτήσεις που απώτερο στόχο έχουν να εξετάσουν και να αναδείξουν στοιχεία που αποδεικνύουν το ρόλο των *gastarbeiter* μέσα στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής και τις διαφορές τους με άλλους μετανάστες και άλλους εργάτες. Επίσης, εστιάζουμε σε ερωτήσεις που έχουν να κάνουν με ζητήματα κοινωνικού αποκλεισμού και κοινωνικού κύρους σε σχέση με τους γηγενείς εργάτες.

Συνοψίζοντας, στην πέμπτη ενότητα, προσπαθούμε να εκμαιεύσουμε αξιολογικά στοιχεία και να μάθουμε την οπτική των συνεντευξιαζόμενων, σχετικά με τα οφέλη ή όχι της μετανάστευσης, τη γενικότερη αίσθηση που τους αφήνει και τα συμπεράσματα σε ότι έχει να κάνει με τον αντίκτυπο (θετικό ή αρνητικό), που είχε η μετανάστευση για την οικογένεια. Τέλος, επιχειρούμε μέσα από γενικού τύπου ερωτήσεις να διαπιστώσουμε πως βλέπουν οι ίδιοι τους άλλους μετανάστες και τα φαινόμενα που παρατηρούνται γύρω από τη μετανάστευση στη χώρα μας, σε σχέση πάντα με τα γεγονότα της οικονομικής κρίσης.

Μέσα από αυτές τις ενότητες, θα προσπαθήσουμε να δούμε το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών μέσα από την οπτική των ίδιων των πρωταγωνιστών και να πάρουμε την άποψή τους, σχετικά με ζητήματα γύρω από αυτό το φαινόμενο. Οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων, θα μας αναδείξουν άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό, πτυχές της βιβλιογραφικής μας έρευνας. Θα εστιάσουν σε ζητήματα που απασχόλησαν και απασχολούν ιδιαίτερα τις σύγχρονες μελέτες γύρω από τη μετανάστευση, όπως είναι τα αίτια της μετανάστευσης, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε, οι συνθήκες στους χώρους της εργασίας, η διαμονή και οι διαπροσωπικές σχέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Ανάλυση των δεδομένων της έρευνας

3.1 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά πριν από τη μετανάστευση

Στην πρώτη ενότητα, συλλέγουμε κάποια πρώτα δεδομένα από το δείγμα μας, τα οποία αφορούν προσωπικά στοιχεία, όπως είναι το όνομα, η ηλικία, ο τόπος καταγωγής, η εκπαίδευση. Μέσα από αυτές τις ερωτήσεις, κάνουμε μια πρώτη γνωριμία με τους συνεντευξιζόμενους, μαθαίνουμε βασικά στοιχεία που θα μας οδηγήσουν σε μερικές πρώτες διαπιστώσεις και εισάγουμε στην ουσία και τους ίδιους στην διαδικασία.

Όπως προαναφέραμε, ηλικιακά, το δείγμα μας είναι από 69-82 χρονών, γεννημένοι μεταξύ 1933-1946, άρα σαν μια πρώτη διαπίστωση, μπορούμε να πούμε πως όλοι τους είναι μετανάστες πρώτης γενιάς. Η καταγωγή όλων, είναι από αγροτικές και ημι-αστικές περιοχές του Νομού Κοζάνης (Ελάτη, Σπάρτο, Νεάπολη). Ο τόπος γέννησης τους, είναι από τα ίδια χωριά που τώρα διαμένουν, ή από γειτονικά σε αυτά (Σταυροδρόμι, Κοιλάδι, Φρούριο, Αργίλος).

Ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο παίρνουμε από τις συνεντεύξεις μας, είναι ο χρόνος μετακίνησης στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Παρατηρούμε ότι όλοι μετακινήθηκαν μέσα στην περίοδο της στρατολόγησης των φιλοξενούμενων εργατών και αφού ήδη η Ελλάδα είχε συνάψει τις διμερείς συμφωνίες με το Βέλγιο και τη Δυτική Γερμανία. Η μετακίνησή τους, αφορά ένα διάστημα, μεταξύ του 1960-1971. Παρατηρούμε, ότι όλοι οι συμμετέχοντες στο δείγμα μας, έφτασαν στις χώρες υποδοχής, πριν σταματήσουν οι πολιτικές της απότομης απαγόρευσης εισόδου επιπλέον μεταναστών (1973-1974), λόγω της οικονομικής κρίσης (Castles κ.ά.:1984:3).

Αυτό το ερευνητικό δεδομένο, είναι πολύ σημαντικό, για να κατανοήσουμε την μετέπειτα διαδικασία επανένωσης με τις οικογένειες ή και ενσωμάτωσης στις τοπικές κοινωνίες, καθώς και τη νομοθεσία, που όπως αναλύσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, προέβλεπε την παραχώρηση αδειών παραμονής για περισσότερα χρόνια μετά από μια πενταετία συνεχόμενης παραμονής στη χώρα υποδοχής. Ακριβώς για τον ίδιο λόγο, παρατηρούμε ότι στην συντριπτική τους πλειονότητα, οι μετανάστες, ήταν ήδη παντρεμένοι, πριν φύγουν για πρώτη φορά από τη χώρα, ενώ ορισμένοι είχαν ήδη παιδιά

...Τρία παιδιά είχα, τριάντα χρονών ήμαν...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Παντρεμένος ήμανε. Στρατιώτης παντρεύτηκα...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).

Όσον αφορά την καταγωγή και το μορφωτικό επίπεδο, διαπιστώνουμε όσα αναφέρονται στην βιβλιογραφία, σχετικά με τον αναλφαβητισμό και την προέλευση των μεταναστών από αγροτικές περιοχές. Χαρακτηριστικά, μπορούμε να πούμε, πως κανένας από τους επιλεγμένους στο δείγμα μας, δεν έχει πάει στο Γυμνάσιο, ενώ γίνεται και αναφορά για τα προβλήματα που παρουσιάζονταν τότε στην εκπαίδευση.

...Δεν έχω τελειώσει το Δημοτικό, λόγω του ότι είχαμε μεγαλώσει με τον Εμφύλιο...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Εγώ το δημοτικό έβγαλα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη) ...Εγώ, δευτέρα τάξη. Μέχρι δευτέρα...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Δευτέρα τάξη Δημοτικού...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ... τρίτη Δημοτικού. Επειδή ήτανε η κατοχή, δεν είχαμε σχολεία...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο). ....Τελείωσα το Δημοτικό. Αυτό ήταν όλο...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη).

Μπορούμε έτσι να αναλογιστούμε την κατάσταση που προέκυψε στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας, μετά από τους συνεχόμενους πολέμους και την πολιτική και οικονομική αστάθεια στη χώρα.

Οι απαντήσεις που πήραμε σχετικά με την οικονομική και εργασιακή κατάσταση που είχαν οι μετανάστες, πριν αποχωρήσουν για το εξωτερικό, αποτυπώνει πλήρως τις δυσκολίες που είχαν στην πατρίδα τους, καθώς οι περισσότεροι ασχολιόταν με αγροτικές εργασίες, σε βαθμό που δεν τους εξασφάλιζε μια αξιοπρεπή διαβίωση.

...Με τα καπνά ασχολιόμουνα...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Χωράφια είχαμε. Αλλά αφού είχα τα παιδιά, που θα τα πάω...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Εγώ ήμουνα τσοπάνος. Δηλαδή με τα πρόβατα...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Ήμαν βοσκός. Μετά δεν με άρεζε να πηγαίνω εγώ στα γίδια και στα πρόβατα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Εδώ, όλες τις αγροτικές δουλειές τις έχω κάνει εδώ. Και σε καπνά και σε σάρια, θερίζαμε με τα χέρια, τσαπίζαμε τα καλαμπόκια...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο).

Όπως τονίσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η Ελλάδα ήταν μια χώρα, με καθαρά αγροτική οικονομία, που στηριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στην αγροτική παραγωγή,

ενώ την εποχή που επισυνάφθηκαν οι διμερείς συμφωνίες, ο πληθυσμός της Ελλάδας κατοικούσε ως επί το πλείστον σε αγροτικές και ημι-αστικές περιοχές, παρά στις πόλεις (Μαντζουράνης:1974:39-40).

3.2 Το ιστορικό της μετανάστευσης

Στη δεύτερη ενότητα, που αφορά το ιστορικό της μετανάστευσης, προσπαθούμε με τις ερωτήσεις μας, να μάθουμε πως έγινε η επιλογή της χώρας μετανάστευσης, η προετοιμασία, ποιες ήταν οι ενδο-οικογενειακές αντιδράσεις, το ταξίδι και τέλος οι προσδοκίες γύρω από αυτή τη μετακίνηση.

Οι *guest workers* ήξεραν και οι ίδιοι ότι αποτελούσαν μέρος ενός συστήματος, το οποίο τους χρησιμοποιούσε για να καλύψει το νέο τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της βιομηχανίας, μέχρις ότου να σταματήσει να τους χρειάζεται και να τους προωθήσει πίσω στις χώρες προέλευσης.

Πολλοί βέβαια από αυτούς δεν αντιμετώπιζαν αυτό το γεγονός ως πρόβλημα, καθώς ο σκοπός τους ήταν να συγκεντρώσουν μερικά χρήματα, για να επιστρέψουν με καλύτερες συνθήκες στη χώρα τους. Πολλοί ήταν αυτοί που αντιμετώπιζαν αυτήν την εμπειρία σαν μια πρόκληση και ένα νέο ξεκίνημα στη ζωή τους, μακριά από τα προβλήματα και τη δυστυχία που αντιμετώπιζαν στην πατρίδα τους.

...Για καλύτερα. Για καλύτερη ζωή...(Ανατολή Α.-Νεάπολη) ...Είχα το όνειρο να φύγω μόνο. Και έφυγα. Είχα το μόνο να φύγω. Να χορτάσω τσιγάρα, ρούχα και τίποτα παραπάνω(γέλια)...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Να μαζέψουμε πέντε φράγκα και να ρθούμε να κάνουμε ένα σπίτι...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Τα έξοδα ήταν παραπάνω από τα έσοδα. Και εμείς πεινάσαμε. Ξέρεις τι θα πει πεινάσαμε; Τώρα αυτήν την εποχή(αρχές Ιουνίου), δεν είχαμε να φάμε. Λοιπόν, στουμπήζαμε τη βρύζα(σίκαλη), για να προλάβουμε, όσο να θερίσουμε τα στάρια. Για να φάμε το ψωμί μας...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Ήθελα και εγώ να πάω σε μια προοδεμένη χώρα. Γιατί έβλεπα ότι στην Ελλάδα δεν βγάζουν ούτε τρακτέρια, ούτε μηχανάκια, ούτε τίποτα. Ήθελα τον κόσμο, να τον γνωρίσω πολύ εγώ...(Ευάγγελος Κ.), ...Ε, ένα μεροκάματο. Γιατί εδώ, ο σύζυγος δεν είχε τότε δουλειά. Πήγαινε στη Βέροια, δήθεν το καλοκαίρι να δουλέψει και ούτε τα ατομικά του έξοδα δεν τον έφταναν να κάνει...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Αλλά πρώτα που φύγαμε στη Γερμανία, δεν είχα να ταΐσω τα παιδιά. Δεν είχα να τα δώσω. Είχα τα δυο τα παιδιά, δεν είχα. Καλαμποκίσιο κουρκούτι τα έκανα και τα έδινα

να φάνε. Δεν είχα να αγοράσω γάλα, να τα δώσω κάτι, να έχουνε να φάνε...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Θέλαμε να πάμε για να οικονομήσουμε. Για να μπορέσουμε να ζήσουμε. Δεν πηγαίναμε για να διασκεδάσουμε...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη).

Διαπιστώνουμε πως τα αίτια της μετανάστευσης, ήταν βιοποριστικοί λόγοι. Λόγω της μεγάλης ανεργίας στη χώρα μας, της έλλειψης εύρεσης βιώσιμης εργασίας, αλλά και της ανάγκης για ένα καλύτερο αύριο, μια καλύτερη τύχη για τους μετανάστες και τις οικογένειές τους.

Άλλωστε, βιβλιογραφικά, διαπιστώνουμε πως το 1965, το 81% των Ελλήνων που μετανάστευαν και προερχόταν από αγροτικούς πληθυσμούς, δήλωνε πως ο κύριος λόγος της μετανάστευσης, ήταν η έλλειψη αγροτικής γης (Μαντζουράνης:1974:32).

Κατά τους Berger και Mohr (1975:79), οι χώρες αποστολής πόνταραν στην μείωση της ανεργίας που θα προερχόταν από τη μαζική μετανάστευση και σε μια αύξηση μισθών στο εσωτερικό της αγοράς εργασίας μετά από αυτήν. Ένα χαρακτηριστικό των χωρών αποστολής, ήταν ότι βρισκόταν σε φάση ανοικοδόμησης μετά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ή προερχόταν από μια ταραχώδη και μακρά περίοδο συνεχών πολέμων (π.χ. Ελλάδα). Η εφαρμογή επομένως αυτού του τύπου μετανάστευσης, όχι μόνο δεν συνάντησε εκατέρωθεν εμπόδια, αλλά έβρισκε σύμφωνες και τις δυο πλευρές, οι οποίες πόνταραν στα μακροπρόθεσμα οφέλη που θα αποκόμιζαν από τη μετανάστευση.

Ένα άλλο κομμάτι της μετακίνησης, ήταν αυτό των ενδο-οικογενειακών σχέσεων και αντιδράσεων στο άκουσμα της μετανάστευσης. Υπολογίζοντας βέβαια, πως οι μετακινούμενοι, ήταν σε μικρή ηλικία κατά τη διάρκεια της μετανάστευσης, ενώ εξετάζοντας οικογενειακές περιπτώσεις, μπορούμε να διαπιστώσουμε και ποιες είναι οι αντιδράσεις μεταξύ του ίδιου του ζευγαριού.

...Ο πατέρας μου, μου είπε να πας εκεί που ψήνει ο ήλιος το ψωμί!(γέλια)...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Τα μωρά έπαιζαν εδώ πέρα. Και ο γιός μου, καθότανε και έκλαιγε, αφήστε με να κάτσω εδώ στο αλώνι να παίζω. Όχι να με πάτε στη Γερμανία...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Μην φεύγετε. Μην φεύγετε από εδώ. Μην φεύγετε από την πατρίδα. Άμα φύγεις, δεν γυρίζεις εύκολα...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Ηρθαν παρεξηγήσεις γονέων και παιδιών, λοιπόν χωρίσαμε, γιατί τον είπα(τον

πατέρα μου, εγώ θα φύγω λέω στη Γερμανία, άνοιξε η Γερμανία τότες... (Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Μόνο με τη γυναίκα μου το συζητήσαμε, είπε ότι θα πάμε... (Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Ε, δεν μας είπε. Αφού καλά, το θέμα ήτανε ξενιτιάς, να μη φύγουνε τα παιδιά, αλλά αφού δεν μπορείς να τα κοιτάξεις, πως το λένε. Να ανταπεξέλθεις στα έξοδα τους, δεν έλεγαν και τίποτα. Φεύγαμε... (Ευγενία Ι.-Σπάρτο).

Ο ρόλος της οικογένειας στην ανατροφή και διαμόρφωση της προσωπικότητας, αλλά και των μετέπειτα επιλογών των παιδιών, ήταν πολύ σημαντικός για τις ελληνικές οικογένειες, οι οποίες ήταν κυρίως πυρηνικές και διαμορφωμένες σε πατριαρχικά πρότυπα.

...Ύστερα, οι γονήδες μας (οι γονείς), είχαν μια νοοτροπία τουρκική. Ο πατέρας ήταν το αφεντικό βέβαια. Δεν τον αντιμιλούσε κανένας. Και για αυτό έτρωγε το μεγαλύτερο κομμάτι από το κρέας... (Χρήστος Χ.-Ελάτη).

Όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους επιλέχθηκαν χώρες όπως η Γερμανία ή το Βέλγιο και όχι για παράδειγμα μια ελληνική μεγαλούπολη, οι απαντήσεις που πήραμε είναι ξεκάθαρες και έχουν να κάνουν με την εργασία και τη δυνατότητα εξεύρεσης μια καλής και αποδοτικής αμοιβής. Σε ορισμένες περιπτώσεις, έπαιξε ρόλο και η παρουσία ενός οικείου προσώπου στη χώρα υποδοχής.

...Α, τότε σε πόλη που να βρούνε τα παιδιά δουλειά; Δεν υπήρχε. Αμέ, δεν υπήρχε τότε ανοικοδόμηση. Δεν υπήρχε... (Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Πήγαιναν δούλευαν, φκιάναν τις οικονομίες τους οι άνθρωποι και έρχονταν εδώ και χτίζανε ένα σπιτάκι... (Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Αν υπήρχανε εργασίες, βεβαίως. Αλλά όχι σε αυτό το στάδιο, που το γνώρισα στη Γερμανία... (Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Ε, όχι, τότες ήτανε η αυτή, η κίνηση που λένε, η κατεβασιά που λέει ο λαός. Τότες, όλοι να φύγουνε για έξω. Έτσι ακουγόταν. Ακουγόταν ότι στη Γερμανία, ε, θέλει εργάτες... (Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Είπαμε, πιο πολύ γιατί ήταν ο αδερφός μου εκεί πέρα και έκανε την πρόσκληση. Αυτό ήταν εύκολο. Δεν ήταν τίποτα το προγραμματισμένο... (Παναγιώτης Γ.-Ελάτη), ...Ήταν ο άντρας μου εκεί και έμενε εκεί... (Ανατολή Α.-Νεάπολη).

Ένα άλλο βασικό και παράλληλα μοναδικό χαρακτηριστικό του *guest worker system*, ήταν ότι μέσα στις διμερείς συμφωνίες (*Bilateral Agreements*) προβλεπόταν η ίδρυση και η εγκατάσταση γραφείων εργασίας. Μέσα από αυτά, οι εργοδοτικές

ενώσεις και εταιρείες, θα διάλεγαν οι ίδιες το ανθρώπινο δυναμικό που θα στελεχώνε τις επιχειρήσεις τους, προφανώς με τη σύμφωνη γνώμη των Υπουργείων Εργασίας και των δυο εμπλεκόμενων χωρών.⁵⁸

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Δυτικής Γερμανίας, που ήταν και η χώρα με τον μεγαλύτερο αριθμό υποδοχής φιλοξενούμενων εργατών. Η Δυτική Γερμανία, μέχρι και το 1973, διατηρούσε πεντακόσια-εξακόσια γραφεία στρατολόγησης ξένου εργατικού δυναμικού στις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου.⁵⁹ Βέβαια σε αυτή τη διαλογή, που θύμιζε τα σκλαβοπάζαρα για την επιλογή δούλων εργατών, δεν θα μπορούσαν να λείπουν και οι ιατρικές εξετάσεις των υποψήφιων.

Ένα από τα χαρακτηριστικά που αναδεικνύουν την μοναδικότητα του φαινομένου των φιλοξενούμενων εργατών, ήταν ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η στρατολόγηση, η οργάνωση, ο σχεδιασμός του εγχειρήματος, οι ιατρικές εξετάσεις. Όσον αφορά τη στρατολόγηση, μπορούμε να πούμε πως οι μετανάστες, είτε πήγαν από την αρχή με συμβόλαιο εργασίας, είτε πήγαν με τη διαδικασία της πρόσκλησης, πέρασαν από γραφειοκρατικές διαδικασίες μέχρι να υπογράψουν το συμβόλαιό τους, να ετοιμάσουν τα απαραίτητα έγγραφα, ενώ σε πολλές περιπτώσεις, είχαν την αρωγή άλλων προσώπων(δημόσιοι υπάλληλοι, βουλευτές, δικηγόροι).

...Δεν το έδιναν και πήγαινα στην υποδιοίκηση, με έλεγε πήγαινε στη διοίκηση στην Κοζάνη, πήγαινα εκεί, με έλεγαν εδώ, και ευτυχώς ένας καλός ανθρωπάκος, χωροφύλακας με είπε Σάββατο έχω υπηρεσία, έλα και θα τα πούμε...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Ναι. Είχαμε έναν. Στη Θεσσαλονίκη. Από μια ξαδέρφη πρώτη, ο άντρας της. Πήγαμε Θεσσαλονίκη, μείναμε δυο μέρες εκεί πέρα, μας βοήθησε ο άνθρωπος, μας πήγε στους γιατρούς, στο τρένο εκεί πέρα, σε αυτά όλα μας βοήθησε...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Αφού πήγα στον Γ. τον Αντώνη, το δικηγόρο, που ήτανε δικός μου και αυτός με έκανε το διαβατήριο και σηκώθηκα έφυγα. Ήταν απλά. Δεν είχα δυσκολίες σε αυτά τα πράγματα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Εγώ, ακόμα αν δεν με βοηθούσε ένας, ακόμα εδώ θα ήμουν. Γιατί ήμουν τσοπάνος. Εδώ πρόεδρος ήτανε. Εδώ του χωριού μας. Λοιπόν, λέει τι κάθεσαι ρε Χρήστο εδώ πέρα; Λέω, αυτό και αυτό ρε Γιώργη του λέω. Λέει, ελάτε εδώ. Ελάτε να σας δείξω. Θα πάτε από την πίσω πόρτα. Θα το δώσετε(το

---

⁵⁸Βλέπε: Deutsche Welle (2011): *Turkish guest workers transformed German Society*, DW.COM pp. 1-3.

⁵⁹Βλέπε: (Schmid:1983): όπως παραπάνω, *Population Research and Policy Review* 2, pp. 233-252.

χαρτί), στον Γιώργο(λ.χ.). Την άλλη μέρα, είχαμε το χαρτί στα χέρια...(Χρήστος Χ.-Ελάτη).

Απαραίτητη προϋπόθεση για να προχωρήσουν οι διαδικασίες εξεύρεσης εργασίας και μετακίνησης στο εξωτερικό, ήταν ο μετακινούμενος, να προσκομίσει το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων, το οποίο θα αποδείκνυε ότι ο ίδιος ή κάποιο μέλος της οικογένειάς του δεν είναι κομμουνιστής, ή δεν συμμετείχε σε κάποια οργάνωση, εκδήλωση, ή ενέργεια ενάντια στο κράτος. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα σε έναν από τους μετανάστες.

...Είχα μεγάλη δυσκολία. Δεν θα έπρεπε να περιμένω ούτε τις αποστολές ή ξέρω εγώ, εφόσον μου κάνανε πρόσκληση εμένα, είχα πρόβλημα με τα κοινωνικά φρονήματα, γιατί ένας θεός μου ήταν κομμουνιστής...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη) Στη συνέχεια ο ίδιος βέβαια, μπόρεσε όπως αναφέραμε παραπάνω να εξασφαλίσει τα απαραίτητα έγγραφα και να μετακινηθεί στη Δυτική Γερμανία.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για τις ιατρικές εξετάσεις από τις οποίες περνούσαν υποχρεωτικά όλοι οι εργαζόμενοι, από επιτροπές εγκατεστημένες στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας και γιατρούς από τις χώρες υποδοχής.

...Ναι, ναι. Περάσαμε στη Θεσσαλονίκη. Ε, τώρα δεν θυμάμαι. Εδώ μέσα(πιάνει το θώρακα), μας τράβηξαν κάτι εξετάσεις, μας έπιαναν. Ε, τώρα πέρασαν 40 χρόνια. Και τα παιδιά όλα τα εξέτασαν, όλα. Από κάποια αρρώστεια, ποιος ξέρει τι εξέταζαν...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Λοιπόν, ξέρεις τότε γινόταν περίπου να πούμε, στα λέω μπροστά εγώ! Σε κοιτούσαν τα αυτά σου να πούμε, εδώ κάτω(τα γεννητικά όργανα), οι γιατροί. Σε έβαναν το χέρι από κάτω να πούμε, να δούνε αν τα χεις καλά ή δεν τα 'χεις. Κατάλαβες;...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Βεβαίως. Πήγα στην Αθήνα, έμεινα μια βδομάδα και εκεί με εξέτασε, από πάνω, μάτια, μύτη, στόμα, μέχρι το τελευταίο...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Ε, με τις αποστολές πηγαίναμε και εμείς που είχαμε τις προσκλήσεις. Στην Αθήνα...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Περάσαμε από γιατρούς. Και στην Ελλάδα και στη Γερμανία...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη).

Οι ιατρικές εξετάσεις, γινόταν με την επιμέλεια και την πλήρη εποπτεία γιατρών και εκπροσώπων των κυβερνήσεων των χωρών υποδοχής, ενώ παρόντες ήταν και οι εκπρόσωποι των εργοδοτικών ενώσεων, οι οποίοι διάλεγαν τους

καλύτερους κατά αυτούς εργάτες, που θα στελέχωναν τα εργοστάσια και τις επιχειρήσεις τους. Όλη αυτή η διαδικασία, ήταν προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις των χωρών υποδοχής, για ένα νεανικό και υγιές εργατικό δυναμικό, το οποίο θα αναλάμβανε να εργαστεί σε δουλειές βρώμικες, μονότονες, ανθυγιεινές και δυσάρεστες (Castles κ.ά.:1984:2).

Όσον αφορά το ταξίδι και τις διαδικασίες κάτω από τις οποίες έγινε, τις παρέες, οι μετανάστες μας απάντησαν με ανάμεικτα συναισθήματα και διαφορετικές απόψεις.

...Δηλαδή τη μια μέρα ήταν, Τετάρτη ήταν με το τρένο, Κυριακή ήταν με το, (παύση), με το πλοίο, με τον Κολοκοτρώνη. Ταίριασε δηλαδή ένας που είχε φύγει με άλλη δηλαδή αποστολή, να μη φύγει τελικά και ταίριασε να φύγω με τον φίλο μου, που τον βρήκα στην Αθήνα...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Ε, δύσκολα. Για πρώτη φορά στο τρένο που ανεβήκαμε. Ο γιός μου έκλαιγε, έβγαινε έξω στο διάδρομο, και έλεγε, θα πηδήσω από το παράθυρο. Δεν θέλω εγώ να πάω στη Γερμανία, δεν τον άρεζε...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Και μετά με το πλοίο από εκεί. Με τον Κολοκοτρώνη. Εκεί να δεις τι γινότανε(γέλια). Εκεί να δεις τι γινότανε, ήμασταν όλοι οι τζομπαναρέοι εκεί πέρα, δεν είχαμε ταξιδέψει ποτέ με πλοίο. Δεν είχαμε ξαναδεί θάλασσα. Δεν είχαν ταξιδέψει με τέτοιο(πλοίο), να πούμε...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Έφυγα από εδώ, πήγα στην Αθήνα. Βρήκα ένα ξενοδοχείο, εκεί έμεινα 8 ημέρες, σε ένα μικρό εστιατόριο, έτρωγα λίγο το πρωινό, λεφτά δεν υπήρχανε πολλά-πολλά και κάπως με την οικονομία. Και μετά έφυγα από την Αθήνα, πήγα στην Πάτρα και από την Πάτρα μας πήρε το καράβι και πήγαμε στην Ιταλία. Διασχίσαμε την Αδριατική Θάλασσα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη).

Κοινό στοιχείο των συνεντεύξεων που πήραμε, ήταν οι σκοποί και οι επιδιώξεις των μεταναστών και των οικογενειών τους. Ήθελαν να συγκεντρώσουν χρήματα για τις οικογένειές τους και να μπορέσουν να προσφέρουν σε αυτές κάτι παραπάνω από αυτά που είχαν στην Ελλάδα.

...Έλεγα και έβλεπα τον άλλον, είχε αυτοκίνητο. Ε, ρε γαμώτο λέω, εγώ δεν θα 'ρθει η ώρα να πάρω ένα αυτοκίνητο;...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Όχι, αλλά δεν γινόταν και αλλού. Πόσα χρόνια να καθήσεις μονάχη; Με τρία παιδιά;...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Το 1971 δεν πήγαιναν καλά οι δουλειές εδώ, δούλευα στα νταμάρια(λατομεία μαρμάρου), στο Τρανόβαλτο, δεν μ' άρεσαν. Λοιπόν, βρήκα μια σκέψη, ότι έπρεπε να φύγω για το εξωτερικό...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Δύσκολα. Σκεφτόμουνα ότι άφησα

μια μάνα εδώ, μια γυναίκα και τρία παιδιά(κλαίει)...(Ευάγγελος Κ.), ...ήμανε σε δύσκολη θέση. Είχα αφήσει την οικογένεια εδώ. Και λέω πως θα τα βρω εκεί αν θα πάω...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Τότε δεν μπορούσαμε να πάμε να πληρώσουμε το γιατρό. Ήτανε δύσκολα. Δεν είχαμε ένα μεροκάματο...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο).

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως για πρώτη φορά οι *guest workers*, υφίστανται την πολύ δύσκολη δοκιμασία, να εργάζονται για να ζήσουν τις οικογένειές τους, χωρίς να τις έχουν δίπλα τους. Δεν είχαν την ευκαιρία να επιστρέφουν μετά από την εργασία τους και να βλέπουν όσους αγαπάνε (Sayad:2004:70-71). Αντιλαμβανόμαστε βέβαια πόσο δύσκολη είναι η απόφαση των μεταναστών αυτών να εργαστούν σε μια χώρα που δεν γνωρίζουν, σε μια γλώσσα που τους είναι άγνωστη, σε μια εργασία που δεν έχουν ξανακάνει και με ανθρώπους που δεν έχουν ξανασυναντήσει ποτέ.

3.3 Εργασία και καθημερινότητα στις χώρες υποδοχής

Στην τρίτη ενότητα, προσπαθούμε μέσα από τα δεδομένα των συνεντεύξεων, να αναδείξουμε θέματα γύρω από την εργασία, την διαμονή και την καθημερινή ζωή των μεταναστών στις χώρες υποδοχής. Σαν συνέχεια των προηγούμενων ενοτήτων, σχηματίζουμε μια ιστορία ζωής, μέσα από την οποία, οι μετανάστες θα μας εξηγήσουν όλη τη διαδικασία της μετανάστευσης από την αρχή. Από τις πρώτες τους στιγμές στο σταθμό, μέχρι και τις μετέπειτα σκέψεις φυγής ή παραμονής στο εξωτερικό.

Μετά την πρωτόγνωρη για τους περισσότερους εμπειρία, ενός μεγάλου ταξιδιού, οι *gastarbeiter*, έφταναν στον αρχικό τους προορισμό. Τους σταθμούς των τρένων, όπου και γινόταν η διαλογή των εργατών, εκεί όπου οι εργάτες διαπίστωναν το λόγο έλευσής τους στις χώρες υποδοχής.

...Μόναχο, και από εκεί, εκεί γινότανε η διαλογή, έρχονταν εκεί πέρα οι Γερμανοί αυτοί που έρχονταν έλεγαν, δηλαδή εσύ θα πας Αμβούργο, εσύ θα πας σε αυτό, απ' το Μόναχο γινόταν η διαλογή...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...μόλις φτάσαμε εκεί, μόλις σταμάτησε το τρένο, έψαζα στο παράθυρο, ακόμα έναν φίλο εκεί και τρεις άντρες εκεί, μόλις μας είδαν στο παράθυρο, χτυπούν το παράθυρο, τους είδαμε, κατεβήκαμε κάτω...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Και ερχόταν λοιπόν αυτοί, σε περιλάβαιναν και σε έλεγαν, εσύ είσαι να πας πάνω στο Τρανόβαλτο (λ.χ.). Εσύ Χρήστο είναι να πάς στη

Δεσκάτη(λ.χ.). Λοιπόν, εκεί χωρίζανε τη φύρα με το στάρι που λένε...(Χρήστος Χ.-Ελάτη).

Πολλοί από τους *gastarbeiter*, πήγαιναν με πρόσκληση από συγγενικά τους πρόσωπα, με σκοπό να βρουν μια δουλειά στη χώρα υποδοχής, ενώ άλλοι είχαν ήδη υπογράψει το συμβόλαιο εργασίας τους, από την Ελλάδα ακόμα.

...Έτσι. Δουλειά δεν ήξερα. Τι δουλειά θα κάνω. Αλλά ότι ήμαν εξασφαλισμένος, να πάω να βρω ένα κρεβάτι, ήμαν...(Ευάγγελος Κ.), ...Ε, βέβαια συμβόλαιο. Ε, πως θα πήγαινες ξεκάρφωτα;...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Διαβατήριο έβγαλα κανονικά. Αλλά, πήγα σαν τουρίστας. Γιατί δεν μπορούσα. Έπρεπε να έχεις κάποιον άνθρωπο εκεί να σου κάνει πρόσκληση και λοιπά. Και αφού πήγα σαν τουρίστας, έμεινα όμως εκεί στα παρκάκια. Έμεινα καμιά 10αριά μέρες, τα βράδια...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Ε, μετά από λίγα χρόνια δούλεψα. Μεγάλωσαν λίγο τα παιδιά και μετά...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Δηλαδή έκανε ο δικός σου ο άνθρωπος εκεί την πρόσκληση, και έπρεπε αυτός να έχει και το σπίτι, ήταν υπεύθυνος να...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη),

Μέσα από την έρευνα που κάναμε, επιβεβαιώνονται οι βιβλιογραφικές μας αναφορές, σχετικά με τους βασικούς πληθυσμούς που συμμετείχαν στο σύστημα μετανάστευσης των φιλοξενούμενων εργατών.

...Και στο εργοστάσιο ήμασταν τουρλού-τουρλού. Πολλοί. Ισπανία, Ιταλία, Τουρκία. Ήτανε από πολλές χώρες...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Όλες οι εθνικότητες. Τούρκοι, Ιταλοί...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Είχε και Γιουγκοσλάβες και Πορτογάλες. Ό, τι ήθελες είχε. Τα πάντα...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Εδώ έμεναν οι Γιουγκοσλάβοι, εδώ έμεναν οι Έλληνες, από την άλλη μεριά οι Τούρκοι...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Και Μαρουκάνοι και Γιουγκοσλάβοι, από όλες τις χώρες...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Και Ιταλοί ήτανε και Γιουγκοσλάβοι ήτανε και άλλοι...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Και μετά είχαν έρθει, είχαν αρχίσει να έρχονται οι Τούρκοι. Αλλά δεν έζησα σαν γειτονιά με Τούρκους, όχι. Με Έλληνες και Ιταλούς...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Και Τουρκάλες, και τις Πορτογάλες, αφού δουλεύαμε μαζί. Πότε την βοηθούσα εγώ αυτήν, πότε αυτήν εμένα...(Αναστασία Χ.-Ελάτη).

Οι ιδιοκτήτες των μεγάλων βιομηχανικών ομάδων, έχτισαν ή διαμόρφωσαν για τις ανάγκες των *gastarbeiter*, τα λεγόμενα *χάϊμ*. Τα *χάϊμ* των εργοστασίων, ήταν

σπίτια ή παράγκες, ή ακόμα και εγκαταλελειμμένες αποθήκες ή στάβλοι, τα οποία βρισκόταν δίπλα από τα εργοστάσια και εξυπηρετούσαν βέβαια τις βασικές ανάγκες των εργατών.

Πολλές από αυτές τις κατοικίες, ήταν ανακαινισμένα ή ξαναχρησιμοποιημένα κτίρια, ακόμα και από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στην περίπτωση της Δυτικής Γερμανίας. Η ύπαρξη αυτών των κατοικιών δυσκόλευε όλο και περισσότερο την μόνιμη εγκατάσταση των φιλοξενούμενων εργατών. Θα έπρεπε να συνδυάσουν και άλλες παραμέτρους, αν ήθελαν μια πιο μόνιμη εγκατάσταση, ή αν επιθυμούσαν να παρακολουθήσουν γλωσσικά μαθήματα, τα οποία βέβαια θα ήταν μακριά από το χώρο εργασίας τους (Castles and Kosack:1985:188).⁶⁰

Μέσα από τις απαντήσεις που συλλέξαμε, παίρνουμε μια σφαιρική εικόνα γύρω από τα καταλύματα αυτά.

...Αυτά ήταν, όπως ο στρατός. Πήγες φαντάρος; Αφού πήγες φαντάρος, όπως ο στρατός. Απάνω εγώ, κάτω εσύ. Απάνω-κάτω. Λοιπόν, τέσσερα άτομα σε ένα δωμάτιο. δυο από εδώ και δυο από εκεί. Σε ένα δωμάτιο...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Ε(κομπιάζει), στην αρχή σε μια παράγκα, ήμασταν πολλοί...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Οικοδομή όταν δουλεύαμε, ο εργολάβος είχε κάτι παράγκες. Όπως είναι τα toll, τα στρατιωτικά, έτσι. Παράγκες μεγάλες...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Χάϊμ, ακριβώς. Ναι. Ένα χάϊμ, που είχε πέντε δωμάτια. Το κάθε δωμάτιο, είχε τέσσερα κρεβάτια, ένας πάνω, ένας κάτω. Όπως ήμασταν φαντάροι. Εκεί έμεινα δώδεκα μήνες. Ένα χρόνο εγώ. Στο χάϊμ μέσα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Που θα μείνω ναι. Το αφεντικό είχε μια παράγκα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Κουζινάκι είχε ομαδικό. Πλήρης συσκευή. Από εδώ, μέχρι πέρα η κουζίνα. Ήθελες να μαγειρέψεις μόνος σου, πήγαινες και μαγειρεύεις. Έπαιρνες και έτρωγες...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Είχε μια μεγάλη κουζίνα, είχε μια μεγάλη να πλένουμε τα πιάτα. Όπως είναι στο στρατό. Είχανε τέσσερις-πέντε κουζίνες, με πέντε βρύσες. Δηλαδή ήτανε στρατιωτικό...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Πήγαμε σε κάτι παράγκες, καθήσαμε δύο χρόνια εκεί και μετά πήγαμε σε ιδιόκτητο...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη).

---

⁶⁰Συγκεκριμένα για την εγκατάσταση και προσπάθεια ενσωμάτωσης των Τούρκων εργατών, βλέπε (Abadan-Unat:2011) και (Martin:2011).

Η ύπαρξη των χάρη, εξυπηρετούσε απόλυτα τους σκοπούς των εργοδοτών και των εργοδοτικών ενώσεων. Ναι μεν προσέφεραν στους εργάτες των εργοστασίων τους (με μηνιαίο μίσθωμα φυσικά), ένα βασικό κατάλυμα αναγκαίο για τη διαμονή τους, αλλά παράλληλα τους γλίτωνε από περιττά έξοδα. Οι στρατολογούμενοι εργάτες, βρισκόταν μέσα στο χώρο εργασίας τους και το ίδιο το εργοστάσιο, δεν χρειαζόταν να προβεί σε έξοδα που αφορούσαν την μετακίνησή τους.

Πολλοί από τους μετανάστες, έμειναν σε ιδιόκτητα σπίτια, γιατί είχαν ήδη εξασφαλιστεί οι προϋποθέσεις διαμονής τους εκεί, από τα συγγενικά τους πρόσωπα που εργαζόταν για χρόνια στις χώρες υποδοχής και έφεραν με τη διαδικασία της πρόσκλησης τους συζύγους και τα παιδιά τους.

...Ε(κομπιάζει), μείναμε σε ενοικιαζόμενα...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Είχε σπίτι νοικιασμένο ο άντρας μου και μπήκαμε κατευθείαν στο σπίτι...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Νοίκιασα ένα σπίτι εκεί, με την προϋπόθεση να πάω τη γυναίκα μου και ένα παιδί που είχα...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Είχε νοικιάσει ένα σπίτι, λόγω του ότι θα φέρει την οικογένεια. Πριν ζούσε με συναδέλφους, με παιδιά ελληνόπουλα...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο).

Όσον αφορά τους όρους εργασίας, όπως προαναφέραμε, ίσχυαν οι ατομικές συμβάσεις εργασίας, για περιορισμένη χρονική διάρκεια, συνήθως ενός έτους.

...Εκεί είχαμε συμβόλαιο για ένα χρόνο, αλλά έχω δουλέψει τρία χρόνια και μετά έχω φύγει...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), «Για ένα χρόνο. Τελείωνε το συμβόλαιο και ύστερα είχες το δικαίωμα να πας όπου ήθελες. Αλλά για ένα χρόνο δεν μπορούσες να πας πουθενά...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Πήγαμε εκεί, τελείωσα το συμβόλαιο, ένα χρόνο ήτανε, εκατσα 17 μήνες...(Χρήστος Χ.-Ελάτη) ...Στην αρχή για ένα χρόνο ήτανε. Ενώ στις άλλες φίρμες, δεν γίνεται συμβόλαιο...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη).⁶¹

Οι αρχές βέβαια επανεξέταζαν την κάθε περίπτωση ξεχωριστά και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες γινόταν η ανανέωση της άδειας παραμονής. Βασικό προαπαιτούμενο ήταν η παραμονή των ξένων εργατών στη χώρα, να συνδέεται άμεσα με την εργασία τους. Μετά την συνεχή παραμονή τριών ετών στη χώρα, ίσως δινόταν δικαίωμα για μεγαλύτερης διάρκειας άδειες παραμονής που κυμαινόταν από δυο έως τρία χρόνια. Ξεχωριστές-ειδικές άδειες παραμονής (συνήθως πέντε ετών), δίνονταν

---

⁶¹Στο Παράρτημα παρατίθεται η Σύμβαση εργασίας ενός Έλληνα εργάτη.

σε εργάτες που εργαζόντουσαν στις χώρες υποδοχής για πέντε συνεχόμενα έτη, που διέμεναν νόμιμα στη χώρα για οκτώ συνεχόμενα έτη, ή που είχαν παντρευτεί γηγενή πολίτη.⁶²

Χαρακτηριστικό του φαινομένου των *gastarbeiter*, ήταν ότι σε ένα τεράστιο ποσοστό, δεν είχαν σταθερή εργασία. Άλλαζαν πάρα πολλές δουλειές, λόγω της ελαστικότητας των εργασιακών τους όρων, της εύθραυστης παραμονής τους στις χώρες υποδοχής, την αβεβαιότητα της διαμονής τους, αλλά και της προσπάθειας εύρεσης μιας όσο το δυνατόν πιο αποδοτικής εργασίας.

...Σε *Strumpffabrik*. Κάλτσες δούλευα...(Ανατολή Σ.-Νεάπολη), ...Στην αρχή είχαμε πάει. δυο μήνες, σε ένα εργοστάσιο. Ήτανε σε τηλεοράσεις. Ήτανε πολύ φθηνό το μεροκάματο τότε. 1,60 μάρκα την ώρα και άλλαξα εργοστάσιο ύστερα...(Ανατολή Σ.-Νεάπολη), ...Στο ανθρακωρυχείο έχω δουλέψει τρία χρόνια και μετά έχω φύγει...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Την πρώτη φορά, όταν πήγα το 63' στη Γερμανία, μας πήραν από εκεί και μας πήγαν στο *Dusseldorf*. Έξω απ' το *Dusseldorf*. Στο *Neus*. Το ανθρακωρυχείο, λεγόταν *Sofia Jakona*...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Έφυγα και κατέβηκα στη *Στουτγκάρδη*. Κατέβηκα στη *Στουτγκάρδη* και δούλεψα άλλα δυο χρόνια εκεί, σε *δερματάδικο*...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Μετά ύστερα, αφού τελείωσαν τα αυτά, πήγα και στα *λαστιχάδικα*. Σε ένα δίπλα πάλι από εδώ που δούλευα. Πάντα κυνηγούσα τα λίγο περισσότερα χρήματα. Για να βγω...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Άλλαξα τρεις εργασίες εγώ, τρία αφεντικά...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Επειδή ήτανε ανθρακωρυχείο, δεν ήθελα να καθήσω. Βαριά δουλειά δεν ήταν, αλλά ήτανε η σκόνη...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Ε, σχετικά δουλεύαμε σε πολλές δουλειές...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη).

Παρατηρούμε λοιπόν μια συνεχή μετακίνηση των εργατών σε διάφορες εργασίες, ενώ πιο σπάνια, αλλά υπαρκτή, είναι η παραμονή στον ίδιο χώρο εργασίας.

...Η δουλειά η πρώτη, ήταν και η τελευταία στη Γερμανία. 16 χρόνια και μισο-17, δούλευα στην ίδια δουλειά. Σε εργοστάσιο που κάνει καλσόν γυναικεία. *Textil* λεγόταν...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...έντεκα χρόνια στη *SIEMENS*. Όχι, όχι. Δεν

---

⁶²Βλέπε: (Schmid:1983): *Gastarbeiter in West Germany and Switzerland: an Assessment of Host Society-Immigrant Relations*, Population Research and Policy Review 2, pp. 233-252.

αλλάξαμε. Έκλεισε το εργοστάσιο, μετά σταμάτησα και δεν ξαναπήγα δουλειά...(Αναστασία Χ-Ελάτη).

Σημαντικό κομμάτι της εργασίας για τους *gastarbeiter*, ήταν η ύπαρξη της νόρμας εργασίας (*akkord*), με την οποία προωθούνταν η εντατικοποίηση της εργασίας για την αύξηση της παραγωγής, ήταν αιτία προστριβών μεταξύ των εργατών, αλλά και αιτία πολλών εργατικών ατυχημάτων. Σε αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις, οι Έλληνες εργάτες, μας δίνουν την οπτική τους γύρω από αυτό το θέμα.

...Ε, αφού πήγαμε στην ξενιτιά, είπαμε να βγάλουμε περισσότερα χρήματα...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Βγάζαμε εμείς το *akkord*, δούλευα εγώ δυο-τρεις ώρες δυνατά, το έβγαζα. Κάθομαν ύστερα εκεί.(γέλια)...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Μας κατηγορούσαν γιατί εβγαζάμε το *akkord* νωρίς και καθόμασταν. Και αυτές ήξεραν το ωράριο τους...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Εμείς ήμασταν νευρικές. Κοιτάζαμε να τελειώνουμε. Εμείς και οι Τουρκάλες. Για να βγάλουμε πιο πολλά...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Εσείς θα φύγετε αύριο(λ. χ), ήρθατε για να δουλέψετε δυο, τρία, πέντε, δέκα χρόνια. Εμάς μας ρωτήσατε; Που ανεβάζετε συνέχεια το *akkord*;...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Τελειώναμε το *akkord* και καθόμασταν. Παράδειγμα ήταν πέντε η ώρα το πρωί να τελειώσουμε και τελειώναμε τρεις ή δυο και μετά καθόμασταν και πηγαίναμε στα αυτόματα και πίναμε μπίρες...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Ο Έλληνας βιάζονταν να μην τον πει ότι δεν δουλεύεις. Φοβούνταν μην τον διώξουν. Μην τον διώξουν. Και έγιναν και πολλά τέτοια...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).

Αρκετός λόγος, έγινε στα προηγούμενα κεφάλαια για τον αυστηρό έλεγχο και την τήρηση των κανόνων μέσα στα εργοστάσια. Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω μαρτυρίες.

... Ερχότανε αυτός με το ρολόι λοιπόν, εκεί στη μηχανή, ο *vorarbeiter*(προϊστάμενος). Ερχόταν εκεί στη μηχανή με το ρολόι και να δει πόσες σωλήνες κόβεις την ώρα για παράδειγμα...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ... Τι τσιγάρο; Τι λες ρε; Άσε που κάτω στα ανθρακωρυχείο, απαγορευόταν αυστηρά...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ... Ε, αργότερα, ήταν άλλοι που μετρούσαν το *akkord*. Χρονομετρούσαν το *akkord* που χρειάζεται...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη),

Στην ανάλυσή μας, θα αναφέρουμε και λίγα λόγια για την προσωπική ζωή των μεταναστών. Την καθημερινότητά τους, τις συνήθειες, τη διασκέδαση, τα μέρη που σύχναζαν. Όλες αυτές οι αναφορές, μας δίνουν μια σφαιρική εικόνα γύρω από τη ζωή του μετανάστη, καθώς αυτή δεν είναι μόνο η μετακίνηση και η εργασία του, αλλά και τα καθημερινά του βιώματα, η προσπάθεια για επιβίωση σε μια νέα πατρίδα.

...Ε, κάπου κάπου. Βγαίναμε...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Σε ελληνικά. Ναι. Ερχόταν από εδώ τραγουδισταί, ξέρω εγώ, κάπου κάπου σε σινεμά ελληνικό, έπαιζε έργα ελληνικά...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Εγώ βλέπεις, επειδή ήμανε λίγο νυκτόβιος, ξημέρωνα στα τούρκικα τα αυτά, τα μαγαζιά, δηλαδή τα καφενεία και αυτά. Επειδή παίζω χαρτιά, ξημέρωνα όλη τη νύχτα...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...ο γαμπρός μου ήταν μπουζουζής, χοροεσπερίδες(γέλια), όπου ταίριαζε πήγαινα...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...τις μύρες που ήπια εγώ στη Γερμανία, θα αγόραζα και άλλο σπίτι.(γέλια)...(Χρήστος Χ-Ελάτη), ...Είχε στην αρχή πολλά μπουζούκια εκεί πέρα, είχε τέτοια. Αλλά, μετά ύστερα εγώ κάπως αποκρυσταλλώθηκα, μεγάλωσε και η οικογένεια, είχα πολλές δουλειές, οικογενειακές υποχρεώσεις...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Πηγαίναμε ναι. Σινεμά, είχε πολύ ωραία σινεμά. Και έργα ελληνικά. Όπου ήθελες πήγαινες στα μαγαζιά, έβλεπες, έφευγες...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο).

Όσον αφορά το ωράριο και τις συνθήκες εργασίας, από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, εξάγουμε ότι για όλους τους εργαζομένους, είτε ήταν μετανάστες, είτε ήταν ντόπιοι, ίσχυε το οκτάωρο και βέβαια οι προκαθορισμένες άδειες.

...Πηγαίναμε στην πρώτη δουλειά με το ποδήλατο και δούλευα 8 ώρες...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...οκτάωρο. Μια βδομάδα πρωινή, μια βδομάδα απογευματινή...(Ανατολή Σ.-Νεάπολη), ...οκτάωρο. 06.00 η ώρα επιανάμε δουλειά, 15.00 τελειώναμε. 15.30 ήμασταν σπίτι...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Άδειες κανονικότατα...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Ε, πώς. Και άδειες παίρναμε. Μας έδιναν...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Ασφαλώς. Με άδειες ερχόμασταν...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Βέβαια. Κανονικά. 25 μέρες που δικαιούσαι...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη).

Σχετικά με τους μισθούς των Ελλήνων εργατών, προτιμήσαμε να κάνουμε μια ποιοτική ερώτηση στις συνεντεύξεις μας, που μας οδήγησε σε συμπεράσματα γύρω από την ικανοποίηση των Ελλήνων εργατών. Έτσι, δεν έχουμε ποσοτικά δεδομένα

για τους μισθούς, αλλά μια γενική εικόνα για το αν αυτοί ήταν ικανοποιητικοί και επαρκούσαν στους εργάτες για την κάλυψη των αναγκών τους.

*...Μια χαρά. Δουλεύαμε ακόρντ. Και παίρναμε καλά λεφτά. 800-900...(Ανατολή Σ.-Νεάπολη), ...Ε πως. Εκείνο τον καιρό μας ικανοποιούσε...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Ήταν περίπου 700 μάρκα αφορολόγητα. Και ήταν αφορολόγητα. Δεν περνούσαν πουθενά. Σε τίποτα. Πολύ ικανοποιημένος ήμουν⁶³...(Παναγιώτης Γ.-Ελάτη), ...Αρχές επαιρνώμε 700(μάρκα). Μετά ανάλογα με το *akkord*, με τα αυτά, 1.000, 1.100, 1.200. Ανάλογα...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Ε, ήμαν. Ήμαν, ήμαν ευχαριστημένος, γιατί εδώ τι θα έφτιαχνα; Πού; Εδώ έπρεπε να έχεις μέσο...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Ναι. Ήμαν...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Βέβαια. Στα παιδιά, επαιρνώμε επίδομα. Ε(κομπιάζει), τώρα η δεύτερη η κόρη μου που γεννήθηκε εκεί, τώρα αν πάει στο Βέλγιο, είναι σαν μόνιμος κάτοικος...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).*

3.4 Διαφορές μεταξύ των μεταναστών και σχέσεις με τους γηγενείς πληθυσμούς

Μέσα από την συγκεκριμένη θεματική ενότητα των συνεντεύξεων, προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε ζητήματα που αφορούν την ύπαρξη του όρου *gastarbeiter*, την ερμηνεία του και τη χρησιμοποίησή του στους μετανάστες. Μέσα από τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων, προσπαθούμε να μάθουμε το εάν και κατά πόσο ίσχυε ή τους επηρέασε η χρήση αυτού του όρου και εάν οδήγησε στο στιγματισμό τους, ή στην περιθωριοποίησή τους. Σημαντικές σε αυτήν την ενότητα, είναι και οι μαρτυρίες γύρω από τις σχέσεις μεταξύ των εργατών, μεταξύ των ίδιων των *gastarbeiter*, καθώς και η συμπεριφορά των γηγενών πληθυσμών απέναντί τους.

Αρχικά, το συμπέρασμα που βγάζουμε από την έρευνά μας, είναι ότι όλοι αναγνωρίζουν, έχουν ακούσει, ή έχουν προσωπική εμπειρία του όρου *gastarbeiter*. Όλοι οι συμμετέχοντες στο δείγμα μας, ήταν ανάμεσα σε αυτούς που οι γηγενείς αποκαλούσαν *gastarbeiter*, και ο καθένας με το δικό του τρόπο, αποτυπώνει την κατάσταση.

*...Δηλαδή ξένοι. Το ίδιο μας είχανε. Δηλαδή σαν ξένους. Όπως λέγανε εμάς *gastarbeiter*, έτσι το έλεγαν για όλους...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Ε,(κομπιάζει), το λέγανε, αλλά(παύση), δεν(κομπιάζει), μας πείραζε. Και τι μας πείραζε;...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Νομίζω ότι το λέει και μόνη της η λέξη. Μπορεί να μην ήταν και τίποτα.*

⁶³Στο Παράρτημα παρατίθεται η μισθοδοσία ενός Έλληνα εργάτη σε ανθρακωρυχείο της Γερμανίας.

Δηλαδή ξένοι εργαζόμενοι. Ο *gastarbeiter* δεν είναι ότι είχε βρισιά, ούτε τίποτα. Δηλαδή ξένος εργαζόμενος...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Ξένος είσαι. Σε λέει *gastarbeiter*. Έτσι το χουν. Όπως εμείς λέμε ξένος, αυτοί το χουν *gastarbeiter*. Ναι. Ναι. Πως. Ε(γέλια). Συνέχεια μας έλεγαν...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Ε(γέλια), καλά, πολλές φορές. Γκάστ(*Guest*), ξένος, σαν ξένος. Γκάστ. Τελείωσε. Γιατί δηλαδή λένε αυτούς(τους μετανάστες) και δεν λένε και το Γερμανό *gastarbeiter*; Όλους. Όπως λέμε *auslander*(ξένος). Γκάστ, δηλαδή, όλοι οι ξένοι δουλεύουν...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Το *gastarbeiter* δεν είναι βρισιά. Το *gastarbeiter*, είναι φιλοξενούμενος εργάτης. Το *gastarbeiter*, μόνοι μας, οι ίδιοι το έχουμε παρεξηγήσει αυτό Γιώργο...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη).

Παρατηρούμε λοιπόν, από τις απαντήσεις που πήραμε, πως οι Έλληνες εργάτες, αλλά και οι συνάδελφοι τους, είχαν συνηθίσει σε αυτήν την προσφώνηση και το θεωρούσαν ως φυσιολογική και αναμενόμενη αντίδραση από την πλευρά των ντόπιων εργατών και κατοίκων. Ποιες ήταν όμως οι σχέσεις μεταξύ των εργατών; Παίρνουμε τις εξής απαντήσεις:

...Ε, μια καλημέρα, που δουλεύαμε μαζί, είχαμε...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Καμιά φορά δεν μαλώσαμε. Αν σε πω ότι με πήγαιναν και σηκωτό στο σπίτι καμιά φορά, όταν ήμαν μεθυσμένοι, οι Τούρκοι με πήγαιναν στο σπίτι...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Ε, πως δεν κάναμε. Και Τουρκάλες, και τις Πορτογάλες, αφού δουλεύαμε μαζί...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Το ίδιο είναι. Το ίδιο είναι όλοι. Δεν έχουν τέτοια σειρά οι ξένοι εκεί πέρα. Το ίδιο είναι όλοι. Τελείωσε...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Δεν είχα πρόβλημα καθόλου εγώ. Κανένα...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Όχι. Με κανέναν. Μόνο οι Γερμανοί, μας έλεγαν να μην δουλεύουμε πολύ. Να δουλεύουμε με ρέγουλα. Αλλά εμείς δεν σταματούσαμε...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο), ...Ναι, ναι, ναι. Βέβαια. Και με τους Βέλγους, πηγαίναμε με τα παιδιά έξω, τα φέρναμε...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Βέβαια. Βέβαια. Με Ιταλούς. Είχα και γείτονες Ιταλούς. Οι Ιταλοί είναι πάρα πολύ καλοί. Στη γειτονιά, στη φιλία, είναι πάρα πολύ καλοί...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).

Αν και δημιουργήθηκαν εθνικές μειονότητες μέσα στο έδαφος των Δυτικοευρωπαϊκών κρατών, αλλά και μέσα στους ίδιους τους χώρους εργασίας, στην έρευνά μας, δεν παρατηρήσαμε ακραίες αντιδράσεις, φιλονικίες ή τσακωμούς μεταξύ των μεταναστών. Αντιθέτως μάλιστα, παρατηρούμε ότι οι μετανάστες ανέπτυξαν

πολύ καλές σχέσεις και φιλίες μεταξύ τους. Ένα κλασσικό παράδειγμα, είναι από έναν Έλληνα εργάτη, ο οποίος όντας μέλος στο συνδικάτο του, βοήθησε δυο Τούρκους συναδέλφους του να παραμείνουν στην εργασία τους.

...Και ακόμα είναι τρεις Τούρκοι εκεί πέρα. Άμα πάω εκεί, με κάνουν μετάνοιες. Ο Τούρκος δεν τους βοήθησε...(Χρήστος Χ.-Ελάτη).

Ενώ χαρακτηριστικές είναι και ακόμα τρεις μαρτυρίες:

...Εδώ ήταν Τούρκοι, που δεν έκαναν με Τούρκους παρέα. Και έκαναν με τους Έλληνες(γέλια)...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), *...Έρχονταν ο ψωμάς, με μεγάλη ευγένεια. Bonjour madame! Φτάνει που σε χαιρετούσε τόσο γλυκά!...*(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), *...Κοίταξε. Επειδή είπες υπήρχε ρατσισμός; Δεν υπήρχε καθόλου. Γιατί όταν μπαίναμε στα μαγαζιά τους, πήρες δεν πήρες, σε λέγανε χίλια ευχαριστώ. Που μπήκες μόνο στο μαγαζί τους ας πούμε. Και έλεγαν merci beaucoup madame!...* (Ευγενία Ι.-Σπάρτο).

Αντιθέτως, η συμπεριφορά των γηγενών απέναντι στους μετανάστες, δεν ήταν το ίδιο καλή. Παρατηρούμε φαινόμενα ρατσισμού και εχθρικότητας απέναντι στους μετανάστες. Για παράδειγμα:

...Λίγο τις Τουρκάλες δεν χώνευαν οι Γερμανοί, που είχαν τις μαντίλες και το ντύσιμό τους...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), *...Όχι δεν μαλώνουμε, αλλά δεν μας είχαν και σε καλό μάτι ας πούμε...*(Ανατολή Α.-Νεάπολη), *...Ε, λοιπόν και που στο διάολο τον βρήκαμε αυτόν, περνάει, auslander, σκατά ξένοι και λέω αυτόν από τα Τρίκαλα, κράτα την τσάντα. Τον ρίχνω δυο γροθιές και πάρτον κάτω...*(Χρήστος Χ.-Ελάτη).

Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία ενός Έλληνα μετανάστη, ο οποίος σχολιάζει τη συμπεριφορά των γηγενών(Γερμανών), σε σχέση με των υπολοίπων μεταναστών.

...Αλλά οι Γερμανοί ήτανε άλλοι χαρακτήρες. Πίνανε πολύ, έβλεπες πολλούς μεθυσμένους Γερμανούς. Δηλαδή, αυτός από τη δουλειά έφευγε με την τσάντα όπως ήτανε, μέχρι να βραδιάσει, το βράδυ ερχότανε στο σπίτι και οι περισσότεροι ήταν μεθυσμένοι.(γέλια). Αλλά να μας ενοχλήσουν, όχι...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).

3.5 Αξιολογικά στοιχεία

Στην πέμπτη θεματική ενότητα των συνεντεύξεων, αυτή των αξιολογικών στοιχείων, επιχειρούμε μέσα από τις ερωτήσεις μας, να πάρουμε πληροφορίες, οι οποίες θα μας δώσουν την εικόνα του μετανάστη, μέσα από μια λεπτομερή χρονική σχέση (παρελθόν-παρόν-μέλλον) (Ψημμένος;2013:252). Παράλληλα, κάνουμε έναν συσχετισμό της μετανάστευσης των ίδιων των συντευξιαζόμενων, με την μετανάστευση που είναι σε εξέλιξη από χώρες της Μέσης Ανατολής. Τέλος, μέσα από τις απαντήσεις που παίρνουμε, προσπαθούμε να καταλάβουμε αν η μετανάστευση ωφέλησε και με ποιον τρόπο τον κάθε έναν ξεχωριστά.

Για τους περισσότερους μετανάστες, όπως αναφέραμε και στην ανάλυση της δεύτερης ενότητας, η μετανάστευση ήταν μια ευκαιρία ζωής, μια ευκαιρία για κάτι καλύτερο από τις συνθήκες διαβίωσης στη χώρα προέλευσης. Πολλοί από τους μετανάστες, μας παρουσιάζουν αυτήν τους την εμπειρία με τα παρακάτω λόγια.

...Τώρα, τι να σου πω(κομπιάζει), καλύτερα είναι και έχουμε(παύση) και λέμε πως περάσαμε, πως κάναμε, πως ήμασταν...(Ανατολή Α.-Νεάπολη), ...Βεβαίως βοήθησε(η μετανάστευση), γιατί να μετανιώσω...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Αυτό που πρέπει να πω εκεί πέρα, είναι ότι η Γερμανία, αυτά που λένε, που βρίζουν τους Γερμανούς και τους κάνουν, για μένα μεγάλο λάθος...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη), ...Όχι. Στη Γερμανία δεν μετάνιωσα. Μετάνιωσα μόνο που έμεινα χρόνια και έμειναν τα παιδιά εκεί και έρχομαι μόναχη εδώ τώρα...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Ε, εμένα η Γερμανία, με βοήθησε να πούμε που έκανα τις οικονομίες μου, που τακτοποίησα και τα παιδιά μου, θα με πεις που τα 'χω λίγο μακριά, αλλά δεν ξέρω...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Πάρα πολύ ευχαριστημένος. Και η γυναίκα μου είναι δυο φορές πιο ευχαριστημένη από εμένα. Η γυναίκα μου είναι πάρα πολύ ευχαριστημένη...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη).

Όπως προαναφέραμε, δεν είναι μόνο οι περιπτώσεις όσων μεταναστών έμειναν στο εξωτερικό, αλλά και όσων επέστρεψαν

...Και είμαστε ευχαριστημένοι, γιατί τέσσερα παιδιά και εκεί που δεν είχε τίποτα, μπορεί να ζούσανε ανώτερα, καλύτερη ζωή τα παιδιά στο Βέλγιο, αλλά και εδώ δεν τα υστερήσαμε...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο) ...Αν δεν πηγαίναμε έξω, δεν θα ήμασταν τόσο καλά. Όχι...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη).

Πολλές φορές, αιτία επιστροφής για τους μετανάστες, δεν ήταν μόνο η οικογένεια, αλλά και οι εργασιακές συνθήκες, που δημιουργήσαν προβλήματα υγείας, όπως σε έναν μετανάστη σε ανθρακωρυχείο στην πόλη Σαρλερουά του Βελγίου, ο οποίος απαντάει ξεκάθαρα στην ερώτηση για το ποιος ήταν ο λόγος της επιστροφής του στην Ελλάδα.

...Η σκόνη. Για τη σκόνη και μόνο. Ναι. Από τη σκόνη μέσα. Και έτσι έφυγα και γύρισα στην Ελλάδα...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).

Όταν ρωτήσαμε τη γνώμη των μεταναστών για την κατάσταση στη χώρα και την αντιμετώπιση των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες, οι απαντήσεις που πήραμε ήταν διαφορετικές. Χαρακτηριστικά, παραθέτουμε τις εξής μαρτυρίες:

...Δεν τους έχουμε έτσι(παύση), ας πούμε με κακό μάτι, γιατί ζήσαμε και εμείς στην ξενιτιά και τα έχουμε περάσει...(Ανατολή Σ.-Νεάπολη), ...Ε τους βλέπουμε(κομπιάζει), επειδή ήμασταν και εμείς εργάτες, τους αντιμετωπίζουμε καλά. Το ίδιο...(Κυριάκος Σ.-Νεάπολη), ...Έρχονται για καλύτερα και αυτοί, όπως πήγαμε εμείς στη Γερμανία. Και αυτοί ένα κομμάτι ψομί να φάνε έρχονται...(Αναστασία Χ.-Ελάτη), ...Κρίμα τους βλέπω εγώ. Και αυτό που είπε ο Τσίπρας, εγώ το λέω δημόσια. Η θάλασσα δεν είναι τώρα. Είναι νεκροταφείο. Έρχονται, ξεκινάνε οι άνθρωποι και πνίγονται. Είναι άνθρωποι. Είναι ψυχές. Ψυχές...(Χρήστος Χ.-Ελάτη), ...Εγώ αυτό το πράγμα βλέπω στην Ελλάδα τώρα. Δεν μισώ τους ανθρώπους. Γιατί φεύγουν από εμφύλιο. Τον ζήσαμε εμείς τον Εμφύλιο. Πολύ καλά τον ζήσαμε και τους λυπόμαστε...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Ότι τους λυπάμαι, τους λυπάμαι. Γιατί είναι πολύ ταλαιπώροι. Βλέπεις και γυναίκες και παιδιά, γεννιούνται μέσα στα σαπιοκάραβα και λοιπά και τους εκμεταλλεύονται...(Βασίλης Ι.-Σπάρτο).

Αυτό που διαπιστώνουμε όμως, είναι ότι παρόλο που υπήρξαν μετανάστες οι ίδιοι, παρόλο που έζησαν μια κατάσταση μακριά από την πατρίδα τους, δεν ταυτίζονται με τους μετανάστες που έρχονται στην Ελλάδα, εκφράζοντας διαφορετικές απόψεις.

...Αν έρθουν όλα τα κράτη εδώ στην Ελλάδα, ούτε ψομί δεν θα μπορούσαμε να βρούμε να φάμε...(Ευγενία Ι.-Σπάρτο), ...Για αυτό οι άνθρωποι έρχονται, αλλά και εδώ δεν χωράνε. Είναι πολύς κόσμος. Πουθενά δεν χωράνε. Εάν δεν τους καλοδεχτεί η Ευρώπη, δεν χωράνε. Που να χωρέσουνε...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη), ...Η Ελλάδα δεν

μπορεί να, να.... Πάει για το διάλογο τώρα. Θα πάρει και ξένους;...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη).

Παρατηρούμε, από τις συνεντεύξεις μας, πως υπάρχουν διαφορετικές απόψεις μεταξύ των συνεντευξιαζόμενων για το συγκεκριμένο θέμα

...Εγώ ήμουν 99,9% σίγουρος, ότι θα πήγαινα για δουλειά και σίγουρος ότι θα έφτανα. Αυτοί δεν ξέρουν αν θα φτάσουν ζωντανοί εδώ. Γι' αυτό θα πρέπει να τους βάλουμε λίγο στην αγκαλιά και να τους ζεστάνουμε τους ανθρώπους...(Ευάγγελος Κ.-Ελάτη).

...Ε τώρα εκεί, μπορεί να μην φτάνει και τόσο πολύ. Είναι(παύση), οι ανάγκες είναι διαφορετικές. Άλλο να έρχονται για δουλειά και άλλο να(παύση). Ε τώρα εκεί δεν φτάνει το μυαλό μου εκεί πέρα να μπορώ να καταλάβω. Εκείνοι γιατί έρχονται; Ούτε οι αυτοί έρχονται για να ζήσουν στην Ελλάδα όμως...(Παναγιώτης Τ.-Ελάτη).

Διαπιστώνουμε μέσα από τις απαντήσεις που πήραμε, πως οι συνεντευξιαζόμενοι στην έρευνά μας, μας δίνουν μια άλλη διάσταση, πιο ανθρωπιστική σε ότι έχει να κάνει με τους σημερινούς μετανάστες. Βέβαια, όλοι αναγνωρίζουν πως υπάρχει ανάγκη για εξεύρεση λύσης αυτής της κατάστασης και επιθυμούν για αυτούς τους ανθρώπους, ότι και για τους εαυτούς τους, μια εργασία, μια στέγη.

Αναγνωρίζουμε, πως υπάρχουν διαφορές μεταξύ των δυο καταστάσεων. Στη σημερινή εποχή, έχουμε τη διαμόρφωση ενός νέου συστήματος που δεν δέχεται τους μετανάστες, χαρακτηρίζοντάς τους λαθραίους και παράνομους. Από την άλλη όμως, διαπιστώνουμε πως η μετακίνηση αυτή και η μεταναστευτική ροή, γίνεται στην ίδια λογική. Ναι μεν οι συνθήκες στις χώρες προέλευσης είναι διαφορετικές από ότι ήταν στις χώρες αποστολής (60'-70'), αλλά η ανάγκη παραμένει η ίδια.

Η επιθυμία των ανθρώπων για ένα καλύτερο αύριο. Η ελπίδα για μια καλύτερη ζωή. Η εξεύρεση ενός συστήματος εργασίας και κοινωνικής πρόνοιας. Η ανάγκη για τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών και της επιθυμίας για υγεία, μόρφωση και κοινωνικά δικαιώματα.

Συμπεράσματα

Μέσα από την εργασία μας, εξετάσαμε το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών. Το σύστημα μετανάστευσης και εργασίας, το οποίο εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην κεντρική και δυτική Ευρώπη στις δεκαετίες 50'-70'. Προσπαθήσαμε μέσα από τη βιβλιογραφία, να εντάξουμε το *guest worker system* στις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Κάναμε μια ιστορική αναδρομή, μέσα από την οποία αναδειξουμε τα αίτια εφαρμογής αυτού του συστήματος και στην Ευρώπη. Μέσα από ιστορικά παραδείγματα, είδαμε αναφορές που σχετίζονται με παρόμοια συστήματα μετανάστευσης και εργασίας και συνδέονται με την προσωρινή ή εποχική εργασία.

Στο θεωρητικό μας προβληματισμό, αναλύσαμε γιατί το φαινόμενο των φιλοξενούμενων εργατών αποτελεί κοινωνιολογικό πρόβλημα ακόμα και σήμερα. Προσπαθήσαμε να κάνουμε μια χρονική σύνδεση μεταξύ παρελθόντος-παρόντος και μέλλοντος, τονίζοντας τα μοναδικά του χαρακτηριστικά. Επιχειρήσαμε να αναδειξουμε τα χαρακτηριστικά αυτού του θεωρητικού προβλήματος και να τα εντάξουμε στο σήμερα. Στα προβλήματα της σημερινής κοινωνίας και τους όρους και τις συνθήκες της αγοράς εργασίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αυτό της έρευνας, αναδεικνύουμε το βίωμα του *gastarbeiter*. Παραθέτουμε στο κομμάτι των συνεντεύξεων, ιστορίες ζωής των μεταναστών-εργατών. Μέσα από τις απαντήσεις, κάνουμε μια αναλυτική αναφορά σε όλο το ταξίδι ενός μετανάστη, στην εργασία του, στις κοινωνικές του σχέσεις, στο σήμερα. Παραθέτουμε αυτούσιες τις μαρτυρίες μέσα από τις συνεντεύξεις, κάνοντας παράλληλα σύνδεση και ανάλυση των όσων είδαμε και στη βιβλιογραφία.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε πως το *guest worker system*, καθιέρωσε νέα δεδομένα για τη μετανάστευση και την αγορά εργασίας στην Ευρώπη. Οι ρίζες αυτού του φαινομένου, όπως προαναφέραμε, είναι στο φορντικό μοντέλο. Ο διεθνής καταμερισμός της εργασίας και η συνεχώς αυξανόμενη παραγωγή είναι τα χαρακτηριστικά που επέδρασαν και στο σύστημα των *gastarbeiter*. Οι βιομηχανικές μονάδες, λειτουργούσαν στα πρότυπα του φορντικού μοντέλου οργάνωσης και λειτουργίας της βιομηχανίας.

Το μοντέλο αυτό, απαιτούσε αυξημένη παραγωγή, φθηνό εργατικό δυναμικό και αυστηρή οργάνωση και πειθαρχία μέσα στους εργασιακούς χώρους. Όλα αυτά, είναι χαρακτηριστικά που συναντάμε στον τρόπο με τον οποίο ο *Ford*, διαμόρφωσε

και οργάνωσε τη γραμμή παραγωγής και οργάνωσης της εργασίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις Η.Π.Α. Μέσα σε όλα αυτά όμως, θα έπρεπε να βρεθεί η κατάλληλη ομάδα που θα τα εφαρμόσει. Όπως λοιπόν και στις Η.Π.Α., η λύση βρέθηκε από ένα μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό.

Οι μετανάστες-εργάτες του μεσογειακού νότου, εισήχθησαν μαζικά στις αναπτυσσόμενες βιομηχανικές μονάδες των δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Αποτελέσαν τον καταλύτη για την αύξηση της παραγωγής και ταυτόχρονα του κέρδους των εργοδοτών, με αντάλλαγμα τη μισθωτή εργασία. Το σύστημα αυτό, επιχείρησε να εντάξει στη βιομηχανική παραγωγή ανειδίκευτους και ημι-ειδικευμένους εργάτες, οι οποίοι δεν θα είχαν κάποια επαγγελματική ανέλιξη, ούτε τα στοιχειώδη κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα.

Εδώ συναντάμε και ορισμένα από τα μοναδικά χαρακτηριστικά του *guest worker system*, όπως ο διαχωρισμός του εργάτη από την οικογένειά του, η προσωρινότητα άδειας εργασίας και παραμονής, καθώς και ο τρόπος οργάνωσης και εκτέλεσης του εγχειρήματος (επιλογή, ιατρικές εξετάσεις). Μέσα από τη είσοδο ενός φθηνού εργατικού δυναμικού, επετεύχθη ο διαχωρισμός του εργάτη από την οικογένειά του. Η αποκοπή του από τα κοινωνικά δίκτυα που είχε διαμορφώσει. Η ένταξη του σε ένα νέο κόσμο και σε ένα νέο τρόπο ζωής. Από τις αγροτικές εργασίες, στις βιομηχανικές μονάδες. Από την ύπαιθρο και την αγροτική ζωή, στις μεγαλουπόλεις και τον αστικό τρόπο ζωής.

Η είσοδος ενός φθηνού μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, δεν πέτυχε μόνο τη διάσπαση και τον διαχωρισμό του εργάτη από την οικογένειά του. Σκοπός του εγχειρήματος, ήταν και η διάσπαση μέσα στην ίδια την εργασία. Ο διαχωρισμός μεταξύ των εργατών. Η δημιουργία ενός ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού και όχι μόνο. Η είσοδος των μεταναστών, θα επέτρεπε στους γηγενείς και τους εργοδότες, να διαχωρίσουν τις εργασίες σε υψηλών και χαμηλών προσόντων. Οι μετανάστες, ορμώμενοι από την ανάγκη της επιβίωσης, θα αναλάμβαναν επαγγέλματα σχετικά με την καθαριότητα, τις υπηρεσίες και γενικά όλα όσα αποκαλούμε «βρώμικα επαγγέλματα».

Η μεθόδευση αυτή, έπαιξε σημαντικό ρόλο τότε και παίζει ακόμα και σήμερα. Αυτή είναι και μια αιτία που εξετάζουμε το σύστημα αυτό. Μέσα από την είσοδο ενός φθηνού εργατικού δυναμικού, επιτυγχάνεται η υποβάθμιση της εργασίας. Αυτός

είναι και ένας μοχλός πίεσης των εργοδοτών, ώστε να μπορούν να κρατούν χαμηλά τους μισθούς και τις αξιώσεις των εργατών.

Οι μετανάστες, χρησιμοποιήθηκαν ως ρεζέρβα χαμηλού κοινωνικού κύρους. Η διαμονή τους, έγινε σε υποβαθμισμένες κατοικίες χαμηλού κόστους. Η εκπαίδευση των μεταναστών, μετέπειτα με διαφορετικούς όρους και με πολλές δυσκολίες. Όλα αυτά, ενίσχυαν το διαχωρισμό μεταξύ γηγενών και μεταναστών και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην περιθωριοποίηση και το στιγματισμό αυτών των ομάδων.

Η ύπαρξη αυτών των κοινωνικών ομάδων μέσα στην εργασία και την κοινωνία, έπαιξε σημαντικό ρόλο για τον τρόπο με τον οποίο προωθούνταν ο καταμερισμός της εργασίας και οι φυλετικές διαφορές. Μέσα από τις συνεντεύξεις μας, είδαμε όλα όσα προαναφέραμε, μέσα από ερωτήσεις σχετικές με την εργασία και τις σχέσεις μεταξύ γηγενών και μεταναστών.

Όπως τονίσαμε και στην ιστορική μας αναδρομή, το *guest worker system*, απέτυχε όσον αφορά την επιδίωξη του επαναπατρισμού των φιλοξενούμενων εργατών. Όπως διαπίστωσαν αργότερα οι εργοδότες και οι κυβερνήσεις, ένα συνεχόμενο *rotation*, δεν θα τους ωφελούσε οικονομικά. Όπως είδαμε και μέσα από το ερευνητικό μας κομμάτι, πολλοί από τους *gastarbeiter*, κατάφεραν να αποκτήσουν ένα πιο μόνιμο χαρακτήρα παραμονής τους στις χώρες υποδοχής και εν τέλει να παραμείνουν σε αυτές.

Δεν απέτυχε όμως το *guest worker system* στις επιδιώξεις που αναφέραμε παραπάνω. Στην αύξηση της παραγωγής, στη μείωση του κόστους της, στην αναπαραγωγή ενός φθηνού εργατικού δυναμικού, στο διαχωρισμό της εργασίας. Μέσα από τη μελέτη του φαινομένου των *gastarbeiter*, μαθαίνουμε πολλά για τη μετανάστευση και τις συνθήκες στην αγορά εργασίας. Είναι ένα παράδειγμα από το παρελθόν, το οποίο συναντάμε και στη σημερινή εποχή και μπορεί να μας παραδειγματίσει στο μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αθανασιάδης Η.(επιμέλεια):[Ολιβιέ Μ.]:(2008): *Η Ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων*, Τόπος, Αθήνα

Άλεν Τ. (2004): *Η νεωτερικότητα σήμερα*, Σαββάλας, Αθήνα

Βεντούρα Λ. (1999): *Έλληνες Μετανάστες στο Βέλγιο*, Νεφέλη, Αθήνα

Κασιμάτη Κ. (1992): *Πόντιοι Μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση-Κοινωνική και Οικονομική τους ένταξη*, Γ.Γ. Απόδημου Ελληνισμού-ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Αθήνα

Κασιμάτη Κ. (2001): *Δομές και Ροές-Το φαινόμενο της Κοινωνικής και Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Gutenberg, Αθήνα

Μαντζουράνης Γ. (1974): *Έλληνες εργάτες στη Γερμανία*, Gutenberg, Αθήνα

Μαντζουράνης Γ. (1977): *Μας λένε γκασταρμπάιτερ*, Θεμέλιο, Αθήνα

Μουσούρου Λ. (1991): *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*, Gutenberg, Αθήνα

Μουσούρου Λ. (2000): *Από τους Γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σένγκεν*, Gutenberg, Αθήνα

Μπάγκαβος Χ., Παπαδοπούλου Δ. (2003): *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα

Μωυσίδης Α., Παπαδοπούλου Δ. (2011): *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα-Εργασία, εκπαίδευση, ταυτότητες*, Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Ξυπολυτάς Ν. (2013): *Εσωτερική οικιακή εργασία-Η συμβολή της οικογένειας και των σχέσεων αλληλεγγύης στην αναπαραγωγή της εργασίας*, Παπαζήσης, Αθήνα

Πλάμμερ Κ. (2000): *Τεκμήρια Ζωής-Εισαγωγή στα Προβλήματα και τη Βιβλιογραφία μιας Ανθρωπιστικής Μεθόδου*, Gutenberg, Αθήνα

Πουλοπούλου Ε. (2007): *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Παπαζήσης, Αθήνα

Φούσκας Θ. (2012): “Κοινότητες” Μεταναστών και Εργασιακή Αντιπροσώπηση-Οι Επιπτώσεις της Χαμηλού Κύρους Εργασίας Πέντε Μεταναστευτικών Ομάδων στη Συμμετοχή στους Εργασιακούς Συλλόγους τους, Παπαζήσης, Αθήνα

Χαντζαρούλα Π. (2012): Σμιλεύοντας την υποταγή-Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, Παπαζήσης, Αθήνα

Ψημμένος Ι. (2004): Μετανάστευση από τα Βαλκάνια-Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα, Παπαζήσης, Αθήνα

Ψημμένος Ι. (1999): Μετανάστευση και εργασία στην Ευρώπη: η δημιουργία νέων κοινωνικών χώρων, Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής, Αθήνα

Ψημμένος Ι.(επιμέλεια):[2013]: Εργασία και κοινωνικές ανισότητες-Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό, Αλεξάνδρεια, Αθήνα

Ξενόγλωσση

Abadan-Unat N. (2011): *Turks in Europe- From Guest Worker to Transnational Citizen*, Berghahn Books, New York

Alston L. and Ferrie J. (1997): *Southern Paternalism and the American Welfare State Economics, Politics and Institutions in the South 1865-1965*, Chambridge University Press, Chambridge

Anthias F. and Lazaridis G. (2000): *Gender and migration in southern Europe- Women on the move*, Berg, Oxford

Berger J. and Mohr J. (1975): *A Seventh Man*, Penguin Books, London

Beynon H. (1975): *Working for Ford*, EP Publishing, Wakefield

Billstein R., Fings K., Kugler A. and Levis N. (2000): *Working For The Enemy-Ford, General Motors and Forced Labor in Germany during the Second World War*, Berghahn Books, New York

Braverman H. (1974): *Labor and Monopoly Capital-The Degradation of Work in the Twentieth Century*, Monthly Review Press, New York

Burawoy M. and Skocpol T. (1982): *Marxist Inquiries-Studies of Labor, Class, and States*, The University of Chicago Press, Chicago

- Castells M. (1977): *The urban question*, Edward Arnold Publishers, London
- Castles S. and Kosack G. (1985): *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Oxford University Press, London
- Castles S., Booth H. and Wallace T. (1984): *Here for Good-Western Europe's New Ethnic Minorities*, Pluto Press, London
- Castles S. and Miller M. (2009): *The Age of Migration*, The Guilford Press, London
- Chin R. (2007): *The Guest Worker Question in Postwar Germany*, Chambridge University Press, New York
- Cohen R. (1988): *The New Helots-Migrants in the Intrnational Division of Labour*, Gower, Aldershot
- Cornelius W., Martin P., and Hollifield J. (1994): *Controlling Immigration-A Global Perspective*, Stanford University Press, California
- Dennis N., Henriques F., Slaughter C. (1969): *Coal is our Life-An Analysis of a Yorkshire mining community*, Tavistock Publications, London
- Eldridge J.T. (1972): *Max Weber: The Interpretation of Social Reality*, Nelson's University, Exeter
- Engels F. (2012): *The Condition of the Working-Class in England in 1844*, Lightning Source, Milton Keynes
- Goffman E. (1990): *Stigma-Notes on the Management of Spoiled Identity*, Penguin Books, St. Ives
- Herbert U. (1990): *A History of Foreign Labor in Germany:1880-1980*, The University of Michigan Press, New York
- Jordan B. (1996): *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Polity Press, Chambridge
- Mandel E. (1978): *Late Capitalism*, Verso, London

- Martin P. (1991): *The unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe-with special reference to the Federal Republic of Germany*, International Labour Organisation, Geneva
- Martin P., Abella M. and Kuptsch C. (2006): *Managing Labor Migration in the Twenty-first Century*, Yale University Press, New Heaven and London
- Morris L. (2009): *Dangerous Classes-The Underclass and Social Citizenship*, Routledge, London
- Morrison K. (1995): *Marx, Durkheim, Weber-Formations of Modern Social Thought*, SAGE Publications, London
- Newby H. (1977): *The Deferential Worker-A Study of Farm Workers in East Anglia*, Penguin Books, London
- Nichols T. and Armstrong P. (1976): *Workers Divided-A Study in Shopfloor politics*, Fontana Press, Glasgow
- Nichols T. and Beynon H. (1977): *Living with Capitalism-Class Relations and the Modern Factory*, Routledge and Kegan Paul, London
- Nichols T. (1980): *Capital and Labour-Studies in the Capitalist Labour Process*, Fontana Paperbacks, Glasgow
- Rogers R. (1985): *Guests come to Stay-The Effects of European Labor Migration on Sending and Receiving Countries*, Westview Press, London
- Runciman W.C. (1978): *Weber: Selections in Translation*, Chambridge University Press, Edinburgh
- Sayad A. (2004): *The Suffering of the Immigrant*, Polity Press, Chambridge
- Spellman W.M. (2008): *Uncertain Identity-International Migration since 1945*, Reaktion Books, London
- Thomas W. and Znaniecki F. (1996): *The Polish Peasant in Europe and America-A Classic Work in Immigration History*, University of Illinois Press, Chicago
- Veblen T. (1994): *The Theory of the Leisure Class*, Dover Publications, New York

Weber M. (1996): *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Roxbury Publishing, Los Angeles

Διαδικτυακή

Castles S. (2006): *Guestworkers in Europe: A Resurrection?-International Migration Review*, Vol. 40, No. 4, pp. 741-766

Deutsche Welle (2011): *Turkish guest workers transformed German Society*, DW.COM pp. 1-3.

Koontz C., Review of Chin R. (2008): *The Guest Worker Question in Postwar Germany*, H-German, H-Net Reviews, pp. 1-3

Martin P. and Miller M. (1980): *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 33, No. 3, April, pp. 315-330

Schmid C. (1983): *Gastarbeiter in West Germany and Switzerland: an Assessment of Host Society-Immigrant Relations*, Population Research and Policy Review 2, pp. 233-252

Welcome to Germany.info (2003): *History of the Guest Workers-Immigration of Foreign Workers*, German Missions in the United States, pp. 1-4

Παράρτημα

Το λεξικό των *gastarbeiter*

1) *Gastarbeiter* (γκασταρμπάιτερ) ή *guest worker* (γκέστ γουόρκερ)

Ο φιλοξενούμενος εργάτης. Μετανάστης που φιλοξενείται προσωρινά για εργασία στις χώρες υποδοχής. Στα γερμανικά η πρώτη έννοια. Στα αγγλικά η δεύτερη.

2) *Akkord* (ακόρντ)

Η νόρμα εργασίας. Το ύψος της εργασίας σε συνάρτηση με την παραγωγή. Απόδοση συγκεκριμένης δουλειάς σε συγκεκριμένο χρόνο εργασίας.

-*Gruppen Akkord* (γκρούπεν ακόρντ)

Ομαδικό ακόρντ. Καθορίζονταν από τις εταιρίες. Ομαδική συμφωνία-σύμβαση με τους εργαζομένους για κάποιο συγκεκριμένο όριο παραγωγής εργασίας μέσα σε κάποιο χρονικό διάστημα.

-*Einzel Akkord* (άϊνζελ ακόρντ)

Ατομικό ακόρντ. Ατομική απόδοση εργάτη και αντίστοιχη αμοιβή.

3) *Heim* (χάϊμ)

Σπίτια-παράγκες. Τα κοινόβια των εργοστασίων στα οποία υποχρεούνταν να διαμένουν οι φιλοξενούμενοι εργάτες(αρχικά), έναντι αντιτίμου.

4) *Kurzarbeit* (κουρτσαρμπάϊτ)

Μειωμένο ωράριο από πολλά εργοστάσια. Μόνο με βάρδιες, κυρίως νυχτερινές, οι οποίες καλυπτόταν από τους μετανάστες.

5) *Abteilung* (αμπτάϊλουγκ)

Τμήμα με μηχανές στο εργοστάσιο. Η γραμμή παραγωγής, χωρισμένη σε τμήματα (Φορντικά πρότυπα αναπαραγωγής της εργασίας).

6) *Vorarbeiter* (φοραρμπάιτερ)-*Meister* (μάϊστερ)

Προϊστάμενος μέσα στο εργοστάσιο. Υπεύθυνος για τον έλεγχο της εργασίας. Επιβλέποντες της εργασίας των *gastarbeiter* μέσα στα εργοστάσια.

7) *Unfall* (ουνφάλ)

Εργατικό ατύχημα. Αν κάποιος εργάτης τραυματιζόταν εν ώρα εργασίας, έβγαινε ουνφάλ και ακατάλληλος για εργασία. Δεν μπορούσε να εργαστεί για κάποιο διάστημα.

Η διμερής συμφωνία (*Bilateral Agreement*) μεταξύ Δυτικής Γερμανίας και Ελλάδας.

Πρόλογος στη

ΣΥΜΦΩΝΙΑ

μεταξύ Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος και της Κυβερνήσεως της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας

Περί μεσολαβήσεως

Προς τοποθέτησιν Ελλήνων εργαζομένων εις την Ομοσπονδιακήν Δημοκρατίαν της Γερμανίας

Η Κυβέρνησις του Βασιλείου της Ελλάδος και η Κυβέρνησις της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, αγόμεναι εκ της επιθυμίας όπως συσφίξουν και προαγάγουν τας σχέσεις μεταξύ των Λαών αυτών εν τω πνεύματι της Ευρωπαϊκής αλληλεγγύης επ' ωφελεία αμφοτέρων των μερών και όπως στερεώσουν τους μεταξύ αυτών υφισταμένους δεσμούς φιλίας, εν τη προσπάθεια επιτεύξεως υψηλού επιπέδου απασχολήσεως και πλήρους εκμεταλλεύσεως των δυνατοτήτων της παραγωγής, εν τη πεποιθήσει ότι αι προσπάθειαι αυταί εξυπηρετούν τα κοινά συμφέροντα των λαών αυτών και προάγουν την οικονομικήν και κοινωνικήν πρόοδο αυτών, προήλθαν εις την συνομολόγησιν της ακόλουθου συμφωνίας περί επιλογής και μεσολαβήσεως προς τοποθέτησιν Ελλήνων εργαζομένων εις την Ομοσπονδιακήν Δημοκρατίαν της Γερμανίας.

30 Μαρτίου 1960

Οδηγός Συνέντευξης (Gastarbeiter)

1^η Ενότητα: Δημογραφικά χαρακτηριστικά.

1. Ποιο είναι το όνομά σας;
2. Θα ήθελα να μου πείτε πότε και πού γεννηθήκατε.
3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση; Ήσασταν παντρεμένος όταν φύγατε για τη Γερμανία;
4. Πόσα χρόνια έχετε πάει σχολείο;
5. Πριν φύγετε από τη χώρα, τι δουλειά κάνετε και πόσα λεφτά βγάζατε?

2^η Ενότητα: Ιστορικό της Μετανάστευσης.

6. Γιατί αποφασίσατε να φύγετε από την Ελλάδα; Αφού δουλεύατε και εδώ.
7. Η οικογένεια σας τι σας είπε; Πως αντέδρασε που θα φεύγατε; Με ποιους το συζητήσατε πριν το αποφασίσετε;
8. Γιατί επιλέξατε τη Γερμανία και όχι κάποια άλλη μεγάλη χώρα; Είχατε κάποιο γνωστό εκεί; Τι ξέρατε για τη Γερμανία πριν πάτε εκεί;
9. Για να φύγετε χρειάστηκαν κάποια χαρτιά; Κάνατε και ιατρικές εξετάσεις για να μπορέσετε να φύγετε; Τα χαρτιά ποιος τα έφτιαξε; Ποιος σας βοήθησε;
10. Τότε φύγατε μόνος σας ή με συγγενείς, φίλους ή συγχωριανούς; Φύγατε με κάποιον που ήδη γνωρίζατε;
11. Με ποιο τρόπο φύγατε; Πως ταξιδέψατε; Ποιος το οργάνωσε το ταξίδι; Πόσο καιρό κράτησε; Είχε στάσεις και σε άλλες πόλεις;
12. Αφού είχατε κάνει τα χαρτιά και ήταν να φύγετε, ξέρατε από πριν σε ποια πόλη θα πάτε και τι δουλειά θα κάνετε;
13. Όταν πήρατε την απόφαση να φύγετε, πόσο καιρό υπολογίζατε να κάτσετε στη Γερμανία;

3^η Ενότητα: Εργασία και καθημερινότητα στη χώρα υποδοχής.

14. Φτάνοντας τελικά στη Γερμανία. Σε ποια πόλη πήγατε, πως ήταν αυτή η πόλη;
15. Σας έβαλαν σε σπίτια κατευθείαν; Τι σπίτια ήταν αυτά; Πως ήταν εκεί που μένατε;
16. Είχε και άλλους εργάτες; Είχε μετανάστες σαν και εσάς ή και ντόπιους; Είχε οικογένειες;
17. Με αυτούς που έφυγες από την Ελλάδα ήσασταν μαζί ή χωριστήκατε; Βρήκατε εκεί κανέναν γνωστό;
18. Σε ποιο εργοστάσιο δουλεύατε; Τι δουλειά κάνατε εκεί; Την είχατε ξανακάνει ή την μάθατε εκεί;
19. Γιατί δεν προσπαθήσατε να κάνετε τη δουλειά που ξέρατε από εδώ;
20. Τα σπίτια ήταν κοντά στο εργοστάσιο; Πως πηγαίνατε εκεί; Ποιος πλήρωνε τη μετακίνηση αν υπήρχε; Πόση ώρα κάνατε να πάτε και να γυρίσετε από τη δουλειά;

21. Πόσες ώρες την ημέρα δουλεύατε; Πόσες μέρες την εβδομάδα; Με βάρδιες; Πως ήταν η δουλειά;
22. Στο εργοστάσιο ήταν όλοι μετανάστες; Ποιοι δούλευαν μέσα μαζί σας;
23. Στο πόστο το δικό σας είχε και ντόπιους; Τι δουλειές κάνανε οι ντόπιοι και τι δουλειές κάνατε εσείς μέσα στο ίδιο το εργοστάσιο;
24. Εσείς τη γλώσσα την ξέρατε; Τα γερμανικά τα μιλάγατε από πριν ή αρχίσατε σιγά σιγά μέσα από τη δουλειά να τα μαθαίνετε;
25. Αυτό σας δυσκόλεψε; Πως μιλούσατε με τους άλλους; Και με τους Γερμανούς αλλά και με τους άλλους μετανάστες.
26. Υπήρχε διερμηνέας; Αν ναι, ήταν Έλληνας;
27. Αυτόν τον πλήρωνε η Γερμανία; Ή του δίνετε και εσείς τίποτα για να βοηθήσει;
28. Άδεια είχατε καθόλου; Σας έδιναν; Πόσες μέρες άδεια μπορούσατε να έχετε;
29. Είχατε έρθει ποτέ Ελλάδα στην άδειά σας; (πόσες φορές, κάθε πότε;). Είχαν έρθει και οι δικοί σας να σας δούνε ποτέ;
30. Ελεύθερο χρόνο γενικά μετά τη δουλειά είχατε; Κάνατε παρέες; Βγαίνατε;
31. Αν ναι με ποιους κάνατε παρέες; Ήταν συνάδελφοι από το εργοστάσιο ή γείτονες από τα χάρμ; Έλληνες ή και άλλοι;
32. Που πηγαίνατε; Φτάνανε τα λεφτά για να βγείτε έξω;
33. Τι μισθό παίρνατε; Πως πληρωνόσασταν και κάθε πότε; Πως διαχειριζόσασταν τα λεφτά; Τι ξοδεύατε, τι κρατάγατε για εσάς και τι στέλνατε;

4^η Ενότητα: Διαφορές μεταξύ μεταναστών.

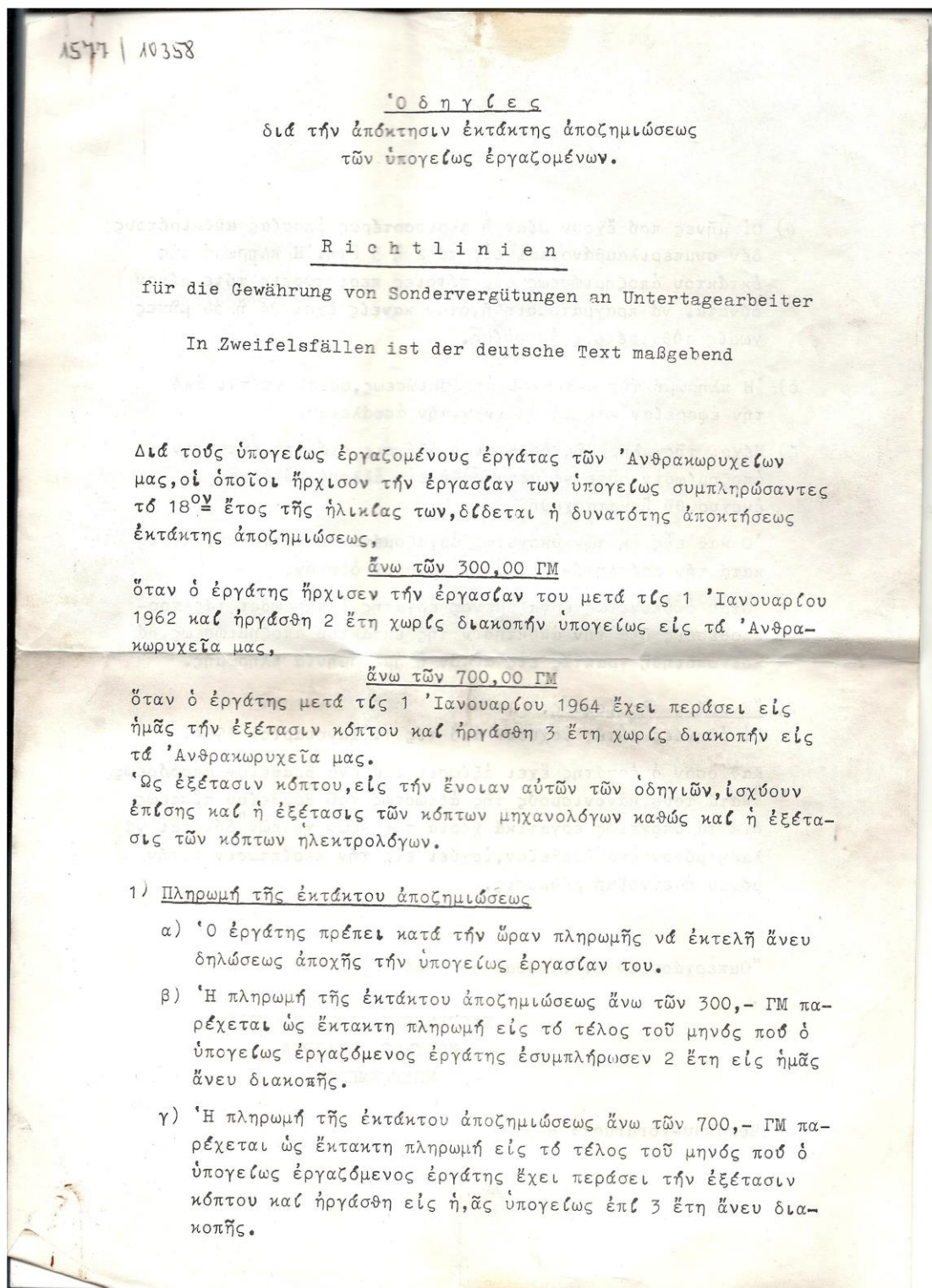
34. Οι άλλοι μετανάστες, είχαν έρθει και αυτοί με συμβόλαιο από τη χώρα τους;
35. Οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν μια λέξη, «γκασταρμπάιτερ», την ξέρατε, την έχετε ακούσει; Τι σήμαινε αυτό; Ποιοι ήταν οι «γκασταρμπάιτερ»; Μόνο οι Έλληνες ή και οι υπόλοιποι μετανάστες;
36. Ποια ήταν η διαφορά των γκασταρμπάιτερ με τους άλλους εργάτες;
37. Ποια ήταν η διαφορά των γκασταρμπάιτερ με τους άλλους μετανάστες;
38. Οι σχέσεις σας με τους άλλους εργάτες ήταν καλές; Κάνατε παρέες με όλους;
39. Είχατε ποτέ παράπονο από κανένα; Σας πείραξε κανένας στο χώρο εργασίας σας; Είτε γηγενής, είτε άλλος εργάτης;
40. Αυτό με τους «γκασταρμπάιτερ» πως το καταλαβαίνατε; Πως το έλεγαν αυτοί που το έλεγαν; Ήθελαν να σας πειράξουν και σας έλεγαν έτσι; Εσάς σας πείραζε; Νιώθατε ξένοι, ξεκομμένοι από τους υπόλοιπους;
41. Οι άλλοι μετανάστες είτε με συμβόλαιο είτε όχι έπαιρναν τους ίδιους μισθούς; Τους ίδιους έπαιρναν και οι ντόπιοι;
42. Οι Γερμανοί σας κατηγορούσαν ότι ανεβάζατε το ακόρντ. Τι είναι το ακόρντ; Γιατί το λέγανε αυτό; Ισχύει;

5^η Ενότητα: Αξιολογικά Στοιχεία.

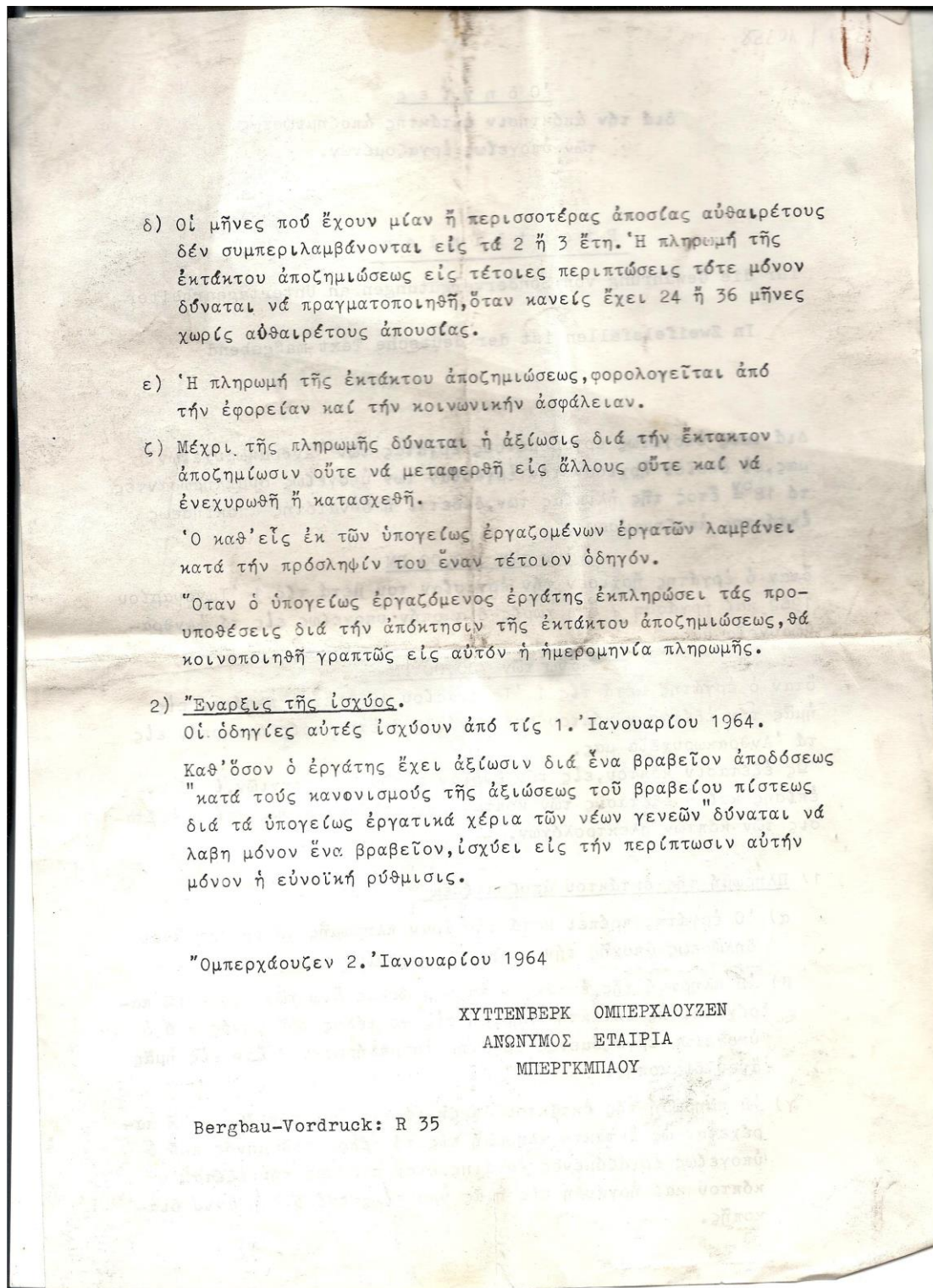
43. Πόσα χρόνια έχετε που γυρίσατε από τη Γερμανία; Αρχικά ήσασταν ικανοποιημένος με τη ζωή εκεί; Τι θυμάστε από τη ζωή εκεί; Τι σας έδωσε η Γερμανία; Τι θυμάστε από τη Γερμανία;
44. Γιατί τελικά αποφασίσατε να γυρίσετε στην Ελλάδα; Η Ελλάδα είχε αλλάξει από τότε που φύγατε; Μετανιώσατε που ξαναγυρίσατε;
45. Ποιες δυσκολίες δημιούργησε στην οικογένειά σας η μετανάστευση; Καταφέρατε να βοηθήσετε οικονομικά την οικογένεια; Με ποιο τρόπο;
46. Τι σκέφτεστε για τη Γερμανία; Όταν ξαναγυρίσατε εδώ και πιάσατε δουλειά τι δουλειά ήταν; Σας βοήθησαν οι γνώσεις που πήρατε από τη Γερμανία; Είναι καλύτερα να δουλεύετε εκεί ή εδώ;
47. Πως νιώθετε για αυτή τη χώρα; Με βάση και τη σημερινή κατάσταση; Και όλα όσα γίνονται με την οικονομική κρίση και τη Γερμανία;
48. Οι μετανάστες που έρχονται τώρα στην Ελλάδα, πως τους βλέπετε; Υπήρξατε και εσείς μετανάστης. Είναι το ίδιο;

Φωτογραφικό Υλικό

Εικόνα 1 Έγγραφο για την αποζημίωση των εργαζομένων στα ανθρακωρυχεία (Από το προσωπικό αρχείο του κ. Γκούμα Χριστόφορου- Ελάτη Κοζάνης).

Εικόνα 1 Συνέχεια εγγράφου.

Εικόνα 2 Ατομική Σύμβαση εργασίας Έλληνα εργαζόμενου στα ανθρακωρυχεία (Από το προσωπικό αρχείο του κ. Γκούμα Χριστόφορου- Ελάτη Κοζάνης).

189 ρ 337

Arbeitsvertrag

ΑΤΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

76

für die Beschäftigung eines griechischen Arbeitnehmers
Διά τήν απασχόλησιν Έλληνος εργαζομένου

Zwischen Hüttenwerk Oberhausen Aktiengesellschaft Bergbau (Arbeitgeber)
Μεταξύ του Χιτενμπερκ όπερχάουζεν άντιενγκελσεραφτ μπεργμπίτσου (Εργοδότηου)

vertreten durch ΚΟΥΣΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΣ (Arbeitnehmer)
αντιπροσωπευόμενον από και (Εργαζομένου)

geb. im Jahre 1934 wohnhaft in Elati (Kozanis)
γεννηθέντος τό έτος κατοικίου

Familienstand: ledig / verheiratet / verwitwet / geschieden *)
οικογενειακή κατάσταση: άγαμος / έγγαμος / χήμος / διαζευγμένος α)

wird folgender Arbeitsvertrag geschlossen:
συνάπτεται ή ακόλουθος σύμβασις εργασίας

§ 1
Παρ. 1

Der Arbeitgeber verpflichtet sich, den Arbeitnehmer
Ο εργοδότης όποχοροείται να απασχόληση τόν εργαζόμενον

als Neubergmann (Bezeichnung der Tätigkeit)
ός Νέος άνθρακορύχος (Χαρακτηρισμός της εργασίας)

in Oberhausen-Rheinland-Bundesrepublik Deutschland (Ort der Beschäftigung)
έν Όπερχάουζεν Ροτλνταντ Δυτ. Γερμανίας (Τόπος απασχόλησιως)

vom .....
από .....

frühestens vom Tage des Eintreffens des Arbeitnehmers am Beschäftigungsort ab,
Τό ένωρίτερον από της ήμέρας της άφίξεως τού εργαζομένου εις τόν τόπον απασχόλησιως

bis zum auf unbestimmte Zeit, mindestens jedoch 1 Jahr zu beschäftigen.
μέχρι της ..... zu beschäftigen

Τό όλιγώτερον δι' έν έτος, άνω τούτου έθελουσίως.
Der Arbeitnehmer verpflichtet sich, während der genannten Zeit bei dem Arbeitgeber die vorbezeichnete Tätigkeit auszuüben.
Ο εργαζόμενος όποχοροείται να παρήχη εις τόν εργοδότην κατά τήν διάρκειαν τού άνωτέρω άνταφερομένου χρόνου τήν ως άνω εργασίαν

§ 2
Παρ. 2

Der Arbeitnehmer erhält hinsichtlich des Arbeitsentgelts, der sonstigen Arbeitsbedingungen und des Arbeitsschutzes keinesfalls eine ungünstigere Behandlung als die vergleichbaren deutschen Arbeitnehmer — des Betriebes. *)
Ο εργαζόμενος όσον άφορά τήν άμοιβήν της εργασίας του, τούς άλλους όρους εργασίας και τήν προστασίαν της εργασίας έν οδδευμά περιπτώσει θα τυγχάνη όσομενεύταρας μεταχειρίσεως από τούς Γερμανούς εργαζομένους της αούτης επαγγελματικής ικανότητος — της έπιχειρήσεως α)

*) Nichtzutreffendes streichen
α) Διαγράφεται ότι δεν είναι σύμφωνον

293

Εικόνα 2 Συνέχεια εγγράφου.

1388 9 081

Im einzelnen finden die Bestimmungen des Tarifvertrages für die Arbeiter des rhein-westf. Steinkohlebergbaus Anwendung.
 Ειδικότερον εφαρμόζονται αι διατάξεις της συλλογικής συμβάσεως

zwischen ..... αι ισχύουσαι διά τούς εργάτας τών πε-
 μεταξύ ..... τόχων, Ρήνου καί Βεστφαλίας.

und .....
 καί .....

vom .....
 από .....

oder des neuen Tarifvertrages, der etwa an die Stelle des früheren Tarifvertrages treten wird, Anwendung.
 ή της νέας συλλογικής συμβάσεως ή όποια ενδεχομένως ήβηλεν στοκαταστήσει την ως άνω συλλογικήν σύμβασιν.

§ 3
 Παρ. 3

Der Arbeitnehmer erhält für seine Arbeit denselben Lohn wie ein vergleichbarer deutscher Arbeitnehmer — des Betriebes. *)
 Ο εργαζόμενος λαμβάνει διά την εργασίαν του τας αδιάς αποδοχάς με τόν Γερμανόν εργαζόμενον της αΐτης επαγγελματικής ικανότητος — της επιχειρήσεως α)

Sein Bruttolohn beträgt hiernach zur Zeit	DM stündlich / wöchentlich *)
Η ακαθάριστος άμοιβή αυτού άνέρχεται σήμερα εις	ΓΜ ωριαίως / εβδομαδιαίως α)
Ferner werden wie bei einem vergleichbaren deutschen Arbeitnehmer — des Betriebes *) vergütet: Επί πλέον καταβάλλεται άμοιβή ως καί διά τόν Γερμανόν εργαζόμενον της αΐτης επαγγελματικής ικανότητος της επιχειρήσεως α) ως ακολούθως:	
a) Überstunden je Stunde mit	DM (Stundenlohn einschl. Zuschlag)
α) Υπερωρίες καθ' ώραν έκ	ΓΜ (Κανονικός μισθός μετά της προσανξήσεως)
b) Nacharbeit je Stunde mit	DM (Stundenlohn einschl. Zuschlag)
β) Νυκτερινή εργασία καθ' ώραν έκ	ΓΜ (Κανονικός μισθός μετά της προσανξήσεως)
c) Sonntagsarbeit je Stunde mit	DM (Stundenlohn einschl. Zuschlag)
γ) Έργασία κατά Κυριακήν καθ' ώραν έκ	ΓΜ (Κανονικός μισθός μετά της προσανξήσεως)
d) Feiertagsarbeit je Stunde mit	DM (Stundenlohn einschl. Zuschlag)
δ) Έργασία κατά τας Έορτάς καί εξαιρεσίμους ήμέρας έκ	ΓΜ (Κανονικός μισθός μετά της προσανξήσεως)
Bei Akkordarbeit werden die Akkorde so festgesetzt, daß der Arbeitnehmer bei normaler Leistung unter den im Betriebe üblichen Bedingungen	DM in der Stunde verdient.
Εις περίσσειαν εργασίας κατά μονάδα ή τιμή της μονάδος καθορίζεται κατά τρόπον ώστε οι εργαζόμενοι διά κανονικήν άπόδοσιν ενώ τούς συνήθεις όρους παραγωγής εν τη επιχειρήσει να κερδίζουν	ΓΜ καθ' ώραν

§ 4
 Παρ. 4

Die Arbeitszeit richtet sich nach den für den Betrieb geltenden Bestimmungen.
 Ο χρόνος εργασίας καθορίζεται συμφώνως προς τας διατάξεις αΐτινες ισχύουν διά την επιχείρησιν.

Die regelmäßige Arbeitszeit beträgt zur Zeit unter Tage 8 Stunden täglich / wöchentlich *)
 Ο κανονικός χρόνος εργασίας άνέρχεται προς τό παρόν εις ..... ώρας ήμερησίως / εβδομαδιαίως α)
 υπό την γην 8 .....

*) Nichtzutreffendes streichen
 α) Διαγράφεται ότι δέν είναι σύμφωνον

Εικόνα 3 Μισθοδοσία ανειδίκευτου εργάτη στα ανθρακωρυχεία (Από το προσωπικό αρχείο του κ. Γκούμα Χριστόφορου- Ελάτη Κοζάνης).

γ. Είς εργασίαν βόθους ανειδίκευτοι κατά τήν έμμοσθσιν					
Π ρ ω τ ο ς μ η ν α ς					
ΑΝΟΙΞΗ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΟΝ	άγαμοι	έγγαμοι	έγγαμοι τέκν. 2	έγγαμοι τέκν. 3	έγγαμοι τέκν. 4
Είς 22 ημερομ. άκαθάριστα Επιδόματα	471,24	471,24	471,24	471,24	471,24
Από τό 3 τέκνον και έν συ- νεχεία 40 Γ.Μ έκαστον	-	22,00	30,80	30,80	30,80
Ακαθαριστος μισθ. συνολικ.	471,24	493,24	502,04	527,04	567,04
Κ ρ α τ ή σ ε ι ς					
Πάμ. συντάξ. και άσθενείας 13,5 ο/ο	63,62	66,65	67,67	67,67	67,67
Φ ό ρ ο ς	43,50	20,00	1,00	-	-
Εύνολον κρατήσεων	107,12	86,65	68,67	67,67	67,67
Εναπομείναν ποσόν	364,12	406,59	433,37	459,37	499,37
Επίδ. οίκου. 2 Γ.Μ. ημερησ.	-	60,00	60,00	60,00	60,00
Επίδο. ημερομισθίου 1,25 Γμ	27,50	27,50	27,50	27,50	27,50
Καθαρός μισθός	391,62	494,09	520,87	546,87	586,87
Κατοικία διά 30 ημέρας	30,00	30,00	30,00	30,00	30,00
Διά πλήρες φαγητόν 30 ημερ.	144,00	144,00	144,00	144,00	144,00
Είς τούς 4 πρώτους μήνας Τελικόν έναπομείναν ποσόν	217,62	320,09	346,87	372,87	412,87
HÜTTFINWERK OBERHAUSEN AG -Bergbau-					
<u>Löhno im Bergbau</u>					
c) <u>Unter Tage - Schlepper in Anlernung</u>					
Gültig ab 1. 7. 1962					
1. Monat DM 19,47 + 10 % = DM 21,42					
	ledig	verh.	verh. 1 Kind	verh. 2 Kinder	verh. 3 Kinder
Bruttolohn bei 22 Schichten	471,24	471,24	471,24	471,24	471,24
Soziallohn	-	22,00	30,80	30,80	30,80
(f. das 3. Kind u. jedes weitere DM 40,00)	-	-	-	25,00	25,00
Bruttolohn gesamt	471,24	493,24	502,04	527,04	567,04
<u>Abzüge</u>					
Knappschaftsgefälle (13,5 %)	63,62	66,65	67,67	67,67	67,67
Lohnsteuer	43,50	20,00	1,00	-	-
Gesamtabzüge	107,12	86,65	68,67	67,67	67,67
Verbleibender Betrag	364,12	406,59	433,37	459,37	499,37
+ Trennungsgeld (je Kalndert. III 2,-)	-	60,00	60,00	60,00	60,00
+ Bergmannschichtprämie (je Schicht III 1,25)	27,50	27,50	27,50	27,50	27,50
Nettolohn	391,62	494,09	520,87	546,87	586,87
./o. Wohngeld für 30 Tage	30,00	30,00	30,00	30,00	30,00
./o. Vollverpflegung für 30 Tage	144,00	144,00	144,00	144,00	144,00
Verbleibender Endbetrag	217,62	320,09	346,87	372,87	412,87

The guest worker phenomenon in Central Europe in 50's-70's and its' interpretation

Georgios Kouras

ABSTRACT

Through this thesis we will try to analyze the guest worker question and its' interpretation. It is about a study related to an immigration and employment system, which implementation, appears for the first time in Europe, through 50's and 70's. This phenomenon, takes some unique characteristics. It is a continuity of Ford's system of organization and reproduction and completely adapted to the new way of operation of the industrial production.

Through our study, we will try to examine the reasons of the appearance of the guest worker system and its' way of operation in the capitalist system. By examining the bibliography, we analyze the different theoretical aspects and why this system is a memorable and timely sociological problem these days.

In the center of this study, is the migrant labour force, which was a way to the implementation of this system. The international division of labour played a crucial part to this, along with the need of a cheap labour force and the industrial production boom. With our research, we examine the case of Greek migrants-workers, who they were among the five basic migrant populations of this system.

Keywords: gastarbeiter, immigration and employment system, international division of labour, fordism, social exclusion, capitalistic control, cheap labour force